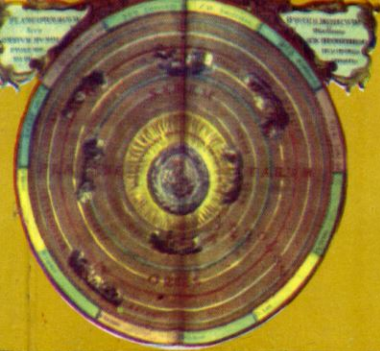
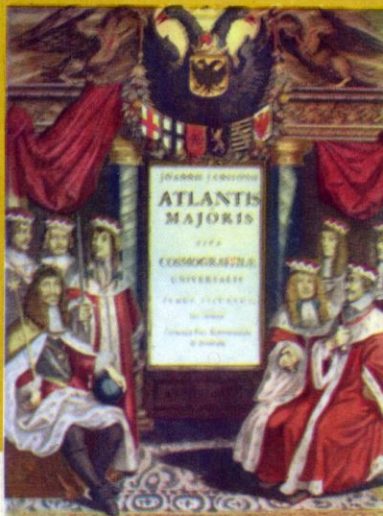

magazin istoric

ANUL IV Nr. 2 (35) FEBRUARIE 1970

DIN SUMAR:

- Mărturii ale unei civilizații ● Așa vă place istoria? ● Neprevăzutul curs al evenimentelor ● Enigma unui atentat ● În culisele Luvrului ● Iași—călătorie prin secole ● Descoperirea planetei Terra.

Postelnicul Constantin Cantacuzino
cu soția sa și păsoșii ai soii
din biserică de la Mureș.

Familia postelnicului Cantacuzino — al patrulea din dreapta este stolnicul Constantin Cantacuzino — în viziunea pictorului W. Trenk (1820—1888), pe baza unui detaliu al frizei citorilor de la Mănăstirea Hurez. În cadrul articolului, reproducem un fragment mai amplu al frizei originale. (Treptată descoperire a unui cărturar, pag. 6)

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției: DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP,
VIRGIL CÂNDĂ, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU,
NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct). ȘTEFAN PASCU,
M. PETRESCU-DIMBOVITA.
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

- GHEORGHE STEFAN : Mărturiile ale
unei civilizații 2
Continuitate dacă și dacă romană pe
teritoriul țării noastre — noi probe
concludente
- VASILE D. LIVEANU: Treptata
descoperire a unui cârturar 6
O misterioasă cronică... îndelungate con-
troverse... o comunicare a lui Nicolae
Iorga din 1899... Rezultat: apariția unei
noi figuri de seamă a culturii românești :
Constantin Cantacuzino, stolnicul
- N. KRUPSKAIA : Alături de un om
numit Vladimir Ilici 11
Lenin în vizitarea tovarășei sale de viață
- PAVEL BOJAN : Nu bate l 16
Doftana — așa cum era
- AL. GH. SAVU : Neprevăzutul curs
al evenimentelor 21
Formarea guvernului de coaliție, prezi-
dat de N. Rădescu și evenimentele care
l-au urmat
- CORNELIU TAMAS : Cine va
depista fotografiile ? 27
- Descoperirea planetei Terra 28
Etapile explorării Pământului, înfățișate
într-o microcronologie
- CAIUS IULIUS CAESAR, al 84-lea
dictator al Romei 37
O nouă rubrică, „Așa vă place istoria ?”,
prezintă, într-un mod mai puțin obis-
nuit, una dintre cele mai mari persona-
lități ale antichității
- VASILE PALADE : Cuptorul de plar
de la Fintinele 45
- VALERIU STAN : Enigma unui
atentat. Moartea lui Barbu Ca-
taraiu 46
Cum și de ce a fost asasinat primul în-
nistru ? Cine au fost autorii atentatului ?
- MILICĂ MOLDOVEANU : Din în-
ceputurile rezistenței poloneze . . . 52
- GHEORGHE LUPU : Șahul are 1400
de ani 56

magazin istoric

nr. 2 februarie—1970

- PIERRE DEVAMBEZ : În culisele
Luvrului 61
Sau : mică istorie a unei mari colecții de
antichități
- ALEXANDRU ANDRONIC : Iași —
călătorie prin secole 64
- Semnal 70
- Sabotorul olimpic 72
Misiunea unui agent nazist în Africa de
Sud în anii celui de al doilea război
mondial
- Din presa de acum 100 de ani . . . 79
- GH. IVANOVICI și MAX SOLO-
MON : Pe urmele dramurilor și
oalelor 81
Un os de pasăre, un pond cu o corabie
împrămată pe ci, coturi, vedre și banițe
— vechi unități de măsură ale strămoși-
lor noștri
- RAYMOND BARBET : Delegat al
muncitorilor francezi la procesul
de la Craiova 86
- VIRGILIU TEODORESCU : Tilul
unor spații albe 89
- Panoramic 90
- NADIA RĂUTU : Întortăcheatul
drum al steagului negru 93
O bombă explodează în Parlamentul
francez : tentative de asasinat împotriva
unor capete încoronate : teroarea că
armă politică. Pe scurt : cariera falimen-
tară a anarhismului
- Poșta redacției 98

În numărul viitor :

Un sfert de veac de la memorabilul 6 Martie • La sfîrșitul secolului trecut : cu-
vîntul lui Lenin în România • Ștefan Pascu evocă în „Săgeți de foc și steamuri fără
apă” cîteva invenții remarcabile ale meșterilor transilvăneni • În rubrica „Așa vă
place istoria ?” : Nero, un mare calomniat • Din corespondența pașoptiștilor ro-
mâni și a prietenilor lor din Franța • „Riscînd mai mult decît viața” — momente
din rezistența norvegiană • Giordano Bruno pe rugul din Campo di Fiori
• Un manuscris inedit al lui Nicolae Titulescu comentat și prezentat de prof. univ.
George Macovescu, în care se dezvăluie dramaticele împrejurări ale înlăturării
ilustrului diplomat din guvernul Tătăreanu (29 august 1936).

**Redacția noastră mulțumește pe această cale numeroșilor cititori
ai revistei care i-au adresat urări cu prilejul Anului Nou.**

MĂRTURII ALE UNEI CIVILIZAȚII

CONTINUITATE
PE TERITORIUL
DACIEI

prof. univ. GHEORGHE ȘTEFAN
membru corespondent al Academiei
R. S. România

În ultimii ani, arheologia ne-a oferit numeroase date în problema continuității dacice și daco-romane pe teritoriul țării noastre, una dintre chestiunile esențiale ale științei istorice românești.

Abordînd-o, nu vom reveni asupra teoriilor care se confruntă de multă vreme. Ne vom limita să formulăm cîteva puncte de vedere asupra anumitor aspecte, așa cum se prezintă în stadiul actual, în urma cercetărilor întreprinse. Există trei teorii principale în această privință : 1) teoria continuității ; 2) teoria migraționistă, care o respinge pe cea dintîi ; 3) teoria continuității pe un teritoriu mai amplu, teorie care cîștigă tot mai mulți adepți.

Aportul Munteniei și al Moldovei de sud

Vorbind de continuitate, este necesar să definim mai precis această noțiune. Este vorba de o **continuitate de locuire**, în general, sau de o **continuitate etnică și culturală**? Dacă este vorba de primul sens, el nu merită să rețină atenția noastră, deoarece continuitatea de locuire nu poate fi în nici un fel contestată. Fundamentală este continuitatea etnică. De modul cum primim această problemă depinde rezolvarea chestiunii privind originea poporului român. Or, cercetările arheologice de pe **întregul teritoriu** al țării noastre au furnizat probe convingătoare asupra continuității dacice și daco-romane, după cum am arătat și la conferința națională de arheologie din 1967 (vezi **Dacia**, XII, 1968).

Descoperirile lui D. Protase (Alba Iulia, Iernut etc.), acelea ale profesorului I. Nestor (la Bratei și în alte locuri) constituie deja verigi importante în procesul continuității.

Toți cercetătorii sînt de acord asupra continuității etnice, în general dacică și daco-romană, în perioada migrațiilor. Unii istorici iau însă ca punct de plecare exclusiv populația daco-romană formată în provincia Dacia pînă în anul 271 al erei noastre, considerînd-o ca factor fundamental al formării poporului român. Această viziune minimalizează, după părerea noastră, fără a-l respinge total, aportul Munteniei și al Moldovei de sud, considerînd că populațiile respective nu ar fi fost **romanizate, ci romanizate** de grupurile venite din Transilvania și din Oltenia. Această interpretare ignorează contribuția Moesiei la procesul de romanizare al respectivelor teritorii. Alți cercetători consideră, ca element principal constitutiv, al etnogenezei autohtone, nu numai pe daco-romanii din provincia Dacia, ci și pe dacii liberi și pe carpi. Considerăm că acest al doilea punct de vedere este mai cuprinzător și mai întemeiat din punct de vedere teoretic.

Mărturia datelor arheologice ne îngăduie să adoptăm o poziție justă în această problemă. Deși încă puține, aceste date sînt totuși suficiente pentru a ne permite să punem în discuție includerea Munteniei și a Moldovei meridionale în zona economică și culturală romană, rolul principal în procesul romanizării revenind provinciei Moesia. Într-adevăr, aceste regiuni, legate mai strîns de lumea elenistică, au început să fie controlate de romani încă înainte de

cucerirea Daciei, poate chiar în vremea lui Domitian. Pentru Muntenia și Moldova de sud — regiuni rurale — orașele situate pe malul drept al Dunării au jucat același rol cu cel al orașelor Daciei occidentale pentru partea răsăriteană a țării, unde, deși nu se întemeiasă nici un oraș, limba și civilizația romană au pătruns totuși.

Una dintre sarcinile cele mai urgente ce stau în fața arheologilor este studierea minutilor a situației regiunilor extracarpice în epoca romană. Este de necontestat că procesul de romanizare s-a produs și aici, dar el s-a desfășurat în alte condiții. În aceste regiuni, romanizarea s-a concretizat în forme materiale mai tîrzii (sec. IV—VI), sub influența elementelor romane sud-dunărene și în contact cu cele germanice greuate pe fondul autohton. Într-adevăr, în urma victoriei lui Constantin, din anul 332 e.n., asupra goților, aceste teritorii au revenit Imperiului de răsărit; vizigoții au rămas aici în calitate de **foederati**, respectînd pînă în anul 365 e.n. condițiile tratatului încheiat. Conform acestor condiții, autohtonii, ca romani, sînt protejați, nefîind supuși regelui got, ci împăratului de la Constantinopol. Creștinismul latin a pătruns în nordul Dunării, în rîndul populației autohtone, datorită unor misionari, ca Zenovius de Biertan (Medias).

Se impun două concluzii privind situația în fosta provincie Dacia, ca și în Muntenia și Moldova de sud: prima — aceea a romanizării tuturor acestor teritorii, desigur într-un ritm și într-un grad diferit, și a doua — aceea a continuității etnice dacice și daco-romane.

Între romanizare și romanizare

În ceea ce privește Moldova centrală și de nord, ca și Maramureșul și Crișana, problema nu se poate pune decît sub aspectul **continuității dacice și nu daco-romane**, deoarece aceste regiuni erau locuite de daci liberi și de carpi. Nu a existat, deci, posibilitatea unei romanizări directe, fiind seama de absența elementului etnic roman și de lipsa stăpînirii romane. Se poate vorbi doar de contacte și influențe apreciabile; în schimb continuitatea dacilor constituie în aceste teritorii o certitudine, așa cum o dovedesc rezultatele descoperirilor arheologice. Dacă, deci, nu se poate vorbi de

romanizare, în schimb aceste regiuni au cunoscut în mod sigur un proces de **românizare**. În Moldova, acest proces a fost favorizat de pătrunderea treptată a elementului protoromânesc în epoca prefeudală, element reprezentat, eventual, de creatorii și purtătorii culturii Dridu. Venind aici, ei s-au găsit, în complexul etnic care exista atunci în Moldova, în prezența unor puternice vestigii ale substratului dacic, ceea ce a facilitat procesul de românizare. Pătrunderea elementului românesc s-a efectuat fie dintr-o singură direcție, dinspre Valea Dunării, fie, ceea ce ni se pare mai probabil, conjugată cu o mișcare analogă, cu caracter pastoral, originară din Transilvania; acest proces era în plin avânt în cursul secolelor al X-lea și al XI-lea.

Un proces similar de expansiune a avut loc, în epoca prefeudală, spre Maramureș și Crișana, rolul principal jucându-l dacoromanii din munții Apuseni.

Provinciile romano-bizantine (**Moesia Superior, Dacia Ripensis, Dacia Mediteranea, Moesia Secunda și Scythia Minor**) au avut un rol însemnat în păstrarea și întărirea romanității dunărene. Relațiile lor cu teritoriul nord-dunărean au fost importante și din acest punct de vedere. Căci, după părerea noastră, continuitatea nu trebuie înțeleasă **static**. Nu trebuie să ne așteptăm la descoperirea unor așezări care se suprapun, în același loc, într-o ordine cronologică perfectă, tot așa cum nu trebuie să reducem continuitatea numai la teritoriul provinciei Dacia.

La începutul evului mediu, între secolele al IV-lea și al VI-lea, atacurile popoarelor migratoare au obligat adesea pe autohtoni să se deplaseze temporar în zonele mai ferite, dar întotdeauna în cadrul aceleiași regiuni.

Acolo unde muntele era aproape, oferind posibilitatea unei vieți lipsite de primejdii, autohtonii se retrăgeau temporar în zona montană. În ținuturile de șes, ei se refugiau în păduri, în regiunile vecine ale Dunării sau în amonteale văilor mai ascunse. Odată pericolul trecut, ei reveneau în locurile propice pentru agricultură. În cursul acestor **mişcări de pendulare** în interiorul unor micro regiuni, **elementul uman** (ceea ce e lucrul cel mai important) era acela care asigura continuitatea — o continuitate **mobilită**, pentru a ne exprima astfel, dar totuși continuitate. Iată de ce ideea unei retrageri de lungă durată a populației în munte ne apare perimată, din moment ce cunoaștem astăzi numeroase așezări din

zona de cîmpie sau din cea a dealurilor joase, iar pe de altă parte nici pășorile și cu atât mai puțin agricultorii nu puteau trăi la înființ în munți.

„Deșertul” nu a existat

Fără îndoială, cercetările arheologice au furnizat deja importante probe în sprijinul continuității. Dar pentru o justă înțelegere a formelor pe care le îmbracă continuitatea etnică, trebuie să procedăm la cercetări deosebit de complexe, la care e necesar să se adauge contribuția etnografilor, geografilor, lingviștilor și antropologilor. Tot atât de importantă este cunoașterea cât mai exactă cu putință, a culturilor popoarelor migratoare și a populației autohtone, ca și analiza relațiilor stabilite între acestea.

Teza conform căreia Dacia ar fi devenit, în perioada migrației popoarelor, după retragerea armatei și administrației romane sub Aurelian, un **desertum**, este definitiv infirmată de descoperirile arheologice. Acestea demonstrează, în ciuda lipsei unor mențiuni scrise, prezența autohtonilor sub diferitele stăpîniri trecătoare a populațiilor barbare. Se știe, de pildă, că grupurile germanice nu au reprezentat decît o minoritate de războinici, care n-au putut ocupa efectiv întregul teritoriu. Chiar acolo unde prezența lor a fost mai marcată, goții au conviețuit cu autohtonii fără să existe o inter-pătrundere a celor două populații.

Din punct de vedere economic, perioadele de dominare ale migratorilor nu au avut un efect important, deoarece ele au fost de scurtă durată, vizitogii fiind izgoniți de huni, iar gepizii nimiciți de avari și longobarzi. Avînd o economie pur de consum, hrana trebuia să le fie asigurată de către autohtoni, a căror prezență și activitate le era absolut necesară.

Nici hunii și avarii nu au constituit altceva decît minorități războinice, economia lor fiind incompatibilă cu viața urbană și cu activitatea agricolă. De aceea pentru războinicii populației agricole. Prezența ei rezultă atît din datele arheologice cît și din unele izvoare scrise.

Deși Dacia a fost denumită uneori **Gothia** sau **Gepidia** după populația migratoare dominantă (așa cum și Galia a fost denumită Francia), sau toate dominațiile ce s-au succedat **realitatea durabilă și permanentă a fost populația autohtonă**, elementul care a asigurat continuitatea civilizației. Este, deci, o eroare din punct de vedere metodologic să se utilizeze lipsa informațiilor scrise ca argument împotriva ideii de continuitate.

Vlahii și blahii

Unul dintre aspectele importante ale problemei continuității este acela al contactului autohtonilor cu slavii și al influențelor reciproce. Arheologia țării noastre i-a acordat întotdeauna o deosebită atenție. Datele obținute dovedesc că slavii au găsit, ajungând pe teritoriul țării noastre, o veche populație autohtonă. Aceasta nu putea să fie decât daco-romană — în vechea provincie Dacia Traiană, în Muntenia și în Moldova de sud —, și dădă, desigur cu unele influențe alogene, în restul teritoriului: Moldova de nord, Crișana și Maramureș. Această populație este atestată din punct de vedere arheologic prin cultura Ipotești-Cișești.

Analizând materialul aparținând culturii Dridu și comparându-l cu cel al așezărilor atribuite slavilor, s-au descoperit, în acesta din urmă, numeroase elemente neslave, ceea ce presupune un contact între cele două civilizații și în consecință influențele reciproce care s-au produs în decursul conviețuirii.

Elementele tradiționale ale romanității dunărene, menținute în perioada primului stat bulgar, au renăscut cu prilejul revenirii bizantinilor la Dunăre (secolul al X-lea — secolul al XII-lea). În această perioadă se găsesc numeroase mărturii despre **vlahi**, nume sub care apar romanicii din Balcani și din Carpați în cronicile bizantine, maghiare și în cronică rusească atribuită lui Nestor. În răscoala din 1186 și în întemeierea statului Asăneștilor, factorului vlah îi revine un important rol politic, probabil datorită numărului și capacității sale economice și organizatorice. La nordul Dunării, superioritatea numerică și culturală a populației autohtone a avut drept consecință asimilarea slavilor, chiar dacă temporar aceștia au predominat din punct de vedere social și politic. Această asimilare este ilustrată prin adoptarea limbii majoritare, fenomen care nu s-ar fi putut produce fără prezența activă a unei populații numeroase vorbind o limbă romană.

Procesul produs pe teritoriul Daciei are analogii și în alte regiuni ale imperiului roman. Astfel, deși germanii au cucerit Italia, Spania, Galia, ajungând chiar să întemeieze state, „ei și-au uitat mai repede sau mai încet idiomul lor, în favoarea latinii vulgare, *lingua romana*” — așa cum constată F. Lot.

Victoria limbii autohtonilor constituie cea mai elocventă dovadă a continuității.

Dar, dacă limba română este în mod sigur, prin structura ei, română, același lucru trebuie postulat în ce privește **civilizația**, al cărei fond de bază este autohton, dăcic și daco-roman. Această concluzie mai trebuie, evident, adăugată. Este foarte probabil că numeroase aspecte ale civilizației proto-românilor sînt de altă origine, dar ele au fost asimilate în spiritul autohtonilor, devenind deci românești. Sînt necesare noi eforturi, noi cercetări și studii pentru a separa fondul autohton de împrumuturile datorate contactului cu alte populații. Oricum, elementele împrumutate și însușite fac dovada forței de asimilare a autohtonilor, forță care s-a manifestat ulterior și prin includerea elementelor pecenege, cumane ș.a.m.d. Utilizînd din nou analogia cu fenomenele lingvistice, trebuie să spunem că, după cum prezența unui mare număr de cuvinte de origine slavă în limba română nu contrazice romanitatea acesteia, prezența anumitor elemente de civilizație de origine germanică sau slavă, însușite de strămoșii românilor, nu poate nici ea infirma continuitatea.

Limba se îmbogățește mereu cu noi cuvinte împrumutate și același lucru se întîmplă cu civilizația. F. Lot, constatînd că limba populară romană era relativ săracă, afirmă că în Franța vocabularul a împrumutat numeroase cuvinte de origine germană. Același lucru s-a întîmplat cu limba română vorbită în Dacia și în provinciile latine de la sudul Dunării, care a împrumutat numeroase cuvinte slave. Ceea ce este important nu e însă numărul lor, ci faptul că au fost integrate în „tiparul fonetic și gramatical” al limbii autohtonilor, devenind uneori în așa măsură românești încît numai lingviștii le mai pot recunoaște originea.

Lucrul este în aceeași măsură valabil în ceea ce privește civilizația.

Nu mai studiul atent, străin de orice idee preconcepută, poate să ducă la o justă înțelegere a procesului de formare a civilizației românești și în același timp să surprindă etapele cele mai importante ale desfășurării acestuia.

Ceea ce este sigur e faptul că în secolele al X-lea, al XI-lea, românii (**blahi**) erau înțilniți atît în sudul Carpaților, cît și în inima Transilvaniei, fiind menționați ca atare de Anonimus și de alte **Gesta Hungarorum**. Fără continuitatea elementului daco-roman, factor de bază în procesul de constituire a poporului român, ar fi imposibil de înțeles deplina coincidență a frontierelor etnice ale poporului nostru cu frontierele Daciei preromane.

**Treptata
descoperire
a unui
cărturar:**

5 februarie 1899. Sedința Secțiunii de științe istorice a Academiei Române... Fusesse anunțată comunicarea unui tânăr cercetător, care nu împlinise încă 28 de ani, dar era de cîțiva ani profesor universitar și membru corespondent al Academiei. Numele acestuia: NICOLAE IORGA. Titlul comunicării nu spunea însă nimic care să atragă atenția: **Manuscripte din bibliotecii străine relative la istoria României.** După citirea acestei comunicări, cultura română a ieșit însă îmbogățită. Îmbogățită cu figura unui mare cărturar, pînă atunci necunoscut: Constantin Cantacuzino stolnicul.

CONSTANTIN CANTACUZINO *stolnicul*

VASILE D. LIVEANU

doctor în istorie

Unii cititori vor fi, poate, mirați, aflînd că, pînă la comunicarea lui Iorga, contribuția culturală, atît de remarcabilă, a stolnicului Cantacuzino fusese ignorată. Să deschidem însă **Enciclopedia Română** a lui Corneliu Diaconovich, la care au colaborat reprezentanți de seamă ai științei noastre de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. În volumul I, apărut în 1898, despre Constantin Cantacuzino stolnicul se spun doar următoarele: „Fiul Postelnicului și fratele lui Șerban Vodă. Studiase la Roma, trăise în Viena, Veneția și Varșovia, cunoștea limbile latină, elină și italiană, a fost consilierul cel mai ascultat al lui Brîncoveanu, a cărui domnie, cît timp s-a condus de sfaturile lui, a bîrîit pretutindeni. De pe la 1712, stolnicul se depărtă de Brîncoveanu, în urma unor certuri între familiile lor, și începu de atunci între ei o luptă, care se sfîrși prin moartea tragică a domnului. Cantacuzino) ajută chiar turelilor la prinderea lui Brîncoveanu și le dăte în mini actele cele mai compromițătoare ale lui, primind promisiunea domniei pentru fiul său. După scurta domnie a acestuia, este ridicat din București împreună cu el și i-se taie capul, ca și lui Brîncoveanu, în 26 Mai 1716”.

Un misterios fragment de cronică

După cum se vede, **Enciclopedia Română** vorbea despre omul politic care a fost Constantin Cantacuzino stolnicul, fără a aminti nimic despre creația lui culturală. Acest fapt nu era întîmplător, căci în 1898 opera de creator de cultură a stolnicului nu era cunoscută. Istoriile de literatură română publicate pînă atunci fie că nu aminteau opera stolnicului Constantin Cantacuzino (ca, de pildă, **Noțiuni de istoria limbii și a literaturii române**, publicată de Gh. Adamescu, în 1899, pentru uzul elevilor din învățămîntul secundar), fie că îl aminteau doar în legătură cu traducerea unor cărți religioase (ca **Introducere în istoria limbii și literaturii române**, publicată în 1889, la Iași, de Al. Philippide).

În conștiința publică, Constantin Cantacuzino stolnicul rămăsese așa cum ni-l arăta **Enciclopedia Română** — un mare boțier participant la luptele politice din Tîra Românească de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea.

Dar iată că în amintita comunicare, din 5 februarie 1899, tînărul Iorga afirma răspicat: „Cu toată teribila sa reputațiune de

Cercetările cititorilor generații de istorici au scos din anonimat pe stolnicul Constantin Cantacuzino (1650–1710)

Carte cu semnătura autografă a ilustrului cărturar, păstrată în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R.

otrăvitor, vânzător și intrigant politic, Constantin Cantacuzino stolnicul a fost una din cele mai importante figuri culturale printre boierii noștri din secolul al XVII-lea [...] Păcatele-i politice, în parte reale, le-a ispășit prin moartea lui silnică la Constantinopol, unde fu sugrumat în închisoare, împreună cu fiul său Ștefan Vodă [...] Pentru cunoștințele pe care și le câștigase și pentru iubirea sa de cultură, el trebuie să-și aibă locul în istoria dezvoltării noastre intelectuale.

Constantin Cantacuzino stolnicul a rămas în cultura română în primul rînd prin *Istoria Țării Românești* întru carea să cuprindă numele ei cel dintîi... — cunoscută și sub numele *Istoria Țării Românești dintru început* —, lucrare consacrată originii și formării poporului român. Cu o bogăție de cunoștințe, o forță de argumentare și un nivel de modernitate a spiritului necunoscute pînă atunci, este aici susținută continuitatea poporului român în Dacia, originea sa rezultînd din romanizarea dacilor, unitatea poporului român din diferite ținuturi. Opera stolnicului Cantacuzino s-a materializat însă într-un număr redus de manuscrise (șase), unele incomplete și nici unul din ele iscălit. A fost nevoie de timp pentru ca istoriografia românească modernă să redescopere mai întîi opera și apoi pe autorul ei.

Primul care a tipărit o parte a cronicii stolnicului a fost D. A. Crețescu, profesor de istorie la Gimnaziul național din București. În anul 1858, în toată mișcării pentru unirea Moldovei și Țării Românești, D. A. Crețescu publică, în editura librăriei G. Ioa-

nid, sub titlul *Istoria Moldoromâniei*, manuscrisele unor vechi cronicii românești găsite la mănăstirile Cozia și Șerbănești. Culegerea cuprindea sub titlul: „Fragment dintr-o cronică pe scurt a Românilor” o parte din *Istoria Țării Românești*, întru carea să cuprindă numele ei cel dintîi, al cărui autor, stolnicul Cantacuzino, era atunci necunoscut; de altfel, lucrarea nici nu era redată în întregime, manuscrisul descoperit fiind incomplet.

Textul dat la lumină de D. A. Crețescu a fost republicat de Mihail Kogălniceanu, în 1872, în a doua ediție a *Cronicilor României*, volumul I. De astă dată, textul era transcris, pentru prima oară, cu litere exclusiv latine. Kogălniceanu, care nu a putut nici el identifica pe autorul textului, observa însă — fără a aduce argumente — că lectura fragmentului de cronică duce la concluzia că el „a fost un român de peste Olt, care se vede că nici [nu] a cunoscut Moldova”.

Labirintul controverselor

Primul care a încercat să identifice pe autorul fragmentului de cronică a fost B. P. Hasdeu, într-un articol publicat la

15 septembrie 1872, în „Columna lui Traian”. În exprimarea „carele fiind eu încă în Moldova, l-am găsit [letopisețul moldovenesc]” aflată în fragmentul de cronică descoperit de Crețescu, Hasdeu vedea doada decisivă a faptului că autorul cronicii era un moldovean care s-a stabilit tirziu în Țara Românească. Hasdeu susținea, de asemenea, existența unei vădite apropieri între unele citate și aprecieri din fragmentul de cronică și citatele și aprecierile cuprinse în introducerea Hresmologhionului (carte de profeții), tradusă și prelucrată în rusește de spătarul Nicolae Mălescu. De aici, concluzia lui Hasdeu: autorul fragmentului scurtei cronică era spătarul Nicolae Mălescu, moldovean stabilit un timp în Țara Românească, posesorul unor cunoștințe și însușiri intelectuale care i-au dat posibilitatea de a scrie cronică în chestiune. Urmindu-l pe Hasdeu, învățatul francez Emile Picot, în lucrarea *Notice biographique sur Nicolas Spatar Mălescu*, publicată la Paris, în 1883, atribuie și el spătarului moldovean paternitatea fragmentului de cronică descoperit de D. A. Crețescu.

Păreră lui Hasdeu a fost combătută de profesorul de Istoria românilor de la Universitatea din București — Vasile Alexandrescu Urechia. Acesta a fost cel dintîi care a descoperit un manuscris complet al cronicii, din care pînă atunci se publicase doar un fragment. V. A. Urechia nu a publicat textul integral al cronicii, dar, în urma descoperirii lui, a semnat un articol cu semnificativul titlu de *Cronică anonimă*, căci nici el nu izbutise să identifice persoana cronicarului („Revista pentru Istorie, Arheologie și Folclor”, anul III [1884], vol. IV, p. 65 și urm.).

Manuscrisul găsit de V. A. Urechia purta titlul *Istoria Țării Românești dintru început* și multă vreme astfel avea să fie desemnată scrierea stolnicului Constantin Cantacuzino.

V. A. Urechia a stabilit mai întîi că „Istoria” în chestiune nu vorbea despre domniile Țării Românești, oprindu-se la venirea hunilor în teritoriul carpato-dunărean. Manuscrisul găsit de Urechia era însă terminat. Avea pagina de titlu — și deci *inceputul cronicii*; pe de altă parte, ultimele rînduri erau scrise în formă de piramidă răsturnată, așa cum se obișnuia cînd se încheia un manuscris, iar copistul nu făcea nici o aluzie la existența unei continuări a lucrării. Deci copia găsită cuprindea și sfîrșitul acesteia.

Cînd a fost alcătuită cronică? Cea mai tirzie dintre lucrările citate în *Istoria Țării Românești dintru început* — remarca V. A. Urechia — e cronică transilvană (Origines et occasus Transylvanorum) redactată de Laurențiu Toppeltin din Mediaș și tipărită la Lyon în anul 1667. Deci, conchidea pe bună dreptate V. A. Urechia, cronică a fost scrisă după anul 1667. Or, autorul *Istoriei Țării Românești dintru*

început, după cum reiese din text, și-a scris lucrarea în *Muntenia*. Nicolae Mălescu, fiind însă în 1667 în Germania și nemai întorcîndu-se în Țara Românească după 1667, nu putea fi el autorul, așa cum credea Hasdeu. Urechia observă, de asemenea, că autorul cronicii nu putea fi moldovean. Frază invocată de Hasdeu în care cronicarul vorbește de timpul în care „era în Moldova” dovedește că el a călătorit pe acolo, nu că ar fi fost moldovean. Autorul *Istoriei Țării Românești dintru început* avea, după propria-i mărturie, o slabă cunoștință despre cronicile moldovene.

În anul următor apariției studiului lui V. A. Urechia, I. Sircu, într-o notă publicată în limba rusă („Jurnal Ministerstvo narodnogo prosvetșeniia” din iunie 1885, p. 335 și urm.), observă că din textul cronicii anonime nu reiese originea moldovească a autorului ei, iar compararea și apropierea de textul introductiv al *Hresmologhionului* lui Nicolae Mălescu îi apăreau arbitrară. I. Sircu a admis totuși paternitatea spătarului Nicolae Mălescu asupra cronicii în discuție, pe motiv că el era singura persoană care putea avea cunoștințele și formația intelectuală necesare elaborării ei. Un asemenea argument era însă neconcludent.

Este adevărat că în sînul publicului larg teza lui Hasdeu a continuat să circule. În anul 1894, în colecția școlară *Autori vechi și contemporani*, textul tipărit de D. A. Crețescu a fost republicat sub titlul *Spătarul N. Mălescu. Cronică pe scurt a românilor*. După apariția studiului lui V. A. Urechia, ipoteza elaborării *Istoriei Țării Românești dintru început* de către spătarul Mălescu a fost însă abandonată de majoritatea specialiștilor, inclusiv de E. Picot, care mai înainte o împărțășise.

Nu au lipsit noi încercări de identificare a autorului cronicii. În 1885, *Istoria limbii și literaturii române*, scoasă de Aron Densușianu, profesor la universitatea ieșeană, găsea în fragmentul de cronică publicat de D. A. Crețescu cuvînte și expresii transilvănene și o prețuire deosebită pentru românii ardeleni, de unde concluzia unei paternități *transilvane* a cronicii. În a doua ediție a lucrării sale, A. Densușianu credea a fi identificat pe autorul cronicii în persoana lui Teodosie Vestemianul, mitropolit al Țării Românești originar din Veștem, sat din apropierea Sibiului.

Ipoteza lui Aron Densușianu a fost criticată de Ion G. Sbiera, cercetător al vechii culturi române, în cartea pe care a publicat-o, în 1897, *Mîșcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*. Mitropolitul Teodosie Vestemianul, observa Ion G. Sbiera, indica, în 1698, mitropolitului Ardealului, aflat în subordinea lui, ca slujba religioasă să se facă nu în românește, ci, conform vechiului tipic — în slavonește sau gre-

ceste —, reflectind astfel tendințe opuse celei ale autorului cronicii în discuție. Cronică, mai remarcă Sbiera, vorbește despre „Valahia, adevărate țara aceasta”; despre oastea romană care a trecut Dunărea „în această parte” și apoi a depășit Carpații „care curmează țara aceasta despre Ardeal”. După cum reiese din aceste expresii, conchidea Sbiera, autorul cronicii a trăit și a scris în Muntenia. Sbiera afirmă însă că autorul necunoscut al cronicii „nu l-am putea găsi aiurea decît printre bărbății adversari ai familiei cantacuzineștilor” (!) Nici un argument nu era adus în sprijinul acestei stranii păreri.

O identificare spectaculoasă

În februarie 1899 intervine comunicarea amintită a lui Iorga.

Punctul de plecare în rezolvarea problemei l-a constituit corespondența conțelului Ludovic-Ferdinand de Marsigli, general în armata habsburgică, autorul lucrării geografice *Danubius pannonicum-mysicum* (Dunărea panonico-mesică) — apărută în 1726. În arhiva Universității din Bologna, orașul natal al generalului geograf, Iorga a descoperit scrisori schimbate între Marsigli și stolnicul Constantin Cantacuzino. Scrisorile, prin care stolnicul Constantin Cantacuzino dădea lui Marsigli lămuririle istorico-geografice cerute de geograful italian, conțineau o listă a domnilor Țării Românești și ai Moldovei, stabilită de boierul muntean, și numeroase informații referitoare la istoria țărilor române. Mai mult, la cererea lui Marsigli de a-i comunica pe scurt „știrile cele mai cu greutate care pot dovedi continuitatea de descendență din poporul roman” a românilor, Constantin Cantacuzino răspundea, în martie 1694, astfel: „La ceea ce ceri Domnia Ta, îți răspund că trebuie timp și osteneală mare; care lucru îl fac eu după puteri, pe românește, pentru a elucida mai bine analele acestei provincii, dar pînă acum nu e gata”. (N. Iorga, *Op. cit.*, p. 68).

Era o dovadă peremptorie a preocupărilor istorice ale stolnicului Cantacuzino și a faptului că el elabora, în 1694, o lucrare referitoare la continuitatea și latinitatea poporului român. Lucrarea anunțată de stolnicul Cantacuzino a fost identificată de Iorga ca fiind una și aceeași cu cronică anonimă din care D. A. Crețescu publicase fragmentul amintit.

Mai întîi, Iorga a făcut cîteva considerente preliminare, de natură filologică. Pronumele „ăilaltî” și „ălealte”, utilizate de autorul cronicii, demonstrau originea lui munteană. Limba lui nu era nici limba unui moldovean, cum credea Hasdeu, nici limba unui ardelean; cuvintele pe care Densușianu le considera ca strict ardele-nesti (de exemplu *costale*, în înțeles de sat) se întîlnesc și în documente muntenesti din vremea lui Brîncoveanu.

O problemă importantă era data la care fusese încheiată cronică. Fixarea datei ar putea părea unora o pierdere de timp, un amănunt neinteresant, dar de aceasta depindea stabilirea paternității cronicii. V. A. Urechîi și Ion G. Sbiera credeau că *Istoria Țării Românești dintru început* fusese terminată înainte de anul 1679, căci ea vorbește despre „Ioniță Racoviță, care era comis mare” (în Moldova), iar acest Ioniță Racoviță avea deja în 1679 rangul superior de spătar, iar în 1680 rangul și mai mare de paharnic. În plus, susținea Ion Sbiera, referirea cronicii la stăpînirea calvină asupra Ardealului era un indiciu al terminării ei înainte de anul 1691, an în care Dieta Ardealului închinase țara dinastiei catolice a habsburgilor. Dacă ar fi fost așa, dacă cronică anonimă ar fi fost scrisă înainte de anul 1691 și chiar de anul 1679, atunci ar fi însemnat că lucrarea despre care stolnicul Constantin Cantacuzino spunea lui Marsigli că este în curs de a o elabora în anul 1694 ar fi fost alta decît *Istoria Țării Românești dintru început*.

Dar ipotezele lui Urechîi și Sbiera privitoare la data încheierii cronicii, a arătat Nicolae Iorga, erau neîntemeiate. Autorul cronicii nu-și propune să indice ultima dregătorie a lui Ioniță Racoviță, ci relatează pur și simplu că l-a vizitat cînd acesta „era comis mare”, ceea ce nu implică de loc terminarea cronicii înainte de anul 1679. Apoi — mai observă Iorga — Ardealul a intrat sub stăpînirea catolică a Imperiului habsburgic abia prin pacea de la Karlovitz, din 26 ianuarie 1699. Prin urmare, referirea cronicii la stăpînirea calvină a Ardealului arată doar că ea a fost scrisă înainte de anul 1699 și ca atare putem admite că la ea se referea Constantin Cantacuzino în anul 1694 cînd îi scria lui Marsigli că nu-și terminase studiul.

Din textul cronicii, argumenta Iorga, se vede că autorul ei a fost un mare boier muntean, foarte erudit, care a vizitat Moldova, întocmai cum Constantin Cantacuzino stolnicul nu este arătat de documentele și memoriile contemporane.

În sfîrșit, după aceste considerente preliminare a urmat revelația comunicării lui Iorga. O problemă foarte complicată s-a dovedit a avea o soluție foarte simplă. Revelația s-a întemeiat, într-adevăr, pe simpla citire atentă a unei cărți de mult cunoscută, căreia cercetătorii nu-i acordaseră pînă atunci cuvenita însemnătate. În 1806 a apărut la Viena, în grecește, o *Istorie politică și geografică a Țării Românești din timpurile vechi pînă în anul 1774*, tipărită pe socoteala fraților Tunusli și care, în 1863, fusese tradusă în românește de Gheorghe Sion. Cartea este un amestec dezordonat de statistică și istorie, cuprinzînd și rezumate din diferite alte lucrări. Primul ei capitol este intitulat: „De către cine se stăpînea Țara Românească, de cînd au venit pe pămîntul acesta coloniile ro-

Portretele familiei Cantacuzino — din neamul dinspre mamă al domnului. Tablou votiv din mănăstirea Hurez

manilor, ce origine are poporul acesta, de unde se trage limba lor și pentru ce acești Valahi se numesc Români, pe cînd alte națiuni le zic Valahi [...] Prima chestiune trasă din istoria Țării Românești scrisă de stolnicul Constantin Cantacuzino după vechi mărturii și dovezi istorice.

Autorul istoriei publicată de frații Tunuși vorbea, deci, limpede despre o Istorie a Țării Românești scrisă de stolnicul Constantin Cantacuzino, referitoare la romanizarea Daciei, la originea poporului și limbii române. Se referea deci la chestiunile tratate în cronică descoperită de D. A. Crețescu și V. A. Urechiă. Punînd față în față textul cronicii, pînă atunci anonime, cu paragrafele din istoria publicată de frații Tunuși, care poartă indicația că sînt „trase” din istoria Țării Românești de stolnicul Cantacuzino, Iorga a constatat apropierea evidentă dintre cele două texte: citatele sînt aceleași, autorii folosiți — aceiași, ordinea și modul de tratare a chestiunilor — aceleași, unele expresii și rînduri — identice. Înseamnă deci că în problema formării poporului român autorul Istoriei Țării Românești pînă în 1774 — conchidea Iorga — a preluat textul cronicii pînă atunci anonime, recunoscînd că „și-a tras” această parte din istoria Țării Românești scrisă de stolnicul Constantin Cantacuzino. Reiese că cronică descoperită de D. A. Crețescu este una și aceeași cu opera lui Constantin Cantacuzino stolnicul.

Este una din numeroasele descoperiri ale lui Nicolae Iorga.

Doi ani mai tîrziu Iorga a publicat Operele lui Constantin Cantacuzino — un volum în care pentru prima oară a fost reunită în întregime Istoria Țării Românești dintru început a învățatului stolnic. Volumul cuprindea și jurnalul de studii al tînărului Constantin Cantacuzino, jurnal de

neprețuită valoare pentru cunoașterea formației lui intelectuale.

★

De atunci, studierea personalității lui Constantin Cantacuzino s-a desfășurat fără întrerupere. Nu vom insista asupra diferitelor elemente și aspecte noi puse în lumină. Vom mai aminti doar două fapte: în 1927 a fost descoperită la British Museum ediția originală a celebrei hărți a Țării Românești alcătuită de stolnic, tipărită la Padova în anul 1700.

În 1944, profesorul Dan Simonescu a publicat o nouă ediție a operei stolnicului, după un manuscris mai complet, intrat mai tîrziu în Biblioteca Academiei și pe care Iorga nu l-a cunoscut în 1901. Titlul acestui manuscris, sub care opera stolnicului a intrat, în ultimul tratat de Istoria literaturii române, este ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI, întru care se cuprinde numele ei cel dintîiu și care au fost locuitorii ei atunci și apoi cine o au mai descălecat și o au stăpînit pînă și în vremile de acum cum s-au tras și stă.

Desigur, pentru cercetarea istorică, identificarea autorului unei opere sau a unei acțiuni istorice însemnate este abia un început. Știința istorică urmărește dezvăluirea trăsăturilor generale, legice ale fenomenelor istorice.

În legătură cu Istoria Țării Românești întru care să cuprinde numele ei cel dintîiu..., istoricii au fost și sînt preocupați de dezvăluirea condițiilor social-istorice generale în care această operă a fost creată și care contribuie la explicarea ei, a tendințelor de clasă pe care opera stolnicului le reflectă, a semnificației generale pe care lucrarea a avut-o în momentul elaborării ei și în epocile ulterioare.

Pentru ca aceste cercetări mai largi să se poată desfășura, a fost însă nevoie, mai întîi, să se arate cine a fost cărturarul care a scris mult discutata „Istorie”. Și cînd Iorga a făcut-o, în cartea de aur a culturii române a intrat pentru totdeauna un nou și mare nume: CONSTANTIN CANTACUZINO STOLNICUL.

*O clipă de destindere în
grădina casei din locali-
tatea Gorki (1922)*

Alături de un om numit

VLADIMIR ILICI

**Din amintirile
NADEJDEI KONSTANTINOVNA KRUPSKAIA**

Nadejda Konstantinovna Krupskaja s-a născut la Petersburg, în anul 1869, într-o familie de origine nobilă, care își pierduse averea. Tatăl ei, ofițer de carieră, frecventa cercurile revoluționare din acea vreme, așa încât Nadejda Konstantinovna a auzit încă din fragedă copilărie în casa părintească vorbindu-se despre exploatarea țăranilor și a muncitorilor, despre represiunile țariste și necesitatea luptei pentru libertate și dreptate socială. Rămânând orfană de tată la vârsta de 14 ani, ea a fost nevoită să-și câștige singură existența, meditănd copiii familiilor bogate.

În primă tinerețe a devenit adeptă a teoriei lui Lev Tolstoi; dornică de a se face utilă celor obidiți, Nadejda Konstantinovna a plecat la țară spre a împărțiși

viața și munca mușicilor. Curînd însă a înțeles că soluția tolstoiană de autoperfecționare nu va putea schimba nedreapta orînduire socială din Rusia țaristă. Frecventînd „Cursurile superioare pentru femei”, de la Petersburg, Krupskaja s-a alăturat unui cerc studențesc, unde a luat, pentru prima oară, contact cu învățătura marxistă. Animată de dorința de a contribui la răspîndirea marxismului în mase, a devenit profesoară la o școală serală pentru muncitori.

În cadrul cercurilor marxiste ce funcționau ilegal în capitala de atunci a Rusiei, Krupskaja l-a întîlnit, în 1894, pe Lenin și l-a scurt timp după aceasta a devenit unul dintre cei mai activi membri ai „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”, înființată de V. I. Lenin în 1893. Arestată în anul 1898 și condamnată la deportare, Nadejda Konstantinovna a cerut să fie trimisă în Siberia în localitatea Sușenskoe, unde se afla exilat Vladimir Ilici. Aici s-au căsătorit, Krupskaja devenind astfel tovarășa de viață, muncă și luptă a marelui conducător al proletariatului.

Vorbînd despre viața ei, Krupskaja mărturisea: „...Sînt foarte fericită de a fi văzut înfăptuindu-se revoluția; îmi iubesc mult munca și am fost fericită în viața mea personală. Iar dacă uneori trec prin momente grele, cine oare nu trece? [...] Dacă ar fi să reîncep viața, puține și neînsemnate sînt lucrurile pe care aș dori să le schimb”.

După moartea lui Lenin, Krupskaja s-a străduit să-l înfățișeze așa cum a fost, strîngînd diferite documente, la care a adăugat, cum era și firesc, propriile ei amintiri.

Publicăm mai jos, sub o formă întrucîtva condensată, cîteva din răspunsurile Nadejdei Konstantinovna Krupskaja la un chestionar al Institutului „V. M. Behterev” al Academiei de științe din U.R.S.S., apărute pentru prima oară anul trecut, în revista sovietică „Literaturnia Gazeta”. Aceste răspunsuri, care datează din 1935, i-au fost cerute în scopul completării datelor menite să dezvăluie cît mai cuprinzător complexa și uriașă personalitate a lui Lenin, și nimeni mai bine decît tovarășa lui de viață n-ar fi putut da informații mai exacte despre firea, temperamentul, afecțiunile și obiceiurile sale.

Alvina LAZEA,
Șerban RADULESCU-ZONER

Un zîmbet sincer

Nu era slab, dar nici foarte puternic. Nu prea avea deprinderea activității fizice, lucra cu brațele doar cînd era vorba de muncă voluntară. Îmi amintesc că odată, pe cînd eram în deportare, a reparat gardul locuinței noastre. Plimbările nu-l oboseau însă niciodată. Era vioi și-i plăcea să meargă pe jos. Chiar și în casă umbla mult, măsurînd camera dintr-un colț într-altul, citeodată în virful picioarelor. Atunci știam că se gîndește la ceva. De ce umbla în virful picioarelor? Probabil ca să nu-i deranjeze pe cei din jur, bunăoară pe proprietarii închiriasem o cameră. Și cred totodată că în felul acesta reușea să se concentreze mai

bine. Să stea culcat nu-i plăcea de fel. Avea pasul grăbit și cînd mergea nu se legăna și nu gesticula. Mișcările sale erau degajate și fără să fie tocmai armonioase, nu erau nici stîngace, nici dezordonate.

Nu făcea gimnastică, dar juca gorodki¹, înota, patina bine și știa să meargă pe bicicletă. Cînd era în exil, patina adesea pe rîu de-a lungul malurilor. Tot atunci, după ce am venit la el, plecam de multe ori prin pădure, la cules de ciuperci. Avea ochi buni și cînd, după scurtă vreme, a învățat să recunoască pe cele comestibile, a devenit un culegător de ciuperci pasionat. Îi plăcea mult și vinătoarea; dar mai presus de orice — plimbările prin pădure.

Nu se îndeletnicea cu nici un fel de artă sau meșteșug, în afară de utilizarea diverselor procedee a scrierii conspirative.

¹ Un fel de popice.

Îmbrăcățul și dezbrăcățul nu-i luau mult timp. Când căzu la pat², găsi o metodă care îi ușura această treabă și se strădui s-o folosească tot timpul bolii. Când vorbea, obișnuia să miște mina dreaptă înainte și lateral. Am văzut cindva un tablou care-l înfățișa pe Ilici vorbind: mina dreaptă era dusă înainte, iar partea superioară a antebrațului lipită de corp. Reprezentarea era incorectă, nu acesta era gestul lui: e drept că ducea mina înainte, dar o îndepărta de trup, făcând o mișcare circulară.

Nu l-am văzut niciodată bătînd cu pumnul în masă sau amenințînd cu degetul. Toate gesturile sale erau firești, fără urmă de afectare sau poză, dar, ca și mimica lui de altfel, foarte expresive. Zimbea foarte des. Avea un zîmbet sincer, nicidecum caustic sau „politicos”.

Știa să ridă cu poftă pînă la lacrimi, și cînd izbucnea în hohote avea obiceiul să se lase pe spate. Nu l-am surprins zîbind sau rîzînd din obligație sau din politețe. La el aceste manifestări erau întotdeauna spontane, naturale.

Avea o voce puternică și profundă, fără stridențe, un glas de bariton. Ii plăcea să

Toate gesturile sale erau firești...

cînte; din „repertoriul” său făceau parte: „Ce dragă-mi ești, nespus de dragă”, „Varșovianka”, „Porniți înainte, tovarăși”, „Vous avez pris l'Alsace et la Lorraine”, „Les soldats du 17-e”.

Vorbea repede. Stenografii notau anevoie spusele lui, însă cred că nu atât din pricina repeziciunii cu care rostea cuvintele, ci mai degrabă pentru că pe atunci stenografii noștri erau destul de slabi, iar construcția frazelor lui Ilici complicată. Într-o culegere de texte „Leŕ”³ a apărut odată un articol în care autorii, analizînd structura vorbirii lui Ilici, afirmău că ar fi influențată de cea latină. De altfel chiar Ilici mi-a spus că în tinerețe îl pasionase studiul limbii latine.

Cuvîntările lui nu păcătuiau niciodată prin monotonie; avea o voce expresivă. Deosebit de expresive erau „Zwischenruf”-urile⁴ sale. Parcă le aud și acum. Vorbea simplu, fără să recurgă la efecte teatrale, o limbă tipic rusească.

Vorbea liber, găsindu-și cuvintele și alcătuiindu-și frazele fără greutate. E drept

² În urma rănil primite în timpul atentatului din 1918, cît și din cauza surmenajului, Lenin s-a îmbolnăvit în mai 1922. În martie 1923, boala s-a agravat, Vladimir Ilici și-a pierdut vorbirea, iar paralizia părții drepte a corpului s-a accentuat. Cînd vorbește de boala lui Lenin, Krupskaja se referă la această ultimă perioadă din viața lui.

³ „Leŕ” (Frontul de stînga al artelor), grup literar apărut la Moscova în anul 1923. A editat revistele „Leŕ” (1923-1925) și „Novii Leŕ” (1927-1928), propagînd teorii formaliste, eronate.

⁴ Intermezzo-uri.

că-și pregătea cu multă scrupulozitate discursurile, dar nu-și nota decât planul lor, meditând asupra conținutului. Fie că ținea o cuvîntare în public, fie că discuta cu un prieten, întotdeauna vorbea cu înflăcărare. Mi s-a întîmplat adeseori să-l văd cum umbla prin cameră și rostește în șoaptă cuvîntarea pe care o pregătea, căci era foarte emotiv. Cîteodată, cînd ne plimbam împreună, era tăcut, cufundat în meditații. Atunci tăceam și eu, lăsîndu-l să se reculegă. Apoi începea singur să-mi istorisească, cu lux de amănunte, la ce se gîndise și nu suporta să fie întrerupt. Pe drum, cînd se întorcea acasă după vreo discuție în contradictoriu sau după o polemică, era sumbru, tăcut, tulburat. Cînd îl vedeam așa, știam că e mai bine să nu-l întreb nimic și că mai tîrziu aveau să-mi povestească, neîntrebat, totul. Alteori, cînd ne plimbam, rostea din senin cîte o replică și atunci înțelegeam că nu încetase să se gîndească la ceea ce îl frămînta. De aceea cred că i-a fost atât de greu la începutul bolii, cînd doctorii i-au interzis lectura și, în general, orice fel de efort. După mine a fost o greșeală. Ilici îmi repeta într-una: „Doar nimeni nu-mi poate interzice să gîndesc, nici ei, nici eu”.

Nevoia de a se exprima și de a lămuri totul îi era caracteristică.

Nu-mi amintesc să-i fi scăpat vreodată sensul unui cuvînt sau al unei fraze, sau să nu înțelegeam semnificația celor expuse de interlocutorul său. Dimpotrivă, prindea orice, neobișnuit de repede. Însemnările sale erau lapidare, ideea fiind cuprinsă într-un cuvînt sau într-o simplă trază.

Acasă, cînd îl frămînta ceva, vorbea în șoaptă.

Era un om plin de viață, foarte perseverent, optimist. În închisoare³ a dat dovadă de o neîntrecută stăpînire de sine și tărie sufletească. În timpul bolii i-am spus odată în prezența surorii care-l îngrijea: „Știi că ai început să-ți recapeți pe încetul vorbirea! La această perioadă drept o ședere vremelnică în închisoare”. La care sora a exclamat: „Cum puteți vorbi astfel, Nadejda Konstantinovna? Ce, aici e ca la închisoare?” Ilici însă m-a înțeles, și după această discuție a devenit mult mai stăpîn pe sine.

Scria mult și cu plăcere, neobișnuit de repede și cu multe prescurtări. Cînd subiectul îl interesa în mod deosebit sau cînd era emoționat, scrisul lui devenea mai citit. Tot ce scria era încheșat și consecvent din punct de vedere logic. Cînd era grăbit, recurgea adesea la prescurtări sîndî litere, mai ales vocale, și chiar silabe întregi. Își redacta materialele direct, iar ulterior tăcea foarte puține corecturi.

Între exprimarea orală și cea scrisă nu avea nici o preferință, căci era înzestrat și

³ V. I. Lenin a fost închiis între anii 1895 și 1897 la Petersburg, iar la începutul războiului din 1914, în localitatea Novy Targ din Polonia.

Cine îl putea cunoaște mai bine decât tovarășa lui de viață? Nadejda Konstantinovna avea 25 de ani cînd l-a întîlnit pe Vladimir Ilici

Lenin în două momente consecutive la Congresul al III-lea al Internaționalei Comuniste

pentru una, și pentru cealaltă. Vorbea liber și scria fără cel mai mic efort.

Tabelele statistice, cifrele, datele le nota întotdeauna extrem de clar. Își întocmea reprezentări grafice — care constituiau adevărate mostre de calligrafie —, folosind cifre, curbe, diagrame, dar nu și desene. Nu desena și nici de pictură nu s-a ocupat niciodată. Citea cu mare repezițiune și nu-mai în gînd. Nu mi-a citit niciodată cu voce tare și nici eu lui. N-am deprins acest obicei, pentru că astfel lectura căpăta un ritm prea lent; uneori însă comenta în șoaptă cele citite.

Dragoste de natură, severitate față de sine

Vedea bine la depărtare și se întrecea adeseori cu mama mea, care avea și ea vederea bună. Cu o memorie vizuală excelentă, ținea minte cu ușurință fețele oamenilor, paginile și rîndurile din cărțile citite. Reținea de îndată și pentru multă vreme tot ceea ce vedea, fără să uite amănuntele.

Era un mare iubitor al naturii. Îi plăceau munții, pădurea și apusul soarelui. Știa să

aprecieze armoniile de culori. Totuși acorda foarte puțină atenție îmbrăcăminții sale. Bănuiesc că nici nu băga de seamă culoarea cravatei. De altfel, cravata însăși însemna pentru el o necesitate incomodă.

Auzea bine cu ambele urechi, deslușea ușor pînă și șoptele. Se orienta fără dificultate în locuri necunoscute, ghicind cu ușurință, după ureche, distanțele și direcția sunetelor. Memora și reținea corect cele auzite, redându-le întocmai. Cred că memoria lui auditivă era tot atît de dezvoltată ca și cea vizuală.

Îi plăcea muzica, însă îl obosea foarte mult. Asculta concentrat. Avea o predilecție pentru opera lui Wagner. De obicei însă pleca după primul act. Detesta zgomotul — nu mă refer la cel al străzii pline de oameni, al mulțimii, al marelui oraș. În casă nu-i plăcea de fel gălăgia.

Avea simțul muzicii și era înzestrat cu o memorie muzicală bună. Instrumentele lui preferate erau vioara și pianul. Dacă era în stare să descifreze o partitură, nu știu.

Baletului îi prefera opera. Îi plăceau, în special, sonatele „Patetica” și „Apassionata”, cit și „Aria toreadorului”. La Paris mergea cu multă plăcere la diferite concerte. Dar de asemenea bucurii am avut prea puțin parte în viața noastră. Îl atrăgea, de asemenea, teatrul și îl impresiona puternic. În Elveția am văzut împreună piesa „Cadavrul viu”

Nu era pretențios la mîncare; mîncea tot ce i se dădea.

În cameră nu suporta florile de grădină, în special cele cu miros tare, dar îi plăcea

să aibă flori de cîmp și, în general, verdeață. Îmi amintesc cum odată, în 1922, l-am surprins adăugînd apă caldă într-un vas în care pusesem niște ramuri cu muguri înfloriți. Era primăvară și lui îi plăcea mirosul de primăvară.

Avea o fire optimistă. În Siberia și în Franța a fost mult mai nervos ca de obicei. Suferea de insomnii groaznice. Diminețile nu se simțea bine, deoarece noaptea adormea tirziu și dormea prost. În Elveția i-a mers mai bine, ca urmare a vieții ordonate pe care o ducea, însă în Franța am trăit anapoda. Discuțiile țineau pînă noaptea tirziu, ca și în Siberia, de altfel.

În Siberia, înainte de sfîrșitul termenului de deportare, a fost nervos și mai iritabil ca niciodată, temîndu-se de o eventuală prelungire a exilului. Atunci a și slăbit. Dar nu avea stări de melancolie sau de apatie. Schimbările de dispoziție erau întotdeauna motivate. Starea lui obișnuită era de concentrare intensă.

În timpul discuțiilor, cu excepția cazurilor cînd era nevoit să se stăpînească, vorbea întotdeauna răsplat, fără menajamente, neținînd seama de nimeni. În conversațiile cu cei din jurul său dovedea foarte mult tact. Avea o fire impresionabilă și reacționa foarte prompt. Cînd se emoționa, chipul său devenea palid.

Era foarte sever cu sine, avînd un dezvoltat spirit autocritic. Ura însă introspecția și sterilele frămîntări sufletești. Cînd era foarte agitat, lua cite un dicționar și citea, uneori, ceasuri întregi.

A fost un om care a luptat, toată viața lui, cu curaj și îndrăzneală.

VIAȚA DE ZI CU ZI LA DOFTANA

Despre închisoarea Doftana s-a scris și se va scrie încă. Subiectul nu este nici pe departe epuizat. Pentru cititorii „Magazinului istoric” am extras câteva fragmente dintr-un volum memorialistic în pregătire, în care Pavel Bojan încearcă să surprindă unele aspecte mai puțin cunoscute din viața deținuților politici de la Doftana în perioada 1934—1937 *.

PAVEL BOJAN

La secția „H”, unde am fost trimiși la sosit, nu ne-au aruncat apă pe jos, dar toate celelalte practici erau întocmai cum le auzisem. După 4—5 ore, am fost duși la „A”, la etajul I. De la fereastră se vedeau cele două garduri înalte, din piatră de granit, care împrejmuiu închisoarea. Primul gard era zidit în corpul închisorii, iar al doilea, care forma un cerc în jurul ei, se ridica la o distanță de câțiva metri de primul. La anumite intervale, de-a lungul împrejurimilor, erau construite gheretele gardienilor din pază. Ei puteau observa, în spațiul dintre cele două ziduri și în afara lor, orice mișcare.

Spre seară, însoțit de un gardian, a venit Bela Breiner, care ne-a adus câte ceva de mâncare. Ne-am recunoscut imediat, deoarece în aprilie 1932 fusesem arestați împreună la București, în strada Rozelor; după aceea, el fusese condamnat la trei ani închisoare, pe care îi execută aici, la Doftana. Ne-am bucurat, firește, de revedere și mîca de unele indicații. Printre altele, mi-a

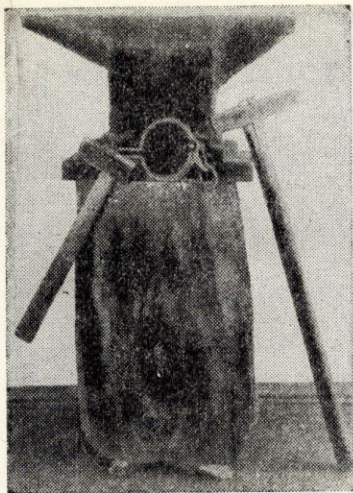
spus să nu ne neliniștim, deoarece conducerea colectivului de comuniști din închisoare va face tot posibilul pentru ca a doua zi să luăm contactul cu ceilalți tovarăși.

Așa s-a și întimplat. Ne-am întîlnit în curtea dintre secțiile „B” și „C” și am avut ocazia să cunosc tovarăși din mai toate părțile țării. Am fost încadrat într-un grup care lămuria situația noilor sosiți: trebuia să stabilim în ce împrejurări au fost arestați și unde, ce condamnare au, ce declarații au dat la cercetările de la siguranță și la proces, dacă erau membri ai P.C.R. sau ai U.T.C., din ce altă organizație au făcut parte etc. Pe baza acestor date, ne puteam da seama dacă făceau, într-adevăr, parte din mișcarea ilegală și ce încredere prezentau.

● Balaurul

După sosirea noastră, la vreo 4—5 săptămîni a venit un nou director al închisorii, Săvirescu. El ne-a interzis să mai stăm ziua în curte — în afară de timpul afectat plimbării, care se făcea pe grupe, câte 15—30 de minute pe zi —, ordonînd și închiderea atelierelor. Conducerea colectivului nostru a organizat o serie de acțiuni, susținute

* Autorul a fost unul dintre fruntașii luptelor ceteriste din Clujul anului 1933, membru al C.C. de acțiune pe țară al muncitorilor ceteriști. Pentru participarea sa la eroicele lupte din anul 1933 a fost condamnat și întemnițat la Doftana și în alte închisori. (Titlul și substituirile aparțin redacției.)

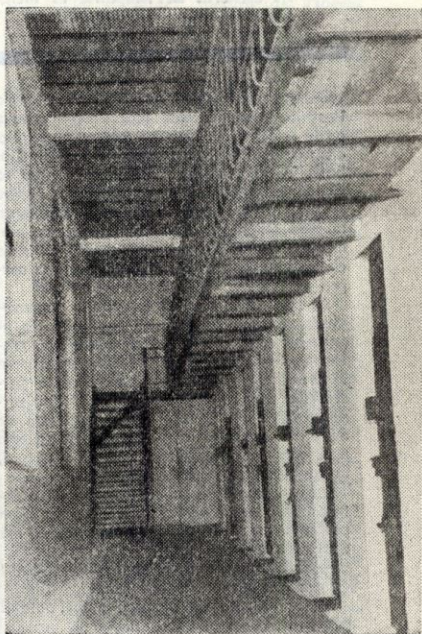
Deținuților li se fixau lanțuri grele la mâini și picioare; iată și unelte folosite de zbiri în acest scop

sură ne-a produs mari greutate, activitatea noastră a continuat. Conform indicațiilor conducerii celei de partid, imediat ce eram mutați, ne alegeam noi conducători,

● „Măgăreața”

Tovarășii din sectorul economic trebuiau să țină o evidență precisă a banilor și cotelor soșite, stabilind pe tovarășii care urmau să primească rații de alimente. Distribuirea se făcea greu, deoarece se dăduseră dispoziții foarte severe gardienilor: nu se admitea să împărțim nimic între noi. Cu toate acestea, seara, după ce se făcea numărătoarea și rămăneau în secții numai gardienii-sentinelă, intrau în funcțiune „măgărețele”: pachetele cu alimente erau legate cu sfoară și aruncate spre destinația stabilită. Operația trebuia făcută cu grijă și foarte repede, pentru ca alimentele să nu cadă în mâinile gardienilor.

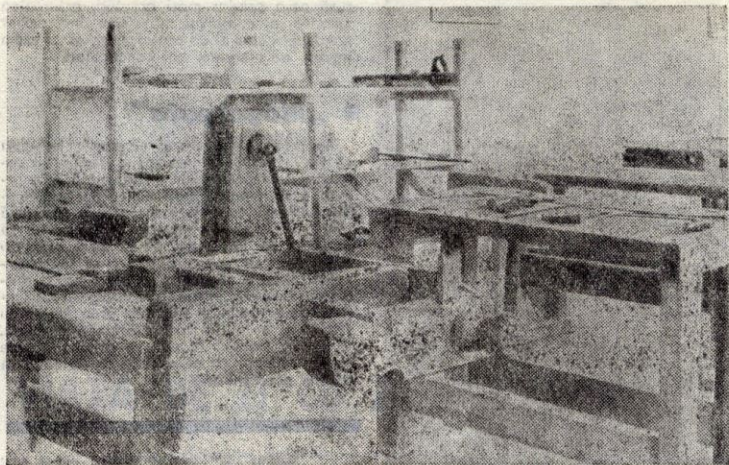
Secția „H” era destinată celor mai dârz dintre deținuți

și de organizațiile revoluționare din afară, pentru anularea acestor măsuri samavolnice. Urta din revendicările principale se referea la restituirea sculelor și cărților confiscate, reînființarea atelierelor și a bibliotecii.

Lupta noastră a căpătat diferite forme: ieșirea la raport a mai multor tovarăși, trimiterea de memorii Direcției generale a închisorilor, refuzul de a minca etc. Necesitățile complexe ale luptei din închisoare îi făcuseră pe comuniști să stabilească forme adecvate de organizare. Colectivul de deținuți politici, pe linie de partid, s-a organizat astfel: celula pe întreaga închisoare, condusă de un birou, apoi grupele pe secții, conduse la rândul lor de birouri formate din cîte trei membri, dintre care unul responsabil. În afară de acestea s-au creat organisme care înglobau întregul colectiv de deținuți politici, în care erau cuprinși atât comuniștii cît și necomuniștii.

Săvinescu, directorul închisorii, poreclit de deținuți pentru cruzimea lui „Balaurul”, văzînd că prin teroare nu ne poate dezorganiza, a recurs la metode mai rafinate: zilnic pe unii chiar de două-trei ori pe zi ne muta de la o secție la alta, de la un etaj la altul etc. Cu toate că această mă-

*În atelierul de tâmplărie al închi-
sorii*

După ce mi-a făcut percheziția corporală, a început să răscalească cu sirmele, una dreaptă, alta îndoită, pregătite în mod special, prin crăpăturile și găurile din pereți și din ferestre și chiar pe jos, în ciment. N-a

S-a întâmplat ca și gardienii să ajute la împărțirea alimentelor (cazul lui Popescu de la secția „E”). Dar cei mai mulți paznici erau oameni brutali și sadici (Popovici, Ciobanu, Șutru și alții), care abia așteptau să prindă o „măgăreață” cu alimente, pentru ca ea să nu ajungă la deținuții înfometaji în mod sistematic de zbir. Din aceste elemente slugarnice și lașe se formau echipele de bătăuși, care tăbărau cu ciomegele asupra noastră.

Același Săvinescu introdusese o supraveghere severă: orice hirtie sau foaie de țigară ne erau confiscate, de asemenea creioanele. Toate acestea trebuiau procurate în secret și bine ascunse, pentru ca la perchezițiile care ni se făceau zilnic și prin surprindere să nu fie găsite. Ne foloseam de mine de creioane care puteau fi ascunse mai ușor, prin îndoitura hainei, a păturii, în rogojină, introduse în țigaret...

Într-una din zile, la mine în celulă a intrat Șutru — șeful secției —, un gardian perfid și feroce. M-a luat la sigur, ca să mă deruteze:

— Bojane, unde ții creionul? Știu că-l ai! I-am răspuns pe același ton:

— Caută-l, că de aici ești aici. Poate îl găsești!

găsit nimic, deși aveam în acel moment... trei creioane.

Peste câteva săptămîni am fost trimis la Cluj, la Curtea de apel, unde făcusem recurs contra unei sentințe a tribunalului. Îmi părea bine, căci în cele câteva săptămîni cît urma să lipsesc mai puteam să-mi refac sănătatea. De altfel, multe din aceste citații nu erau întîmplătoare, fiind organizate de către tovarășii din afară, îndrumați de Ajutorul Roșu, tocmai în acest scop. În plus, profitam de prilej pentru a stabili și contacte cu exteriorul în vederea organizării unor acțiuni comune.

În lipsa mea, la Doftana teroarea luase proporții înspăimîntătoare.

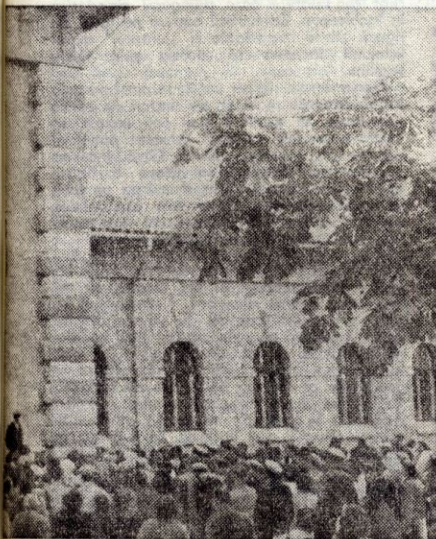
De cum m-am înapoiat, am fost dus la o secție întunecoasă, unde mai erau vreo trei tovarăși, complet izolați de ceilalți deținuți comuniști; nici la obișnuita plimbare zilnică nu mai erau scoși. Abia în cursul verii lui 1935, am obținut și noi să putem ieși într-o curte mică, fiind în continuare complet izolați de restul tovarășilor.

Într-una din zile, după o perioadă de „specializare” a „Balaurului” în Germania nazistă, am fost chemat la administrație.

„La vorbitor”, pictură de Tiberiu Kraus,

Un grup de vizitatori în fața muzeului organizat în anii noștri în fosta închisoare Doftana

Doi gardieni și contabilul șef, Avramescu, s-au năpustit cu furie asupra mea, lovind cu bîtele unde nimereau. Am fost atît de rău bătut, încît am zăcut cîteva zile. Despre acest lucru au aflat și tovarășii din afară, care au organizat proteste energice.

După ce m-am refăcut puțin de pe urma bătăii, am fost transferat la închisoarea Aiud, iar după circa șase luni la Oradea.

● Desființarea tăcerii

În 1937 s-au luat măsuri ca deținuții politici din toate închisorile să fie concentrați la Doftana. Operația s-a efectuat pe baza unui plan care urmărea aducerea, în primul rînd, a celor cu condamnări mai mari, considerați „mai periculoși pentru societate”, urmînd ca, în măsura locurilor disponibile, să fie transferați și ceilalți.

Am fost din nou transferat la Doftana. Pentru menținerea moralului deținuților, s-a hotărît desființarea tăcerii impuse de administrația închisorii. Nici unul nu mai respecta dispozițiile „Balaurului” de a nu vorbi între noi. Fiecare discuta la fereastră cu vecinii, cu voce tare sau prin semne. Îndrăznelilor noastre li s-a răspuns cu bătăi cumplite, cu zile și nopți petrecute în celulele de la „H”. Și cu toate acestea, am continuat să ne urcăm la fereastră și să vorbim între noi.

Prin numeroase demonstrații, organizațiile democratice conduse de P.C.R. au sprijinit lupta deținuților politici. (Cetățeni ai Capitalei manifestând în sprijinul celor închiși)

A fost mai greu la început, căci pînă la urmă toată lumea s-a obișnuit cu situația. Pînă și gardienii se mulțumeau să tragă cu urechea, poate vor prinde cîte ceva din discuțiile noastre. Comunicările secrete și indicațiile organizatorice le rezolvam însă prin alte mijloace, ca de exemplu scrisorile și semnele ori folosirea limbilor străine.

În cadrul acțiunilor întreprinse s-a organizat scandarea în cor a unor lozinci. Se strigau pe rînduri de celule, pe secții sau pe întreaga Doftană. Lozincile erau diferite: contra terorii, pentru regim politic, contra furtului de alimente din coletele pe care le primeam din afară etc. Îndată ce aflau că este bătut un tovarăș, cei din celulele vecine începeau să strige: „Nu bate, nu bate, nu bate!”. Pînă la urmă ne alarmam și strigam ritmic, în cor. Ecoul strigătelor noastre răsună pe întreaga vale a Prahovei: muncitorii din Cîmpina, țărani din Telega și localitățile apropiate auzeau și cunoșteau strigătele ce răsunau de la Doftana. „Balaurul” turba de furie: orice abuz devenea cunoscut astfel și în afară.

Toate aceste acțiuni erau rodul solidarității și disciplinei revoluționare care domnea printre toți tovarășii. Orice indicație a conducerii colectivului era dusă la îndeplinire, indiferent de greutate. Așa, spre exemplu, eu am primit sarcina de a redacta un

manifest. L-am scris pe foițe de țigară, știind în picioare, iar tabachera mi-a servit drept masă. Eram foarte atenți la zgomotele din-spre ușă, deoarece gardianul, încălțat cu papuci de pîslă, pîrdea prin crăpăturile vizetei să vadă ce facem în celulă.

Informările politice se făceau pe baza știrilor din ziarele care ajungeau clandestin în închisoare. Comuniștii copiau pe foițe de țigară știrile importante și „jurnalul” astfel întocmit începea să circule prin toate secțiile.

Transmiterea știrilor continua apoi pe cale orală. Aceasta se făcea pe rînduri de celule sau secții, în așa fel încît toți ceilalți să poată auzi. Era cel mai așteptat punct al programului nostru zilnic. Cînd începea transmiterea știrilor, se făcea o liniște neobișnuită. Gardienii se strecurau pe furiș și deschideau prin surprindere ușa celei, dar nu găseau nimic, fiindcă cel care transmitea învățase totul pe de rost.

Pe la sfîrșitul lunii septembrie 1937 îmi expira condamnarea și am început să mă pregătesc pentru eliberare. A trebuit să învăț pe de rost vreo 40 de adrese din diverse localități ale țării, aparținînd rudelor și prietenilor tovarășilor închiși. De asemenea am primit indicații referitoare la legăturile ce trebuia să le iau cu organele de partid după eliberarea mea. Acestora urma să le furnizez informații amănunțite despre situația din Doftana, în vederea intensificării sprijinului moral, material și politic acordat celor închiși.

La plecare mi s-a făcut o percheziție foarte severă, la care a asistat și primul gardian. Degeaba. La școala aspră a Doftanei învățasem multe.

Neprevăzutul curs al evenimentelor

AL. GH. SAYU

- Un general burzului și bătaios • „Tehnicii” nu izbutesc să depună jurămîntul
- Reacțiunea solicită un armistițiu politic
- O nouă înfrîngere pentru Maniu • Liniștea dinaintea furtunii • Dizidența liberală și cea național-țărănistă

Să reluăm, pe baza documentelor arhivistice, firul narațiunii, din momentul în care, după demisia celui de-al doilea guvern Sănătescu, generalul Nicolae Rădescu, proaspăt investit de regele Mihai cu mandatul constituirii noului cabinet, trecuse la aplicarea planurilor burgheziei.

Potrivit mandatului primit, Rădescu a adoptat tactica tratativelor separate cu fiecare partid din cadrul Frontului Național Democrat. Acestea au ripostat însă cu promptitudine și energie, dînd publicității un comunicat comun în care subliniau că „Frontul Național Democrat care le unește este un instrument politic imperios necesar pentru îndeplinirea sarcinilor istorice care stau astăzi în fața poporului român”¹.

Politicienii reacționari nu au fost totuși prea îngrijorați de eșecul tentativei lor, mai întîi pentru că se așteptaseră în general la o respingere a propunerilor lui Rădescu, apoi pentru că în fond țelul lor principal rămînea constituirea unui cabinet de tehnicieni dirijat de ei.

În planurile cercurilor burgheze au existat însă două vicii fundamentale: pe de o parte, ele ignorau transformările revoluțio-

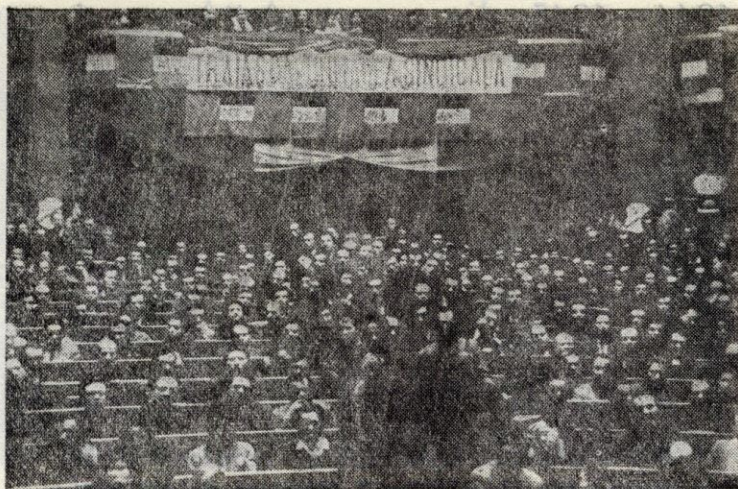
nare începute la 23 august, care creaseră o asemenea situație politică și un asemenea raport al forțelor de clasă, încît excluderea comuniștilor și a Frontului Național Democrat din guvern nu mai era posibilă; pe de altă parte, subapreciau clarviziunea și capacitățile tactice ale partidului comunist.

O invitație neașteptată

Intr-adevăr, așa cum au demonstrat elocvent evenimentele ulterioare, stringerea rîndurilor partidelor democratice în jurul comuniștilor și refuzul lor de a negocia separat cu generalul Rădescu au deschis calea nu pentru instituirea guvernului de tehnicieni — cum se amăgeau unii politicieni burghezi —, ci pentru o soluție adecvată intereselor majore ale maselor populare.

Generalul Nicolae Rădescu era binecunoscut grupărilor democratice prin concepțiile lui politice retrograde, prin tendințele lui autoritare, prin ostilitatea lui nedisimulată față de comuniști și de masele populare. Tocmai de aceea, în octombrie, F.N.D. respinsese categoric candidatura lui la președinție. Respins din nou acum, la începutul

¹ „Scîntela” nr. 76, din 7 decembrie 1944.

Delegați la primul Congres general liber al sindicatelor unite din România

zultivul cabinet de tehnicieni să depună jurământul la Palat.

Marea surpriză a lui Rădescu

În luna decembrie, generalul era și mai pornit împotriva forțelor democratice; era limpede că, devenind prim-ministru, Rădescu avea să influențeze negativ activitatea guvernului. Dar stă oare în putința unui om, indiferent de defectele sau calitățile lui, să impune alt curs desfășurării evenimentelor decât acela dăruit de înfruntarea claselor sociale, de cerințele legilor obiective ale dezvoltării istorice? Generalul Rădescu putea constitui o primejdie reală numai în măsura în care cercurile politice din spatele lui, care-l manevrau și-l împingeau la suprafața vieții politice, continuau să dispună de forțe pentru a se opune dezvoltării revoluției. Zădărire pas cu pas a reacțiunii și o politică adecvată înăuntrul guvernului puteau anihila, cel puțin în parte, urmările negative care ar fi decurs din învestirea generalului la Președinția Consiliului de Miniștri.

Pornind de la aceste considerente, conducerea partidului comunist, în acord cu conducerea celorlalte grupări din F.N.D., a hotărât să restabilească contactele cu generalul Nicolae Rădescu. Era în ziua de 4 decembrie, numai cu câteva ore înainte ca pre-

Rădescu însuși se pregătea în vederea audienței de investire, când, spre marea lui surpriză, a primit din partea Consiliului Național al F.N.D. invitația pentru o întrevedere imediată. De ce nu a respins această invitație, nu vom ști, probabil, niciodată cu certitudine. Presupunem numai că generalul se aștepta la anumite presiuni de ultima oră ale forțelor democratice și dorea să cunoască intențiile acestora — la urma urmelor, un *homme prévenu en vaut deux* *. Fapt este că a pornit spre locul întrevederii surescitat, hotărât să plătească polițele și, mai ales, să dovedească frunțașilor F.N.D. că nu-și „puteau face jocul” cu el: maiestatea sa îi încredințase un mandat; el, generalul Rădescu, avea să și-l îndeplinească!

Notele stenografice ale memorabilei întrevederi sînt de-a dreptul savuroase. Să ni-l imaginăm pe general, burzuit și bătaios, ca un spadassin înaintea unui duel, hotărât să termine cît mai repede totul, întrucît nu voia să se facă așteptat la Palat. În locul unui teren de luptă, s-a trezit însă la o masă de tratative. Oamenii din fața lui veniseră, evident, să clarifice situația, să găsească niste soluții. Erau calmi, și calmul lor contrasta izbitor cu nervozitatea generalului; erau fermi, dar capabili

* Un om prevenit face cît doi,

de elasticitate — însușiri opuse rigidității lui Rădescu. Prin întrebări bine chibzuite, generalul a fost silit să-și dezvăluie până la capăt gândurile, divulgând planurile celor care se aflau în spatele lui. Diplomația nu constituise niciodată partea lui forte: fiind vorba nu de o răfuială, ci de tratative, el s-a pomenit antrenat, volens-nolens, pe un teren străin, unde limbajul cazon nu putea ține locul argumentării. Întrebat, de pildă, de ce încercase să trateze separat cu grupările democratice, Rădescu, după încercări inutile de a arunca răspunderea asupra comuniștilor, a răspuns: „Eu nu plec de la ideea de bloc. Eu am spus: discutăm cu fiecare grupare, cu fiecare partid în parte. Poate că partidul socialist, care este în front cu partidul comunist, găsește că părerea mea este mai bună în folosul țării, chiar dacă trebuie să părăsească partidul comunist”². Confirmarea intenției cercurilor burgheze de a destrăma F.N.D., de a rupe unitatea clasei muncitoare și a inaugura o guvernare fără comuniști a venit din gura generalului Nicolae Rădescu.

Treptat, reprezentanții forțelor democratice au canalizat discuțiile spre problema esențială: perspectivele soluționării crizei de guvern. Cum ar vedea d-l general un guvern politic de coaliție sub președinția d-sale? Dar programul unui astfel de guvern? Cînd și-a dat seama ce intenționau interlocutorii săi, generalul Rădescu a reacționat violent: „Nu, acum nu mai vreau eu!”³ Se pripise însă din nou. Spațiul nu ne îngăduie să reproducem aici, în extenso, complicatele discuții care s-au soldat, în cele din urmă, cu schimbarea opiniilor lui Rădescu. Oricît de greu îi va fi fost, el a înțeles că un guvern de tehnicieni avea să primească de la început riposta hotărâtă a forțelor democratice, ceea ce ar fi avut, inevitabil, consecințe din cele mai grave pentru clasele dominante. El a acceptat, nu fără reticențe, ideea revenirii la formula utilizată în timpul cabinetului precedent.

La Palat—discuție maraton

Întrevederea s-a încheiat în acest punct. În cazul cînd regele și liderii celor două partide burgheze, după ce aveau să fie informați de Rădescu, acceptau propunerile F.N.D., în ziua următoare trebuiau să continue dezbaterea asupra programului de guvernare. Dacă nu...

De la întrevederea cu reprezentanții forțelor democratice, Rădescu a mers direct la Palat, unde a fost imediat primit de rege. Timp de trei ore și jumătate, Mihai I a discutat cu Rădescu, s-a consultat cu o serie de sfetnici apropiați și cu diverși oameni politici asupra noului și neprevăzutului curs

¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 80, dosarul nr. 16, fila 41.

² Ibid.

CAVALERUL NEUTRALITĂȚII

ORDINEA D-LUI GENERAL RADESCU

Două ipostaze — același text, sau
substratul așa-zisei „neutralități”
(Caricaturi de epocă)

CAVALERUL NEUTRALITĂȚII

Generalul RADESCU LA CARUL REACȚIUNEI

al evenimentelor. Poziția fermă a partidelor democratice și frontul lor în jurul partidului comunist îi descumpănău.

Din documentele existente rezultă că cercurile conducătoare ale P.N.T. l-au sfătuit pe rege să nu renunțe la formula guvernului de tehnicieni; cele liberale în schimb, ca și Palatul, de altfel, au înclinat spre acceptarea propunerilor F.N.D. După ce generalul Rădescu a dat asigurări că, la nevoie, va ști să „cuminească” forțele democratice, Iuliu Maniu, temându-se să nu rămână izolat politicește, și-a dat, la rândul lui, acordul pentru relansarea formulei guvernului politic de coaliție. S-a convenit ca în tratativele de a doua zi generalul Rădescu să condiționeze constituirea noului guvern de acceptarea, de către F.N.D., a unor vechi cereri ale cercurilor burgheze: sistarea demonstrațiilor de stradă și a acțiunilor de democratizare întreprinse de mase, renunțarea la polemica publică. În fond, aceste cereri se inscriu în planul unui așa-zis „armistițiu între partide” pe toată perioada colaborării în guvern. Substratul „armistițiului” solicitat de cercurile burgheze era destul de limpede: temporizarea luptei revoluționare a maselor, obținerea unui anumit răgaz pe care să-l poată folosi în scopul refacerii forțelor lor, măcinată continuu de asalturile la care fuseseră supuse în lunile anterioare.

După discuția maraton de la Palat, tirziu, în cursul serii, „tehnicienii” au fost înștiințați — de altfel fără să li se dea prea multe explicații — că audiența pentru depunerea jurământului se contramandase.

A doua zi, 5 decembrie, a avut loc o nouă întrevedere a reprezentanților F.N.D. cu Rădescu. La ordinea zilei: programul de guvernare și stabilirea componenței noului cabinet. Documentele atestă și de această dată caracterul ascuțit al discuțiilor, datorită marilor deosebiri care existau între pozițiile celor două tabere.

Astfel, în timp ce comuniștii împreună cu celelalte partide și grupări din F.N.D., stăruiau ca în programul viitorului guvern să fie incluse o serie de reforme și măsuri democratice, care să constituie noi pași în direcția dezvoltării progresiste a țării, generalul Nicolae Rădescu, în numele cercurilor burgheze, se pronunța pentru amânarea oricăror reforme social-economice până la terminarea războiului, arătându-se în schimb foarte preocupat de realizarea „armistițiului” dintre partide.

Reprezentanții forțelor democratice au impus includerea în programul de guvernare a tuturor punctelor care existaseră și în programul celui de-al doilea cabinet Sănațescu: participarea cu toate forțele la

războiul antihitlerist, aplicarea loială a prevederilor Convenției de armistițiu, democratizarea aparatului de stat și a vieții publice, adoptarea unei legislații care să consfințească dreptul de organizare și alte libertăți cucerite de mase etc. În plus, noul program a înscris revendicarea centrală a platformei elaborate de P.C.R. încă în luna septembrie: înfăptuirea reformei agrare. Era pentru prima dată de la reforma agrară efectuată la sfârșitul primului război mondial când un guvern recunoștea oficial, în programul său, necesitatea unei noi exproprieri a latifundiilor și împroprietărirea maselor țărănești lipsite de pământ sau cu pământ puțin.

Demonstrând, o dată mai mult, clarviziune și un excepțional simț al realității, comuniștii, împreună cu ceilalți lideri ai F.N.D., s-au hotărât să accepte așa-zisul „armistițiu”, solicitat atât de insistență de către cercurile burgheze, cu condiția însă ca miniștrii burghezi să se angajeze solemn în fața țării că vor aplica integral programul de guvernare.

Documentele vremii, ca și analiza istorică demonstrează că, procedind astfel, comuniștii au dat dovadă de o mare înțelepciune; în acel moment problema esențială era dejucarea planului guvernului de tehnicieni și soluționarea cât mai rapidă a crizei prin formarea unui nou cabinet pe baza propunerilor F.N.D. Nu întâmplător, exprimând starea de spirit a liderilor național-țărăniști după formarea guvernului Rădescu, Nicolae Pascu nota cu amărăciune și dezolare: „Fapt cert este că formarea guvernului Rădescu a fost o nouă înfrângere pentru Maniu, o nouă izbândă a comuniștilor și o nouă mare greșală din partea centrului politic din Calea Victoriei *... Existau doar câteva persoane inițiate în taina că partidul comunist a reușit să împiedice guvernul de tehnicieni și să rămână în guvern, întrucât presa nu publicase nimic în legătură cu proiectatul guvern de tehnicieni”⁴.

* Prin „centrul politic din Calea Victoriei” Nicolae Pascu înțelegea cercurile Palatului, pe care adeseori în însemnările citate le învinuise de „greșeli” care, chipurile, ar fi determinat eșecul forțelor reacționare.

⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 9158, filele 72—73.

Unii moșieri își împart pământurile în familie în toată
 Ce 59 ha., poștru a scăpa de reforma agrară. (Ziarul)

— Ție nepoate, 50... ție, vorc, 50... vouă tot așa... și facă... am făcut și
 reforma agrară!

„Idei noiatoare”
 în chestiunea re-
 formei agrare
 („România liberă”
 din 24 noiembrie
 1944)

Repartiția portofoliilor ministeriale s-a făcut pe baza raporturilor existente în guvernul precedent: F.N.D. — vicepreședinția Consiliului de Miniștri și 3 subsecretariate de stat; partidele burgheze și Palatul — președinția consiliului, 9 ministere și restul subsecretariatelor; la Ministerul de Externe — un tehnician, iar la Război un militar de carieră. Dacă în privința repartiției portofoliilor nu s-a produs nici o modificare, în schimb forțele democratice au obținut satisfacerea cererii lor ca reprezentantul dreptei, Nicolae Penescu, să nu mai figureze pe lista noului guvern. Ulterior, Iuliu Maniu a căutat să-l răsplătească pe fostul ministru de interne pentru serviciile pe care le adusese, promovindu-l în funcția de secretar general al P.N.T. Era probabil o manevră pentru a masca în fața opiniei publice eșecul suferit; practic, cariera politică a lui N. Penescu se încheiase fără drept de apel... În rest, cu excepția numirii generalului I. Negulescu la conducerea Ministerului de Război, nu s-a produs nici o schimbare notabilă, foștii titulari continuând să-și păstreze funcțiile deținute anterior.

La 6 decembrie, noul guvern prezidat de generalul Nicolae Rădescu a depus jurământul, primind astfel investitura oficială. Odată cu aceasta, a luat sfârșit și cea de-a doua criză de guvern de după eliberare, încheiată, în linii generale, prin menținerea statu-quo-ului existent în perioada cabinetului precedent. Această soluție reflecta, după

părerea noastră, un anumit echilibru vremelnic de forțe: pe de o parte, cercurile burgheze nu mai erau în stare, datorită creșterii valului revoluționar, să recucerească pozițiile pierdute; pe de altă parte, forțele democratice, deși erau în măsură să respingă contraatacurile, să-și apere pozițiile cucerite și să păstreze în continuare inițiativa, nu erau încă pregătite, ci în curs de pregătire pentru a smulge pozițiile preponderente deținute de exponenții claselor exploataatoare.

Timpul acțiunii însă în favoarea acestora din urmă.

Zid în jurul F.N.D.-ului

După formarea guvernului prezidat de generalul Nicolae Rădescu, activitatea partidului comunist, a tuturor grupărilor încadrate în F.N.D. s-a concentrat asupra obiectivelor esențiale, de atingerea cărora depindea ca balanța de forțe să încline în favoarea proletariatului și a aliaților săi: întărirea unității forțelor democratice; lărgirea bazei de masă și sociale a revoluției; intensificarea acțiunilor de demascare și izolare a partidelor burgheze. Vremelnic, centrul de greutate al activității F.N.D. s-a deplasat din guvern în afara lui, din stradă în întreprinderi și instituții, de la oraș la sat.

Pe baza unor ample dezbateri și a unui plan comun, activul partidelor și al orga-

nizațiilor democratice a intensificat activitatea de propagandă și de organizare în rândurile maselor largi de oameni ai muncii. În iarna aceea ghea, plină de lipsuri, înfruntând gerul și zăpada, biruindu-și foamea, străbătând adeseori pe jos mari distanțe, mii de echipe de muncitori au împins țara, aducând o contribuție esențială la lupta pentru clarificarea politică a țărănimii, pentru scoaterea ei de sub influența partidelor burgheze. La această activitate au participat și numeroși intelectuali democrați — profesori, ingineri, artiști, învățători, medici, avocați, scriitori. Ca rezultat al prodigioasei munci politice și organizatorice desfășurate sub conducerea partidului comunist, în lunile decembrie-ianuarie proletariatul a reputat noi victorii în bătălia pentru aliați și, îndeosebi, pentru aliatul său principal: masele de boază ale țărănimii.

La 15 decembrie s-a constituit cunoscuta „Comisie pentru studiul reformei agrare”; autoritățile impuse de mase în lunile precedente au fost confirmate; din învățământ au fost scoase manualele vechi, elaborate sub regimul antonescian etc. Toate acestea reprezentau însă recunoașteri ale unor stări de fapt, acceptarea silită a unor cuceriri democratice deja impuse de mase, și nu rezultatul vreunei inițiative proprii a cercurilor burgheze. Guvernul se agita mult, dar în realitate activitatea lui trenea. Pro-

misiunile generalului Rădescu privind adoptarea unei legislații democratice și epurarea aparatului de stat de elemente profasciste nu au fost îndeplinite. În „Comisia pentru studiul reformei agrare”, exponenții claselor exploatare au declarat neechivoc că problema expropriării moșierilor și a împrumutării țărănimii avea să devină actuală abia după terminarea războiului.

Forțele democratice au demască consecvent aceste manevre în fața maselor. Cu prilejul Anului nou, din inițiativa comunistilor, Consiliul Național al F.N.D. a lansat un amplu apel către popor, în care se spunea, printre altele: „F.N.D.-ul este hotărât să înfrângă rezistența dușmanilor poporului și să salveze țara de aventurile periculoase, indiferent de cine i se va opune. Consiliul F.N.D. cheamă toate partidele și organizațiile care au aderat la F.N.D. și la platforma sa, la stringerea rindurilor, la acțiuni politice unite, coordonate. Cheamă pe toți, muncitori și muncitoare, țărani și țărânce, oameni ai muncii, intelectuali, ofițeri și soldați, pe toți democrații cinstiți, fără deosebire de clasă și naționalitate, să facă zid în jurul F.N.D.-ului, pentru a scoate țara din greaua încercare prin care trece, pentru a o feri de o nouă catastrofă, a deschide drumurile democrației progresiste, drumul refacerii, înfloririi economice, culturale și sociale pentru întregul popor”.

Lansarea acestui apel a avut un puternic ecou în cercurile largi ale opiniei publice. Presiunile maselor asupra majorității burgheze a cabinetului Rădescu s-au intensificat brusc în prima jumătate a lunii ianuarie. Mii de telegrame, sosite zilnic din toate colțurile țării, cereau imperativ generalului Rădescu și celorlalți exponenți ai cercurilor reacționare din guvern să-și respecte angajamentele. Ministerele conduse de național-țărăniști și liberali, ca și primul ministru, au început să fie asaltate de numeroase delegații, care le puneau în vedere, pe un ton hotărât, că masele populare nu mai erau dispuse să tolereze nici un fel de tergiversări. În ședințele Consiliului de Miniștri din 12 și 16 ianuarie 1945, generalul N. Rădescu și-a ex-

Conducătorul partidului „istoric”

D. IULIU MANIU

„Arsenalul argumentelor lui Maniu și rolul său preferat („Scinteia” din 3 decembrie 1944)

„Scinteia”, anul I, nr. 99, din 1 ianuarie 1945.

primat profunda îngrijorare pe care i-o pricinuia starea de spirit din țară și a făcut apel la miniștrii burghezi să accepte neîntârziat legea sindicatelor și legea privind judecarea criminalilor de război, pentru a potoli întrucâtva nemulțumirile.

La 26 ianuarie s-au deschis lucrările primului Congres general liber al sindicatelor unite din România. Dezbaterile congresului, consacrate tuturor problemelor esențiale ale vieții economice și politice, ale situației interne și externe a țării noastre, au relevat pregnant maturitatea și forța clasei muncitoare, exercitând o influență puternică asupra celorlalte pături sociale interesate în dezvoltarea democratică a României. Sub influența și cu sprijinul proletariatului, în ianuarie au avut loc mai multe întruniri și conferințe făcătoare, care au luat în dezbatere principala problemă care frământa saatele: înfăptuirea neîntârziată a reformei agrare. Întruniri ale intelectualilor, femeilor, tinerilor, meseriașilor, demonstau, de asemenea, orientarea lor hotărâtă spre clasa muncitoare, spre forțele democratice.

Evoluția evenimentelor a determinat, în cursul lunii ianuarie, și o îndăsprire a contradicțiilor dintre diferitele cercuri burgheze și din interiorul burgheziei. Dizidența liberală condusă de Gheorghe Tătăreanu a stabilit contacte cu Frontul Național Democrat, oferindu-și colaborarea. Aripa de stînga a Partidului Național-Tărănesc a început să ceară tot mai insistent înlocuirea orientării reacționare imprimate acestui partid de conducere manistă printr-o politică pozitivă, de transformări democratice. Numărul organizațiilor locale ale P.N.Ț. și P.N.L. care aderau la F.N.D., peste capul conducerilor respective, creștea continuu.

Astfel, în mai puțin de două luni, adoptînd o tactică realistă, comuniștii au întors tăgăsurile prevederilor faimosului „armistițiu dintre părțile” împotriva cercurilor burgheze care-l inițiaseră. Evoluția raportului de forțe pe plan intern, în perioada care trecuse de la 23 august, ca și situația internațională favorabilă au făcut posibilă și necesară, spre sfîrșitul lunii ianuarie, declanșarea bătăliei generale pentru cucerirea pozițiilor preponderente în stat de către clasa muncitoare și aliații săi.

Declanșarea furtunii se apropia cu repeziune.

Cine va depista fotografiile?

La 30 ianuarie 1857, guvernatorul Banatului, contele Coronini, trimitea o scrisoare episcopului Climent al Argeșului; trei săptămîni mai tîrziu, episcopul Transilvaniei, Andrei Șaguna, scria și el din Sibiu omologului său de pe Argeș; viceguvernatorul austriac din Transilvania, Kuft, se adresa cam în aceeași vreme aceluiași destinatar. Scopul acestor scrisori era de a recomanda pe profesorul și conservatorul de anticități al Transilvaniei Ludovic Reissenberger, care dorea să vină la Curtea de Argeș spre a studia arhitectura mănăstirilor.

Documentele de mai sus păstrate în Arhivele Statului, Jud. Argeș, (fond Episcopie Argeșului, dosarul 25/1857, filele 1-23) aduc interesante precizări cu privire la această cercetare a monumentului.

Interesul stîrnit de mănăstire în cercurile științifice din străinătate se vedește în amintita scrisoare a guvernatorului Banatului, în care se menționează că „frumoașa dumitale biserică n-a întîrziat a atrage luarea aminte a arheologilor asupra sa”. Andrei Șaguna arăta și el că „biserica cea vestită de acolo, mare în privința măiestriei și a vechinii sale, atrage atenția tuturor cunoscătorilor de felul acesta asupraș și face chiar epocă în istoria anticității, după mărturisirea celor mai buni cunoscători de vechimi”.

De la sfîrșitul lunii ianuarie pînă la 7 martie 1857, profesorul Reissenberger, însoțit de inginerul Seyfried, cercetează mănăstirea. Într-o scrisoare către guvernatorul Transilvaniei, episcopul Climent laudă munca exemplară depusă pentru studierea de aproape a acestui monument. Pentru interesul manifestat față de cercetările profesorului Reissenberger, care a și publicat un volum (1880) despre rezultatele acestora, episcopul Climent este răsplătit de împăratul austriac cu o decorație.

Din corespondența între Climent și Coronini reiese că mănăstirea lui Neagoe Basarab a fost și fotografiată cu prilejul acestor cercetări. Coronini scria, la 30 ianuarie 1857 lui Climent, că „nu mă îndoiesc că dv. ați primit fotografiile acestui lăcaș, așa cum am dat eu dispoziție”. Trebuie subliniat că acest lucru se întîmpla la începuturile tehnicii fotografice. Din documentele citate reiese că acestea erau însoțite de „descrieri” făcute de doctorul Derbix (poate chiar fotograful). Din păcate, fotografiile trimise lui Climent nu ne sînt cunoscute, dar faptul că, în momentul de față, stîm cu precizie de existența acestor rarissime documente, constituie un imbold în vederea depistării lor.

CORNELIU TAMAȘ
directorul Arhivelor Statului
Vilcea

Microcronologia cunoașterii

Descoperirea PLANETEI TERRA

La ordinea zilei este Luna, pe care omul a pășit în două rânduri, în cursul anului 1969. Dar cunoașterea propriei noastre planete, care a cerut eforturi incomparabil mai mari, este încă departe de a se fi desăvârșit.

Savanții consideră că Pământul nostru are venerabila vîrstă de 5 miliarde de ani. Omul a apărut în urmă cu cîteva milioane de ani. Fire iscoditoare, „homo sapiens” a intuit repede faptul că lumea în care trăiește se întinde mult dincolo de linia orizontului pe care îl trecea în fiecare zi soarele.

Cutreierînd cîmpii, ape și munți în căutarea hranei omul a devenit — fără să știe — explorator...

Cunoașterea Pământului a fost un proces lung și complicat, despre care nu se poate spune că este cu totul încheiat în zilele noastre. Altfel s-ar mai organiza oare expediții spre poli și în jungla braziliană sau ascensiuni spre „acoperișurile lumii”, menite să completeze cunoștințele asupra planetei noastre? Să nu uităm: din ziua în care a fost atins Polul Nord au trecut numai 60 de ani, de la cucerirea Everestului numai 20...

Nu de mult s-a anunțat că un grup de cercetătoare americane va pleca în Antarctica în scopul de a elucida taina „văilor uscate” din mijlocul continentului a'b. E încă o dovadă că pe undeva mai există încă necunoscute. Desigur, continentele și oceanele, deșerturile și regiunile înghețate nu mai constituie azi pentru noi acea „terra incognita” care înflăcăra imaginația primilor exploratori. La Tai pe spunea cîndva: „chiar și un drum de o mie de mîle începe cu primul pas”. Fiecare drum — din mîile de mîi de drumuri care au dus la cunoașterea planetei — a început cu un prim pas făcut de un temerar. Acestor temerari le este consacrată cronologia care urmează. Ea nu are pretenția de a epuiza un subiect inepuizabil, ci numai de a releva cîteva dintre jaloanele mai importante ale unui drum lung și trudnic.

Secolele XVI—XIV î.e.n. Corăbieri vestiti și negustori pricepuți, fenicienii întretin strînse relații cu lumea cretano-miceniiană. Ei explorează Mediterana, întemeind colonii în insulele Cipru, Rodos, Sicilia și Sardinia, în sudul Franței și peninsula Iberică, precum și pe tărîmul nordic al Africii, unde mai tîrziu (314) înfrîntează Cartagina.

În jurul anului 1500 î.e.n. O flotă egipteană pleacă în Tara Tămii — Punt —, care trebuie identificată, probabil, cu Somalia de azi. E prima călătorie în scopuri comerciale și de explorare despre care avem mărturie scrisă.

În jurul anului 450 î.e.n. În cele 9 cărți ale sale, intitulată „Istorie”, Herodot din Halicarnas povestește călătoriile întreprinse de el în Asia Mică, Egipt, Libia, Sicilia, Italia,

și pe tărîmurile Mării Negre. De pe aceste ultime meleaguri el ne lasă primele mărturii despre „geti, cei mai drepti și mai viteji dintre tracii”. Tot Herodot vorbește despre navigatorii fenicienii care au plecat din Marea Roșie și după ce au călătorit timp de 3 ani s-au întors prin „Coloanele lui Hercule” (strîmtora Gibraltar), ceea ce înseamnă că au ocolit Africa pe la sud.

În jurul anului 400 î.e.n. Platon evocă Atlantis — continentul aflat probabil în Oceanul Atlantic și dispărut sub apă.

Secolul al III-lea î.e.n. În China e descoperită busola.

Anii 331—332 î.e.n. Pornit să cucerească lumea, Alexandru Macedon ajunge pînă la fluviul

Harta Lumii întocmită de Ptolemeu

Ind. El e însoțit de învățați, care fac însemnări asupra înfățișării locurilor prin care trec, ale popoarelor pe care le cunosc. Unul dintre conducătorii oștilor macedonene, Nearchos, călătorește cu flota de la gurile Indului până în Golful Persic.

În jurul anului 330 î.e.n. Pitheas din Massalia (Marsilia), primul călător vestit spre regiunile nordice, ocolește peninsula Britania și debarcă într-o mare insulă căreia-i dă numele de Britania. Și mai la nord el spune că a ajuns în Thule (insulele Farøer, Norvegia centrală sau poate Islanda). Însemnările lui de călătorie sînt adunate în cartea „Despre ocean”.

Secolul I e.n. Strabon redactează „Geografia” sa, în 17 cărți, făcînd o descriere amănunțită a locurilor pe care le-a cunoscut: Asia Mică, Siria, Italia, Egipt.

În jurul anului 100. Hippalus — pilot de vas din Alexandria — folosește musonul de sud-vest, pentru a străbate fără oprire Marea Arabiei de la Bab el Mandeb pînă în India.

În jurul anului 150. Ptolemeu sintetizează în „Geografia” sa cunoștințele de atunci despre lume.

553—555. Apare opera prozatorului Procopius din Caesarea „Despre edificiile”, în care sînt menționate: locuri și evenimente din Dobrogea secolului al VI-lea.

Secolele VIII-IX. Pornind din peninsula Scandinavă și Islanda, vikingii ajung pe țărmurile Angliei și ale Liberiei.

Negustorul Suleiman, întors dintr-o călătorie prin Marea Chinei, descrie trombele marine, fluxul și refluxul.

În jurul anului 980. Norvegianul Erik Raude („cel Roșu”) descoperă Groenlanda. Fiul său Leif este cel dintîi european care debarcă pe coasta de răsărit a Americii (în jurul anului 1000), probabil lângă Bostonul de azi.

În jurul anului 1070. Acul magnetic este pentru prima oară menționat într-o operă chineză.

Începutul secolului al XIII-lea. Naturalistul englez Roger Bacon arată unui călător italian un ac magnetizat, care, plutind pe suprafața apei dintr-un vas, indică nordul. E prima busolă cunoscută în Europa.

1260—1279. Venetianul Marco Polo împreună cu tatăl său Niccolò și cu unchiul său Maffeo întreprind o călătorie spre China și Birmania trecînd prin Persia și Pamir. Înapoarea se face prin Marea Chinei, India, Armenia, Turcia. Marco Polo aduce în Europa primele vești despre Japonia.

Secolul al XIV-lea. Ibn Battuta (Abu Abdullah Mohamed), călător arab originar din Maroc, co-lindă neobosit timp de un sfert de secol, prin continentul african, Orientul Apropiat și Mijlociu, India și China, străbătînd 120 000 km. Ulterior traversează Sahara pînă la Tombuctu. Însemnările lui conțin prețioase note geografice și etnografice.

1419—1444. Niccolò Conti e primul european care ajunge în interiorul Indiei.

1444. Portughezul Nuno Tristão descoperă gurile fluviului Senegal.

1445—1461. Explorînd coasta vestică a Africii, cîțiva navigatori portughezi descoperă Capul Verde.

1469—1473. Portughezul Ruy di Siqueira trece ecuatorul.

1487—1488. Bartolomeo Dias, primul navigator care înconjoară Africa, descoperă Capul Furtunilor, numit mai tîrziu „Capul Bunei Speranțe”, la extremitatea nordică a Africii.

1492—1504. Cele patru călătorii ale lui Cristofor Columb spre coastele Americii Centrale și de Nord. Columb descoperă majoritatea

Vasco da Gama și itinerarul călătoriei sale în jurul continentului african

insulelor Americii Centrale (Antilele Mari și Antilele Mici).

1497—1498. Vasco da Gama ocolește Africa pe la Capul Bunei Speranțe. El este cel dintâi navigator european care ajunge în India.

1499—1502. Amerigo Vespucci (căruia contemporanii îi atribuie în mod greșit descoperirea Americii) explorează coasta estică a Americii de Sud.

1500. Spaniolul Juan de la Cosa alcătuiește prima hartă a pământului bazată pe ideea că planeta noastră este rotundă.

1513. Vasco Nuñez traversează istmul Panama și descoperă Oceanul Pacific.

1519—1522. Prima călătorie în jurul lumii: expediția lui Fernando Magellan. Sint descoperite țărmurile Patagoniei, Tara de Foc, Strîmtoarea Magellan, insulele Mariane și Filipine. Are loc prima traversare a Oceanului Pacific, care durează trei luni. Hartile sint modificate, deoarece a devenit evident că cea mai mare suprafață a globului e alcătuită din apă și nu din uscat. Magellan moare ucis în luptele cu băștinaii din arhipelagul Filipinelor. Din cei 265 de membri ai expediției se înapoiază în Europa doar 30, sub conducerea lui Sebastian del Cano.

1519—1525. Hernando Cortez și locotenentii săi debarcați în America Centrală, descoperă regiunile muntoase din Mexic, Guatemala și Honduras.

1526. Venind dinspre est, navigatorii portughezi descoperă Noua Guinee.

1528. Pánfilo de Norvaez descoperă delta fluviului Mississippi.

Perioada 1525—1550. Conchistadorii spanioli descoperă și cotoresc pămînturi și populații din America de Sud. Ei ajung pînă în Anzii peruvieni, columbieni și chiliano-argentinieni.

1542. Primele vase portugheze acostează în Japonia.

1569. Mercator (pe numele său adevărat Gerhard Kremer) realizează noi tipuri de hărți de navigație prin metoda proiectiei cilindrice, descoperită de el și care-i poartă numele („proiecția mercator”). În 1595 el întocmește „Atlasul” care cuprinde o culegere de hărți ale țărilor europene.

1570. Navigatorul rus P. Niset descoperă arhipelagul Svalbard (Spitzbergen).

1577—1580. După ce întreprinde acțiuni piratești asupra coastelor Africii și Americii, corsarul englez Francis Drake realizează al doilea ocol al lumii — după Magellan.

1596. W. Barents descoperă în Oceanul înghețat de Nord extremitățile vestice și nordice ale insulei Novaia Zemlea.

După 1605. Navigatorii olandezi explorează coasta vestică a Australiei, pe care o denumesc „Noua Olandă”.

1607—1610. Henry Hudson descoperă — între Canada și insula Baffin — strîmtoarea și golful care îi va purta numele.

1610. Navigatorii ruși ajung pe țărmul sud-vestic al Peninsulei Taimir.

1642—1643. Căutînd „continentul sudic”, Abel Janszoon Tasman descoperă Tasmania, Noua Zeelandă, Tongo și insulele Fiji.

1648. Navigatorii ruși traversează pentru prima oară strîmtoarea Bering și explorează terenurile nord-estice ale Asiei.

1675—1678. Spătarul Nicolae Millescu călătorește spre Pekin, îndeplinind o misiune diplomatică în numele țarului Rusiei. El relatează impresiile acumulate în lucrările sale: „Itinerariul Siberian”, „Descrierea Chinei” și „Statenii Spisok”. După propria sa expresie, spătarul a mers adesea pe drumuri pe care „mai înainte nu fusese nimeni”.

1685—1691. Marinarul ceh Samuel P. Fritz explorează cursul fluviului Amazon.

1699—1700. Charles Jacques Poncelet traversează Podișul Abisinelor de la vest la est.

În jurul anului 1700. Stolnicul Constantin Cantacuzino întocmește prima hartă a Țării Românești.

1716. La cererea Academiei din Berlin. Dimitrie Cantemir redactează în latinește prima monografie geografică românească „Descriptio Moldaviae”, pentru care alcătuiește și cea dintîi hartă a Moldovei (descoperită în 1926 de către geograful George Vâlsan la Biblioteca Națională din Paris).

1716—1717. Misionarii ieziți efectuează prima descriere geografică a Tibetului.

1718—1729. Primele expediții întreprinse de portughezi din Sao Paulo spre Mato Grosso, în inima continentului sud-american.

1725—1747. Vitus Bering conduce două expediții în Peninsula Kamciatka trecînd prin strîmtoarea care desparte la nord Asia de America și care îi va purta numele. Cu această ocazie se face harta coastei de nord a Siberiei și se studiază zona maritimă dintre Siberia și Alaska.

S.I. Celluskin atinge capul nord-asiatic care va purta numele său.

1768—1779. James Cook face mai multe călătorii în jurul lumii. Cercetează Noua Zeelandă, descoperă țărmul estic al Australiei, insulele Sandwich de nord, Georgia de sud și altele.

Ajunge la latitudinea sudică de 70° și caută continentul sudic — Antarctica — fără a reuși să-l găsească.

1798. Apar cele trei volume ale „Călătoriei de explorare în nordul Oceanului Pacific”, relatează amănunțit la observațiile lui George Vancouver pe coastele de nord-vest ale Americii de Nord, între 39° și 69° latitudine nordică.

1803–1806. Ofițerul de marină rus Ivan Feodorovici Krusenstern face ocolul pământului și studiază coastele de vest ale Japoniei, Kamatacia, Sahalin și insulele Kurile.

1805–1829. Alexander von Humboldt publică cele 30 de volume ale lucrării „Călătoriile în regiunile echinociale ale noului continent”, devenind „redescoperitorul Americii tropicale”. Studiază bazinele fluviilor Orinoco, Rio Negro și Amazon. Călătorește apoi în Urall, Altai, Siberia vestică. În expedițiile sale el studiază răspândirea plantelor, fenomenul erupțiilor vulcanilor, magnetismul terestru și stabilirea zonălității plantelor după altitudine.

1820–1821. Fadel Fadeevici Bellinghausen și Mihail Petrovici Lazarev, călătorind cu vasul „Mirnii”, descoperă continentul din jurul Polului Sud — Antarctica.

1831–1836. Călătoria lui Charles Darwin în jurul lumii pe vasul „Beagle”. Savantul întocmește studii privind mișcarea seculară a scoarței pământului, originea reefurilor de corali și a insulelor vulcanice, flora și fauna din America de Sud și din arhipelagul Galapagos (în limba spaniolă: „Insula broaștelor galoase”).

1839–1843. Au loc cercetări științifice conjugate (Anglia, S.U.A., Franța) pentru aflarea polului magnetic de sud. Se determină cu aproximație poziția acestui pol.

1847. Expediția de 129 de persoane condusă de sir John Franklin dispare, căutând, în apropierea cercului polar de nord pasajul care leagă Oceanul Atlantic de Oceanul Pacific prin nord-vest.

1850–1855. Exploratorul german Heinrich Barth călătorește în bazinele fluviului Niger și în regiunea lacului Ciad.

1854–1856. David Livingstone traversează Africa de la apus la răsărit.

1860–1861. J. Speke și A. Grant descoperă izvoarele Nilului.

1868–1885. Călătoriile în Siberia și Extremul Orient ale lui Nikolai Mihailovici Prjevalski. Pe hartă sînt trecute regiuni întinse din desertul Gobi și Tibet, încă nestrăbătute pînă atunci.

1870. Doctorul român Ilarie Mitrea sosește în insula Java. De aici pleacă cu soția sa și se stabilește o vreme în Borneo, unde studiază munții și deltele fluviilor. Ajunge în zone cu triburi primitive, culegînd un bogat material etnografic.

1870–1886. Nikolai Nikolaevici Mikluho Maklai călătorește în insulele din Pacific. Australia și sud-estul Asiei. Trăiește un timp printre papușii din Noua Guinee. Scrie importante lucrări de geografie și etnografie.

1870–1871. David Livingstone e la a treia sa expediție în Africa. Dat dispărut e găsit de Henry Stanley (corespondent al unui ziar new-yorkez) după 10 luni de căutări, pe tărîmul estic al lacului Tanganica. Livingstone moare răpus de friguri. În anii 1874–1878 Stanley mai întreprinde o expediție în Africa coborînd pe Congo pînă la Oceanul Atlantic.

1873. O expediție polară austriacă, condusă de Julius Payer, descoperă la nord de Novaya Zemica Țara Franz Josef, arhipelag a cărui existență fusese prevăzută de P. A. Kropotkin.

1876. Alfred Johnson traversează Oceanul Atlantic de la Gloucester la Liverpool. El călătorește 46 de zile într-o barcă de 5 metri lungime.

1876–1890. Exploratorul francez Fernand Fourreau, care întreprinde zeele mari expediții în Sahara, determină poziția a 510 localități din desert.

1878–1879. Adolf Erik Nordenskiöld, navigînd cu vasul „Vega” reușește să treacă din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific de-a lungul tărîmului nordic al Eurasiei. Iernează 10 luni în Peninsula Ciukotka.

1886–1893. Călătoriile exploratorului român Iuliu Popper în America de Sud. Cercetări și observații de ale sale, cuprîmînd în lucrările „Tara de Foc — viața în extremitatea australă a lumii locuite” sînt citate și în „Grande Encyclopédie Française”. El este cel care dă unor riuri și munți din Tara de Foc nume de români (Rosetti, Ureche, Lahovari). Promontoriul sudic al estuarului Rio Grande capătă numele de Faro Popper.

1888–1896. Norvegianul Fridtjof Nansen e primul om care traversează Grönlanda de la est la vest (1888). Între 1893 și 1896 călătorește la bordul vasului „Fram” spre regiunile polare. În 1895, Nansen și Johansen părăsesc corabia și, pornind la drum cu sanii trase de cîini, ating latitudinea nordică de 86°4'.

1895–1898. Americanul Joshua Slocum întreprinde ocolul pământului într-o barcă. El parcurge 46 000 de mile.

1896. Bazil Assan e primul român ajuns în arhipelagul Spitzberg. În 1896, Assan, întreprinde o călătorie de 6 luni în jurul lumii, trecînd prin Egipt, Oceanul Indian, Ceylon, Singapore, China, Japonia, continentul nord-american.

1895–1896. Expediția românească a fraților Dumitru și Nicolae Ghica-Comanescu în „Țara Somailor”. Sînt cartografiate pentru prima oară importante regiuni din „Cornul orient al Africii”. Frații Ghica aduc din călătorie trofee cinegetice prețioase: 13 gazele, 46 de antilope, elefanți, crocodili, zebre, antilope de apă etc. Unele dintre ele sînt expuse la Muzeul „Grigore Antipa” din București.

1897. Decolînd din Spitzbergen un înfrîznet suedez încearcă să atingă cu balonul Polul Nord. El dispare fără urmă. Jurnalele sale de zi și fotografiile luate în timpul expediției sînt descoperite în 1930 pe insula Vitô.

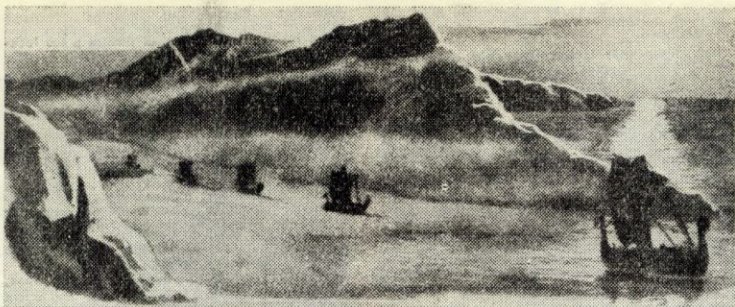
1898. Profesorul Emil Racoviță face parte dintre cei 11 specialiști care participă la expediția vasului „Belgica”, condus de Adrien de Gerlache, spre Antarctica. Sînt descoperite insule, munți, strîmtori, coaste și canale noi ale continentului sudic. Una dintre insule capătă numele de Cobălcescu. Racoviță întreprinde cercetări importante asupra balenelor. În același an are loc călătoria românului Sever Plămăceanu în bazinele fluviului Congo.

1903–1926. După ce între 1903 și 1906 traversează cel dintîi pasajul de nord-vest, dinspre est spre vest, Roald Amundsen atinge, în 1911 Polul Sud. Își pierde viața în 1923 zburînd peste Polul Nord în căutarea expediției italiene inițiate de Nobile.

1909. Americanul Robert Peary atinge Polul Nord.

1910. Atrasi de mirajul unui concurs, patru studenți bucureșteni: Dumitru Dan, Alexandru Pascu, Paul Pirvu și George Negreanu, întreprind o aventură ieșită din comun: ocolul pământului pe jos. Alexandru Pascu moare în 1911 în India. George Negreanu încetează din viață la Canton. Paul Pirvu se sfîrșește la Cleveland (S.U.A.) în 1923. Dumitru Dan, supraviețuitorul, ajunge la Paris, după ce străbătuse 93 300 km. El cîștigă astfel marea premiu al „Touring Clubului Francez”: 100 000 de franci.

1912. Englezul R.S. Scott atinge Polul Sud în ianuarie, patru săptămîni după Amundsen. La

Corăbii lungi cu care vikingii au atins coastele Americii în jurul anului 1000

întoarcere, pierde însă împreună cu întreaga expediție.

1926. Danezul Knut Rasmussen descoperă, în cursul celei de-a cincea expediții, la vest de Golful Hudson, locul de origine al eschimoșilor.

1926. Peste Pol trec Amundsen, Ellsworth și Noble, îmbarcați în dirijabilul „Norge”.

1926-1935. Românul Mihai Tican-Rumano călătorește prin ținuturile virgine ale Africii. Serie volumele „Misterele continentului negru”, „În mijlocul pădurii virgine” și altele.

1926-1947. Richard E. Bird (1926) zboară cu avionul peste Polul Nord, iar în 1929 zboară peste Polul Sud. În 1941-1947 conduce o expediție care efectuează măsurători și cercetări meteorologice în Antarctica.

1937. O stațiune polară sovietică în derivă atinge latitudinea nordică de $89^{\circ} 26'$.

Ne oprim aici cu enumerarea noastră. Cel de-al doilea război mondial a pus o frână cercetării geografice.

Ceea ce urmează după sfârșitul războiului intră în domeniul actualității.

Cronologie întocmită de RADU ȚIULESCU

Conchistadori spanioli în America de Sud

Soldat dac. Statuie în
bronz din Muzeul militar
central (**Mărturie ale unei
civilizații**, pag. 2)

Vedere generală a Muzeului Luvru și două dintre expozatele sale: Țap înaripat, din aur și argint, grațioasă creație a artei persane (sec. VI-IV î.e.n.) și email din Susa, reprezentând doi arcasi (sec. VI-IV î.e.n.) (În culisele Luvrului, pag. 61)

Panorama Iașilor în anul 1840. Acuarelă de R. Tannich
(Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R.)

Cărți poștale ilustrate de la sfârșitul secolului trecut, cu vederi din Iași. Din fototeca Direcției generale a arhivelor statului. (Iași — călătorie prin secole, pag. 64)

Asa vă place istoria

Poate că supratitlul textului de față este de natură să surprindă pe unii cititori. „Așa vă place istoria?” — întreabă redacția, punând accentul pe așa. „Așa — cum?” — ar putea fi ea contrăntrebă. Să ne explicăm.

În ultimii ani, interesul față de istorie, manifestat de cele mai diverse păături sociale și profesionale, a reînviat o veche polemică — cea dintre istoricii-popularizatori și istoricii-istorici (dacă ne putem exprima așa). Nu e vorba numai de măsura în care popularizarea se face în dauna exactității științifice, de concesiile pe care le fac unii autori gustului pentru senzational, de lătinirea adevărului prin sărăcirea și schematizarea lui. Asemenea procedee sînt unanimit și sever condamnate, ca aparținînd unor necinstiți negustori de pseudoshiință și pseudopublicistică.

Dezbaterea cuprinde însă și alte domenii. În general, se întreabă unii, este posibilă accesibilizarea unui material istoric fără lezarea conținutului său științific? Oare nu orice simplificare comportă o amputare — mai mult sau mai puțin gravă — a adevărului, sub diferitele sale aspecte? Oare dispariția notelor bibliografice, cu trimerile la surșă, în josul paginii, nu aduce cu sine o subrezire a informației cuprinse în text și totodată o imposibilitate de a controla veridicitatea ei? Oare

astfel nu apare, amenințator, riscul subiectivismului și al arbitrarului? Sărbietatea științifică, ba chiar un minimum de seriozitate nu sînt oare incompatibile cu un stil alert, captivant, propriu mai mult reportajelor sau beletristicii?

„Ba da!” — răspund unii la toate aceste întrebări. „Nu!” — răspund ceilalți, care au și ei la dispoziție un impresionant arsenal de argumente. Accesibilitatea nu dăunează cu nimic rigurozității de fond a materialului — afirmă ei —, ba, dimpotrivă: nevoia de claritate îl obligă pe autor să evite orice echivoc, să lumineze toate colțurile obscure și să recunoască, cu onestitate, limitele cunoștințelor sale. A indica surșă bibliografică a fiecărei date sau noțiuni este o necesitate doar pentru lucrările adresate specialiștilor, care va verifica eventual fidelitatea citatului sau corectitudinea valorificării lui; publicul larg nu poate și nici nu dorește să efectueze un asemenea control. Ceea ce cere el este să i se demonstreze temeinic o teză nouă sau o interpretare originală și să i se furnizeze, în încheierea materialului, o bibliografie globală la care să poată apela dacă tema tratată i-a deșteptat un interes deosebit. „Popularizatorii” arată în continuare că subiectivul și arbitrarul, care se pot infiltra și în lucrări de strictă specialitate, depind de simțul de răspundere al autorului, nu de

forma de prezentare a textului. Simplificarea poate duce cel mult la neglijarea unor adevăruri de amănunt, nu la falsificarea adevărilor fundamentale. Trecînd la contraatac, adepții popularizării întreabă, la rîndul lor: aparenta intransigență a unora dintre autori față de stilul viol și captivant nu ascunde cumva neputința lor de a scrie în acest mod?

Fără a merge atît de departe, „Magazin istoric” este — bineînțeles — de partea popularizării. Intrată în al patrulea an de existență și bucurîndu-se de colaborarea unor prestigioși istorici români contemporani, revista noastră consideră că un vestiment atrăgător în materie stilistică nu contravine cituși de puțin celor mai meticuloase exigențe de conținut. E un adevăr demonstrat, de altfel, de însăși istoriografia românească: textele la care au trudit cronicații Moldovei sau Țării Românești, ca și operele lui Xenopol sau Iorga sînt citite cu pasiune și astăzi, atît pentru ceea ce ne aduc la cunoștință cît și pentru arta scrierii lor, pentru strălucirea de gluvăer a limbii pe care o folosesc, pentru cristalina limpezime a stilului, pentru talentul de a comunica cu cei mulți. Această nobilă tradiție

Istoria ajută și pe caricaturiști care se ocupă de actualitatea politică. Iată un desen apărut recent în revista londoneză „Punch”, pe marginea evenimentelor din Vietnamul de sud.

Între legionarii romani din Britania:

— E adevărat că ne aflăm aici de 400 de ani. Dar nu putem pleca pînă ce britanicii nu vor învăța să se conducă singuri

s-a păstrat și în zilele noastre, când socialismul — care a apropiat în cel mai înalt grad istoria de masă — a ridicat-o pe o treaptă nouă, punându-l la dispoziție coloanele presei, centrale și locale, masivele traje ale editurilor, sălile de curs ale universităților populare etc. etc.

Și totuși...

Și totuși, până și la noi — poate într-o formă mai atențată sau cel puțin mai discretă — se duce polemica despre care am vorbit. Experiența revistei noastre, deși încă restrinsă, ne oferă exemple concludente. Ni s-a întâmplat, rareori, ce-i drept) ca un autor să ne refuze colaborarea pe motiv că nu i se pare interesant să scrie pentru marea publică. Ni s-a întâmplat (de asemenea, destul de rar) să respingem unele articole pentru că erau prea „tehnice”, prea încărcate cu detalii neesențiale sau scrise într-un limbaj prea rebarbativ pentru profilul „Magazinului Istoric”. Din păcate, ni s-a întâmplat mult mai des să publicăm astfel de materiale, stîrnind pe bună dreptate protestul unora dintre cititori.

Iată motivele care ne-au determinat să inaugurăm o rubrică nouă — Așa vă place istoria? În cadrul ei vor apărea texte ale unora dintre cei mai îndrăzneți „popularizatori” din diverse țări ale lumii. Ei resimt atît de acut nevoia de a fi accesibili, încît nu se sfîșie, de exemplu, să folosească cu premeditare o terminologie ultramodernă pentru a desemna realități dintr-un trecut îndepărtat. Vom publica articole ca „Nero — un mare caimaniat”, „Precizări despre Gaius Galiei”, „S-a sinucis amiralul Nelson?” etc.

Important pentru noi este altceva: în ce măsură se poate vorbi în asemenea cazuri de istorie? Ne ajută autorul să înțelegem un anumit fenomen, o anumită situație din trecutul unui popor sau, dimpotrivă, ne confuzionează, stabilind apropieri forțate între epoci, din dorința de a ne surprinde și a ne epata? Ne îndeamnă o astfel de lectură spre o studiere mai aprofundată a subiectului său, dimpotrivă, ne îndepărtează de el? Dar mai ales, cu ce sentimente față de istorie rămînem după ce am parcurs aceste pagini?

Sînt întrebări pe care le adresăm tuturor cititorilor noștri, indiferent de profesia și preocupările lor. În numerele următoare vor apărea, în cadrul rubricii, cele mai interesante răspunsuri pro și contra.

Așadar, așteptăm să ne scrieți, rugîndu-vă ca pe plic să menționați rubrica „Așa vă place istoria?”.

Schiță de portret

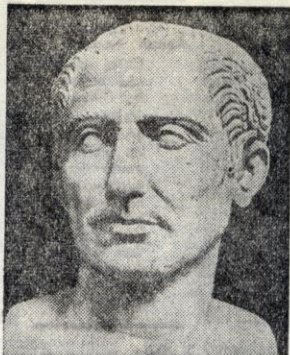
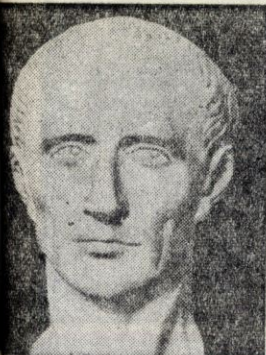

CAIUS

Caius Iulius Caesar a fost cel de-al 84-lea dictator al Romei și posesorul unei averi echivalente cu 5 milioane de lire sterline (aproximativ 14 milioane de dolari). Așa ni-l prezintă ultimul său biograf, Michael Grant, a cărui lucrare „Iulius Caesar” a apărut în luna noiembrie 1969 în editura londoneză „Weidenfeld și Nicolson”. Din fragmentul pe care-l publicăm se vede clar maniera modernă de tratare a subiectului: ea nu se limitează numai la terminologie, ci privește abordarea problemei în ansamblul său. Trebuie însă să semnalăm, de la bun început, că apariția unei asemenea lucrări nu are de loc un caracter de senzație, autorul fiind un apreciat specialist în istoria antică, iar editura bucurîndu-se de un prestigiu mai presus de orice suspiciune.

Una dintre trăsăturile caracteristice ale volumului — și poate că nu cea mai puțin demnă de luat în seamă — este omeneșul. Michael Grant nu ezită să glumească pe socoteala eroului său ori a contemporanilor acestuia. Aprețind, de exemplu, „Comentariile” lui Caesar asupra războiului din Galia și a războiului civil drept „supreme capodopere literare”, Grant adaugă malitios: „oricît de înclinați ar fi elevii și elevele de astăzi să se pronunțe împotriva lor”. Tot astfel, vorbind despre bătrînul Cato, adversar politic al lui Caesar, autorul ne spune că „ascetismul său în alte domenii îi permitea să pilească din belșug” (left room for a good deal of boozing).

Cutezanță admirabilă pentru un istoric al anilor noștri, sau împietate față de una dintre cele mai glorioase pagini din istoria Romei? Marele juriu al cititorilor noștri este invitat să se pronunțe.

Trei dintre busturile în marmură ale celui de-al 84-lea dictator

IULIUS CAESAR

al 84-lea dictator al Romei

MICHAEL GRANT

Cea mai elegantă recepție din Roma anului 44 înaintea erei noastre a fost aceea oferită la 14 martie de către Marcus Lepidus. Oaspeții săi au petrecut o seară de neuitat — mai bine zis o după-amiază și o seară, deoarece romanii, ori de câte ori dispuneau de timp liber, veneau la cină încă de la începutul după-amiezii. Dar poate că de data aceasta masa a început tirziu, dat fiind că printre invitați se număra și dictatorul Iulius Caesar, un om extrem de ocupat.

Îmbătrânire prematură

Atunci când îl avea pe Caesar musafir, gazda era sigură că va trebui să rezolve o grea problemă: cea a securității dictatorului. În luna decembrie a anului 45, când îi făcuse o vizită lui Cicero la Pozzuoli, în apropiere de Napoli, distinsul oaspete adusesese cu sine propria sa escortă militară, ceea ce dăduse naștere la mari complicații. Iată

ce scria Cicero prietenului său Atticus în legătură cu cele întâmplate: „Cînd a ajuns la locuința lui Philippus, cu o seară înainte de a veni la mine, casa era atît de plină de soldați, încît abia de s-a mai găsit o încăpere liberă unde să i se servească cina. Două mii de oameni! Eram pe drept cuvînt alarmat de ceea ce avea să urmeze a doua zi, dar noroc de Cassius Barba, care mi-a venit în ajutor, împrumutîndu-mi cîteva sentinele. În incinta proprietății mele s-a instalat o adevărată tabără și casa a fost pusă sub pază. (Caesar) nu este genul de musafir căruia să-i spui: Mai potîlîi pe la mine și la întoarcere! O singură dată ajunge!”

După cît se pare însă, douăsprezece săptămîni mai tirziu, în calitate de gazdă a marelui om de stat, Lepidus nu a mai avut de furcă cu întreținerea unei imense gloate de soldați. Căci între timp, Caesar își concediasse garda personală, alcătuită din spanioli, măsura de o imprudență frizînd aproape necugetarea, deoarece dictatorul știa perfect de bine că numărul celor care voiau să se descotorosească de el era foarte

Contemporani cu Iulius Caesar:

*Cato, dușma-
nul politic al
lui Caesar*

*Pompeius, ali-
atul lui Caesar
în primul tri-
umvirat și apoi
adversarul lui
în conflict
pentru putere
din care va
ieși înfrânt în
luptele de la
Munda și Phar-
salus*

mare. Mai avuseseră loc comploturi și mai circulasă zvonuri despre altele. Și totuși, în ciuda muștrărilor pe care i le făceau sfătuitoarii săi, Caesar declarase că, de acum înainte, se va mulțumi cu o simplă escortă civilă. Senatul votase o lege prin care i se aproba o gardă formată din senatori și cavaleri, dar Caesar nu-și luase osteneala să o înființeze cu adevărat.

Partea cea mai proastă era că sănătatea lui începuse să lase de dorit; de prea multă vreme făcea eforturi mari. În ultimii ani avusese de pătimit de pe urma unor leșinuri care erau poate de origine epileptică. Asemenea atacuri îi pricinuiseră mari neplăceri în momentele cele mai critice ale ultimelor sale campanii în Africa de nord și Spania. Gîndul la moarte îl determinase să întocmească un testament prin care dădea indicații precise asupra felului în care urma să fie împărțită averea sa personală; gîndind toată viața după bogății, el agonisise echivalentul a 5 milioane de lire sterline actuale — poate chiar mult mai mult.

Caesar îmbătrînise de-a binelea. Era un bărbat înalt și bine legat, cu pielea de culoare deschisă și ochii negri și vioi. Dar pierduse părul de timpuriu, defect la care era atât de sensibil, încît folosea cununa de lauri a învingătorului drept mijloc de a-și ascunde pleșuvia. Busturile sale din acea epocă îl arată mult mai în vîrstă decît cei 56 de ani pe care îi avea. E drept că majoritatea acestor portrete au fost făcute după moartea lui și s-ar putea ca ele să-i fi exagerat bătrînețea, pentru a da chipului său o aureolă de măreție. Dar alte portrete, cele de pe monede, sînt cu siguranță contemporane cu el și pledează în același sens.

Starea de decrepitudine se ivise în ciuda frugalității lui Caesar în materie de hrană și băutură — sau poate tocmai din cauza ei. În orice caz, problema meniului nu era de natură să dea prea multă bătaie de cap celor care îl invitau la masă. La Milano, cu prilejul unui ospăț la care participase,

*Cicero în plină desfășurare a talen-
tului său oratoric*

sparanghelul servit fusese dres cu sos de smîrnă în locul uleiului de măsline. Fără să-și piardă calmul, Caesar îl mîncase, cerîndu-i ca pe niște prost crescuți pe cei din anturajul său care nu fuseseră în stare să-l înghită. Nu e exclus ca printre însoțitori să fi fost și Hirtius, șeful secretariatului său, pe

care o asemenea atitudine de indiferență culinară trebuie că l-a îndurerat până la adîncul inimii: Hirtius se bucura de o atare faimă pentru calitatea sosurilor pe care le servea la el acasă, încît prietenilor săi le era frică să-l invite la masă.

Nici calitatea vinului nu-l interesa pe Caesar. Vrajmașul său politic, Cato, al cărui ascetism în alte domenii îi permitea să pi-lească din belșug, remarcă într-un rînd că Caesar era singurul om care îndrăznise să răstoarne un guvern fără să fie beat turtă.

Moravurile sale spartane nu îl împiedicau pe dictator să fie vizibil uzat la o vîrstă destul de puțin avansată. Dar perspectiva morții îl lăsa cu desăvîrsire nepăsător, parte din fatalism, parte pur și simplu din neglijență.

Dușmanul marilor familii

În această atitudine se făcea simțit și un element de dispreț. Caesar se deosebea fundamental de dictatorii cu care ne-a obișnuit secolul al XX-lea, fiind unul dintre oamenii cei mai cultivați, mai savanți și mai străluciți ai epocii sale. Oricît de înclinați ar fi să aibă o părere contrarie elevii și elevele de astăzi, „Comentariile” sale pe marginea războiului cu galii și a războiului civil sînt excepționale capodopere literare, scrise într-o latină de puritate a unui giuvaer. Ar fi putut ajunge și un orator remarcabil, de aceeași valoare cu Cicero, dacă și-ar fi dat osteneala să dezvolte tehnica neobișnuită a elocinței sale: vocea lui, mișleș ascuțită, ca și viguroasele gesturi cu care își însoțea cuvîntările erau de o eficacitate rar întîlnită.

Toleranța nu fusese niciodată un punct forte al caracterului său. În cîteva împrejurări, lipsa acestei însușiri fusese cît pe-acî să transforme în eșecuri spectaculoase victorii militare în care se specializase. În vremea lui, de pildă cu prilejul sărbătoririi triumfurilor oficiale consacrate victoriilor din Africa de nord și Spania. În timpul ceremoniilor s-au găsit soldați care s-au plîns că gratificațiile ce le fuseseră acordate ar fi fost mai consistente dacă triumfurile nu ar fi costat atît de mult. Caesar se fălise totdeauna cu excelențele relații pe care le avea cu trupele sale, cărora li se treceau multe cu vederea. Pe de altă parte însă, îl scotea din fire tot ceea ce putea trece drept nealealitate, astfel încît a luat personal de ceață pe unul dintre cei care cîrteau și l-a tîrît pînă la eșafod, pentru a fi executat. Apoi a poruncit ca doi dintre bătrînii săi ostași să fie oferiți ca jertfe zeului Marte. Capetele lor au fost afîrnate în fața reședinței pe care o ocupa Caesar în calitatea lui de Mare Preot al zeului războiului.

Totuși, chiar și rituala demonstrație a unei cruzimi, care se manifesta adesea sub coaja subțire de civilizație a lumii romane, avea o semnificație cu mult mai mică pentru viitor decît intoleranța dictatorului față de cei din propria sa clasă socială — membrii marilor familii aristocratice. Oamenii care îi stîrneau un profund dezgust și față de care afișa cel mai ostentativ dispreț erau vechii politicieni, nobilii aroganți, agresivi și individualiști care, de patru secole, dețineau pîrgheile de conducere în statul roman. Caesar ura mai ales pe conservatori, pe „oamenii cei buni”, cum își spuneau ei înșiși, pe păstrătorii *statu-quo*-ului, pe susținătorii proprietății private, pe apărătorii prestigiului de care se bucura senatul.

Cu timpul, dictatorul reușise să acapareze toată puterea lor reală, să canalizeze toate sursele lor de beneficii. La rîndul lor, aristocrații îl detestau și făceau tot ce le stătea în putință pentru a acredita zvonul că vrea să devină rege. Rex era în limba latină un cuvînt de spaimă, desemnînd o instituție cumplită, a cărei supremă și deliberată negație era însăși Republica.

La Roma circulau tot felul de zvonuri cum că Caesar ar fi urmărit sinistrul țel de a se încorona ca rege. De fapt, o seamă de admiratori ai lui, cărora după toate probabilitățile nu le împărtășea gîndurile cele mai intime, îl solicitau în gura mare să reînvie regalitatea. Dar, după ce două dintre tentativele lor dăduseră greș — datorită promptei intervenții a unor tribuni ostili acestei idei —, Caesar a găsit cu cale să pună în scenă o ceremonie care să demonstreze lumii că nu nutrește asemenea intenții. În consecință, în ziua de 15 februarie a anului 44 î.e.n., cu prilejul tradiționalei sărbători religioase a Lupercaliilor, consulul Marc Antoniu a oferit în mod public diadema regală lui Iulius Caesar. Tot în mod public și în două rînduri dictatorul a refuzat-o, arătînd că ea se cuvine lui Jupiter, singurul și adevăratul monarh al Romei. Caesar a poruncit ulterior ca gestul lui să fie înregistrat în scris. Unii istorici sînt de părere că autorii înscenării ar fi fost adversarii lui Caesar. Dar chiar dacă așa s-a întîmplat, înseamnă că el a știut să se folosească de prilej, pentru a dovedi că nu dorește să devină rege.

De altfel, cu puțin înainte de această manifestare publică, el luase o altă măsură, care făcea inutilă orice preocupare de a urca pe tron: devenise dictator pe viață. O inscripție care s-a păstrat arată că încă la data de 9 februarie Caesar căpătase acest titlu, gravat și pe monedele timpului, alături de portretul său.

O milă calculată

Faptul trebuie să fi provocat un șoc foarte puternic. Conform constituției romane, toată esența dictaturii se baza pe caracterul

Asasinarea lui Caesar

său vremelnic, pe care nici unul dintre predecesorii săi — 83 la număr — nu se încumetase să o nesocotească. Spre sfîrșitul anului 45, durata dictaturii lui Caesar fusese prelungită pînă la zece ani, destul de mult pentru gustul patricienilor. Dar acum, după ce ocupa acest post de 24 de luni, se produsese numirea lui în perpetuo, ceea ce venea într-o flagrantă contradicție cu noțiunea de „stare excepțională” pentru care fusese creată perioada de doi ani. Ultimul dictator dinaintea sa, Sulla, impusese un regim foarte dur, dar pînă și el abdicase în cele din urmă. După părerea lui Caesar, procedînd astfel, Sulla dovedise că nu-și însusise abecedarul politicii.

Să nu fi știut Caesar că noul său titlu irita atît de mult clasele dominante, sau să nu se fi sinchisit de asta? Într-adevăr, o asemenea măsură evita scandalul pe care l-ar fi provocat încoronarea lui ca rege, dar diferența dintre cele două situații era extrem de redusă, ba chiar, după părerea lui Cicero și a altora care gîdeau ca el, diferența era practic inexistentă.

În timpul războiului civil, cînd Caesar propusese un program de pace și securitate, el nu pomenise nimic despre privilegiile ce trebuiau să revină patricienilor. Astfel încît această scăpaseră din miini o gamă infinită de surse — legale sau ilicite — ale unor substanțiale venituri. După moartea fiicei sale, Cicero a fost consolată de un nobil în următorii termeni plini de furie: „Ce teame ai să fii atît de disperat din pricina unei dureri personale? Uită-te numai cum și-a bătut joc soarta de noi! Am fost jefuiți de tot ceea ce ne este la fel de scump ca

și viața copiilor noștri — de țara noastră, de numele noastre cinstite, de poziția noastră în societate, de posturile pe care le ocupăm în guvern”.

Caesar continua să creadă că patricienii nu meritau să fie tratați decît într-un singur mod, nedîndu-li-se nici o libertate de acțiune, dar adoptîndu-se în schimb față de dinșii o politică de „clemență”, o politică pe care ei o găseau profund umilitoare. Totul începuse de la o strălucită idee pe care o avusese încă din timpul războiului civil. Romanii din familiile nobile care îi cădeau în mînă erau eliberați, cu grija ca în jurul acestui procedeu să se facă o tipătoare reclamă. Caesar scria cu o imensă satisfacție prietenilor săi politici din Roma despre procedeu pe care-l utiliza. Dar unul dintre tinerii săi susținători a scris la rîndul său lui Cicero, exprimîndu-și părerea că Caesar nu era din fire un om milos și că ar fi fost gata să renunțe la clemență în clipa cînd ea nu i-ar mai fi convenit.

Pe drept cuvînt se putea afirma că o astfel de politică nu izvoră din bunătatea naturală a lui Caesar. În războaiele sale cu galli și germanii, el se făcuse vinovat de acte de o asemenea cruzime, încît mulți dintre istoricii de astăzi preferă să le dea uitării sau să treacă în fugă peste ele.

Nu e suficient să scuzăm genocidele comise de Caesar sub motivul că ele aparțin altei epoci și altor moravuri. Trecuseră cîteva secole de cînd apăruse gîndirea umanitară a grecilor. Romanii începuseră să dea

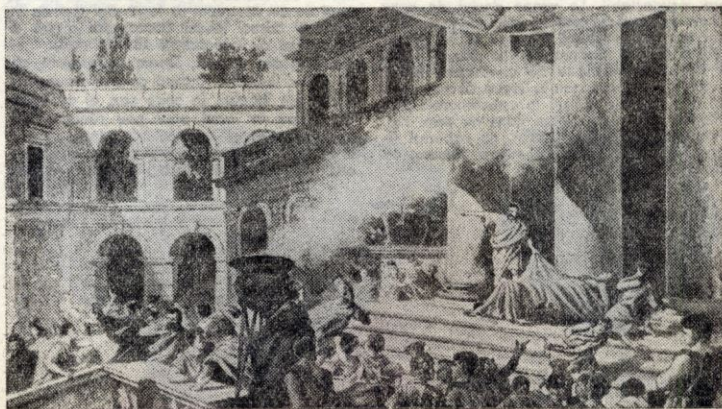

Același moment în ultima ecranizare (1969) a tragediei lui Shakespeare, „Iulius Caesar”. În rolul dictatorului — John Gielgud

și ei semne că erau pe cale să devină mai omenoși, dar conducători de felul lui Caesar au făcut ca acest proces să se desfășoare cu mare întârziere.

În timpul războiului civil, el ajunsese la concluzia că era mai indicat din punct de vedere politic să se abțină de la excese atunci când avea de-a face cu patricieni. Atât de mult înțelegea să profite de pe urma unei asemenea atitudini, încât pusesese să se înalțe un templu consacrat *Clemenței lui Caesar*, în interiorul căruia a fost instalată ulterior o statuie a Clemenței stringind mina dictatorului. Pentru patricieni însă, mila afișată cu atita ostentație nu era decît o insultă în plus.

Zi de funeralii la Roma. Antonius vorbește mulțimii despre moartea lui Caesar

Idele lui Marte

Aceasta era neplăcuta atmosferă în care s-a desfășurat cina de la locuința lui Lepidus. Contemporanii săi îl zugrăvesc pe acesta din urmă ca pe un om lipsit de orice personalitate, fățarnic și gata la orice trădare, un individ capabil să-și sacrifice frațele de dragul unei intrigii politice. Dar îi era util lui Caesar, deoarece se număra printre foarte puținii patricieni de rang înalt care erau dispuși să uite umilințele îndurate și să se atașeze cauzei sale. Un amănunt important era și acela că Iulia, soția lui Lepidus, de viță nobilă și ea, era fiica amantei favorite a lui Caesar.

Inițiată de Cassius, conspirația împotriva dictatorului ar mai fi trenat poate un timp, mai ales că cei șaiszei de participanți la complot țineau cu multă strictețe secretul. Dar planul fusese dat peste cap de vestea lansată de Caesar însuși că va pleca în Răsărit, pentru a conduce acolo noi operații militare. El nu anunțase acest lucru decât cu puțin înainte, poate cu o săptămână sau două. În orice caz, urma să plece la numai patru zile după cina de la Lepidus. Caesar plănuia o campanie de mari proporții împotriva vrăjmașilor Romei din Est — părți care locuiau în Iran și Irak —, pentru a răzbuna o înfrângere suferită de romani în trecut și — de ce nu? — pentru a rivaliza cu Alexandru cel Mare. Îi suridea de fapt perspectiva de a părăsi capitala nemulțumită și plină de zvonuri și de a-și relua vechile sale relații camaraderesti cu soldații. Își spunea, de asemenea, că nu era exclus ca și sănătatea lui să aibă de câștigat, în atmosfera înviorătoare a cimpului de luptă.

Pentru patricieni însă, gândul plecării lui era insuportabil. Le venea destul de greu atunci când dictatorul se afla la Roma, cu atât mai dezastruoasă avea să le fie soarta sub stăpânirea parvenitilor pe care Caesar îi lăsase în posturile de conducere. Marii potentăți se îngrozeau la ideea că vor avea de așteptat ore întregi în anticamerele locuitorilor lui, niște plebei care nu erau nici măcar membri ai senatului, ca expertul financiar Oppius, sau nici măcar romani, ca diplomatul fenician Balbus.

Complotiștii au hotărât, așadar, să treacă numaidecît la acțiune, fixind în grabă ca dată a atentatului idele lui Marte. În ziua aceea, senatul urma să se întrunească într-o sală lipită de teatrul Pompei, pe Cîmpul lui Marte. Cu prilejul idelilor se organizase și o luptă de gladiatori, de care se ocupa Decimus Brutus. Acesta îi așezase pe luptătorii de profesie în așa fel încît să poată interveni dacă s-ar fi ivit vreo dificultate în calea conspiratorilor.

Dar Decimus mai prezenta un avantaj deosebit: era prieten intim cu Caesar. Acesta îl inclusese printre favoriții lui, rezervându-i pentru viitor posturile de guvernator și de consul, ba chiar trecindu-l în testament, printre legatarii săi. În această calitate, avea liber acces în locuința dictatorului, unde s-a grăbit să se prezinte a doua zi dimineața după cina de la Lepidus.

Nu este cazul să acordăm vreo crezare legendelor despre nefastele presimțiri ale Calpurniei, soția lui Caesar. Ceea ce pare însă să se confirme este că, dintr-un motiv sau altul, dictatorul nu prea dorea să asiste la ședința senatului. Poate că nu se simțea bine sau poate că dezgustul pe care îl inspirau senatorii era prea puternic. Decimus a reușit totuși să-l convingă să vină.

Cînd a intrat în sală, complotiștii s-au strîns în jurul lui. Erau oameni pe care el îi crăta, îi numise în posturi înalte, îi protejase în fel și chip. Ei l-au răsplătit cu 23 de lovituri date cu sete. Dintre acestea, numai cea de-a doua — un pumnal înfipt în piept — a fost mortală, așa cum a constatat un medic mai tirziu. Dar a fost destul și atât. Poticnindu-se, Caesar a făcut cîțiva pași, scoțînd strigăte de durere, apoi s-a prăbușit, orbit de sînge. Senatorii, care juraseră cu toții că își vor da viața întru apărarea lui, au rămas mai întîi încremeniți în băncile lor, ca niște stane de piatră, apoi nu au știut cum să fugă mai repede de la locul crimei (după aceea, doi dintre ei au pretins că încercaseră să intervină).

Cît despre asasini, Dante ne asigură că, de atunci încocoace, îndură cele mai cumplite cazne ale iadului. În orice caz, ei au aruncat Roma în iadul unui nou război civil, care avea să se termine 14 ani mai tirziu, printr-o tiranie mai rece și mai calculată — cea a nepotului lui Caesar, Octavian August.

Cuptorul de olar de la Fîntînele

O descoperire recentă îmbogățește colecțiile ceramice ale muzeului din Birlad, aducînd noi mărturii pentru cunoașterea unor aspecte privind populația care locuia în secolul al IV-lea e.n. în una din numeroasele așezări din împrejurimile Birladului. Este vorba de un cuptor de olar, plin cu vase (aproape 150, de toate mărimile și într-o gamă variată de forme, spre deosebire de cuptoarele celelalte, care s-au găsit goale), descoperit pe unul din grindurile din lunca râului Birlad, la cca. 2—3 km spre nord de comuna Zorleni, într-o carieră de nisip improvizată,

la punctul numit Fîntînele. Cuptorul se păstrează intact, așa cum a fost abandonat în timpul frămîntatei epoci a migrației.

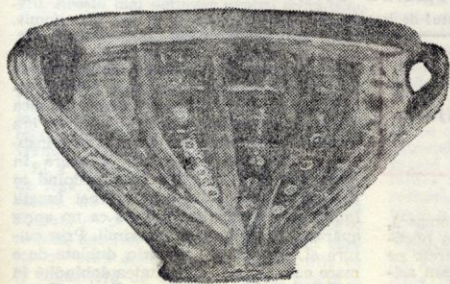
Printre formele cele mai bine reprezentate numeric este tipul de oală fără toartă, cu gura largă și corpul bombat, avînd buza lăjită, orizontală sau oblică. Ca tip de vas, acesta își are obîrșia în prototipul de oală folosită adesea ca urnă de către populația carpo-dacică din secolele II—III e.n. (deși se constată o oarecare evoluție, firească a formelor). Printre obiectele de puternică tradiție autohtonă se înscriseră și cana cu corpul sferic,

gît cilindric și gura deschisă în formă de pîlnie, frecventă mai ales în perioada de maximă înflorire, a culturii geto-dacice în toate regiunile locuite de înaintașii noștri.

Cuptorul meșterului olar de la Fîntînele constituie încă o mărturie a aportului populației autohtone la cultura materială și spirituală a secolului al IV-lea al erei noastre, în spațiul carpato-dunărean, și, mai ales, a continuității prezenței populației daco-romane.

VASILE PALADE

directorul Muzeului de istorie „Vasile Pârvan” din Birlad

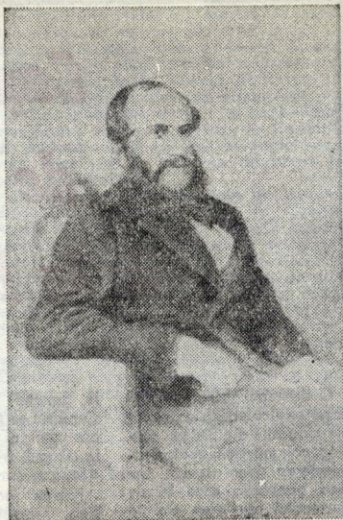

Vase din tezaurul ceramic descoperit la Zorleni-Fîntînele

OPINII, CONTROVERSE

Trecătorilor ce traversează bulevardul Coșbuc le-a devenit probabil familiar cadrul de la poalele dealului Mitropoliei, unde se află o statuie pe al cărui soclu poate fi citit numele lui Barbu Catargiu.

Mai puțini știu însă că această statuie nu întimplător a fost pusă acolo, deoarece în chiar acele locuri în anul 1862 a fost asasinat cel cărui i s-a ridicat monumentul. Cine era Barbu Catargiu? Cum și de ce a fost el asasinat? Cine au fost autorii morali și materiali ai crimei? Iată întrebări la care vom încerca să răspundem în cele ce urmează.

Barbu Catargiu, reprezentant marcant al forțelor conservatoare

Enigma unui atentat: moartea lui Barbu Catargiu

VALERIU STAN

Institutul de Istorie „N. Iorga”

*O carieră politică
în slujba boierimii
conservatoare*

În 1807, într-o veche familie boierească, s-a născut Barbu Catargiu, care s-a bucurat de o asemenea copilărie și tinerețe pe care doar averea și rangul le puteau asigura în acea vreme.

După studii în străinătate, întorcându-se în țară își începe activitatea politică ca adversar al domnitorilor Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu, deși cu ultimul era înrudit. Departe de efervescenta care însușea generația pașoptistă el apare în viața politică abia după 1849, ocupând în timpul domniei lui Barbu Știrbei funcții importante și manifestându-se ca un aprig apărător al intereselor boierimii. Prin cultura și talentul său oratoric, dublate de o mare energie, prin autoritatea dobândită în rindul forțelor reacționare, Barbu Catar-

giu devine un reprezentant marcant al conservatorilor.

Reacționar înverșunat, preferă să stea în umbră în perioada luptelor unioniste, atitudine dovedită de faptul că în 1857 nu participă la lucrările Adunărilor ad-hoc. Reintră în scena politică în timpul cămăcâmiei reacționare de trei, devenind ministru de finanțe, iar în 1859 luptă pentru alegerea fostului domn, Gheorghe Bibescu, la tronul Țării Românești.

La 22 ianuarie 1862, după recunoașterea de către marile puteri a Unirii depline și definitive, Alexandru Ioan Cuza, respectând normele parlamentare, a fost nevoit să însărețeze cu formarea primului guvern unitar al României pe Barbu Catargiu. Acesta mai deținuse pentru scurt timp funcția de șef al guvernului din Muntenia (aprilie-mai 1861) și devenise șeful partidei conservatoare, regizorul politic al noii Adunări legislative, constituită prin contopirea fostelor adunări separate de la Iași și București. Consecvent principiilor sale, Barbu Catargiu a abordat în spirit reacționar, conservator marea problemă a vremii: improprietărea țăranilor.

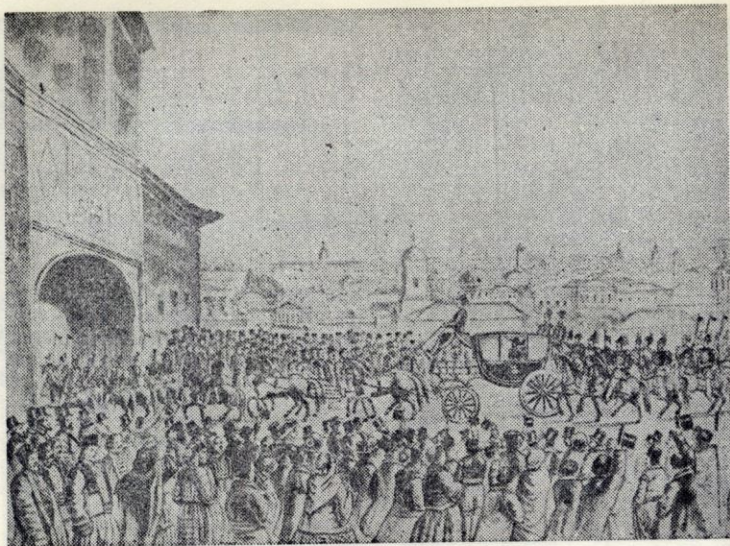
El a prezentat Parlamentului un proiect de lege agrară care nu se deosebea, în esență, de cel al Comisiei centrale de la Focșani — proiect conservator care fusese respins anterior de domnitor — prin care țăranii erau deposezați de pământurile ce le munciseră de veacuri. Faptul acesta a

Primul Parlament al Principatelor Unite urma să dezbată și să rezolve cea mai însemnată problemă a vremii: improprietărea țăranilor

făcut ca împotriva lui să se ridice întreaga opoziție liberală și progresistă, care dorea și lupta pentru rezolvarea burghezo-democratică a problemei agrare.

Deoarece majoritatea Adunării era alcătuită din mari proprietari, care susțineau proiectul prezentat de Catargiu, mulți dintre liberalii cu vederi înaintate au demisionat. Rămîne însă în Parlament, înfruntînd cu vehemență varianta conservatoare, Mihail Kogălniceanu. Deși Kogălniceanu a folosit din plin resursele artei sale oratorice și a expus în chip magistral toate aspectele problemei agrare, căutînd să trezească interes și compasiune pentru țărănimea robită, soarta acesteia era ca și pecetluită, deoarece majoritatea conservatoare a Adunării nu era dispusă să cedeze în intențiile ei.

Barbu Catargiu a caracterizat discursul lui Kogălniceanu referitor la improprietărea țăranilor drept o „himeră ciudată,

La 29 februarie 1860, convoiul ce însoțea pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, trecind pe sub clopotniță, se îndrepta spre Mitropolie, la deschiderea lucrărilor Camerei. Doi ani mai târziu, în același loc, va fi asasinat Barbu Catargiu (litografii de C. Danielis, editate de D. A. Pașaglu)

La agitația produsă de perspectivele nefaste ale reformei agrare se adăugau astfel îngrijorarea și teama că drepturile cetățenești și publice vor fi nesocotite și încălcate de către guvern. S-a creat astfel o atmosferă politică încordată, fiecare dintre cele două tabere fiind decise să acționeze cu vigoare. Acesta este fundalul sumbru pe care se va consuma episodul tragic de pe dealul Mitropoliei.

paradoxală, o himeră cu capul de porumbiță, cu corpul de aspidă și coada de șopîrlă măglisitoare", susținînd cu ipocrizie că se împotrivesc unei astfel de improprietăți, deoarece „o nație nu trăiește prin milostenie”.

Dîndu-și seama că legea va fi totuși votată de Parlament, opoziția progresistă începe o violentă campanie în presă și organizează adunări publice, cu scopul de a submina puterea politică a moșierimii și de a zădărnici înfăptuirea reformei agrare în spiritul preconizat de guvernul lui Barbu Catargiu. Guvernul și Parlamentul au trecut însă la contramăsuri: s-au pus în circulație zvonuri calomnioase și alarmante, care compromiteau opoziția; s-a extins legea de presă restrictivă din Moldova și asupra Munteniei; s-au luat măsuri pentru zădărnicierea adunărilor publice.

Două impușcături și... un pistol ruginit

Pentru ziua de 11 iunie, aniversarea împlinirii a paisprezece ani de la revoluția din 1848, opoziția liberală a hotărît să organizeze o mare demonstrație națională pe „Cîmpia Libertății” de pe Dealul Filaretului, prin care voia să demaște poziția conservatorilor și chiar să provoace căderea guvernului. Demonstrația a fost adusă la cunoștința autorităților. În aceeași zi, majoritatea reacționară a Adunării intenționa să voteze legea agrară conservatoare. De aceea, deputații conservatori au cerut guvernului să interzică manifestația anunțată de opoziție. Barbu Catargiu a asigurat Adunarea că „voi prefera a fi

zdrobit decât a îngădui slăbirea liniștei; voi prefera moartea mai înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituțiile țării". Aceste cuvinte fatidice au fost rostite numai cu o jumătate de oră înainte ca o mină misterioasă să-l asasineze. La ieșirea din Camera, după terminarea ședinței, Barbu Catargiu, negăsindu-și trăsura la scară, a fost invitat de colonelul Nicolae Bibescu — prefectul poliției — în trăsura sa. Era între orele 5—6 seara. Trăsura deschisă trecea pe sub clopotnița Mitropoliei când s-au auzit două focuri de armă. Un glonte l-a lovit pe Barbu Catargiu în cap, omorându-l pe loc, celălalt a trecut pe la urechea lui Bibescu, care de-abia după vreo sută de pași a reușit să oprească caii speriați. La locul crimei a fost găsit un pistol ruginit. Criminalul dispăruse în viile de pe dealul Mitropoliei.

Vestea asasinatului s-a răspândit cu iuteală în Capitală și a fost transmisă îndată în toată țara. Domnitorul, înștiințat de însuși N. Bibescu, a aflat consternat că asasinul reușise să dispară.

Mai tirziu, într-o scrisoare către Costache Negri, Cuza va încerca să explice cauzele asasinatului pe care, categoric, l-a dezaprobat „...disensiunile noastre politice, acțiunea anormală ce ne încetează a agita citeva capete exaltate, faptul că d-l Catargiu trecea cu drept cuvânt, ca reprezentantul cel mai de seamă al ideilor conservatoare, că rezista, cu pe cîtă energie, pe atîta perseverență la uneltirile ultra-liberalilor noștri și, în fine, discuțiunea legii rurale pendinte înaintea Adunării [...] toate aceste împrejurări reunite legitimează presupunerea că ura și fanatismul politic au înarmat brațul celui ce a lovit pe domnul Catargiu“.

Suspiciuni

Emoția și tulburarea în rîndul forțelor reacționare au fost mari. Sub impresia lor s-au luat imediat măsuri excepționale și provocatoare: Adunarea a dat guvernului puteri discreționare și la 11 iunie a votat legea rurală reacționară a lui Barbu Catargiu. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a revocat însă hotărîrea luată și nu a sancționat legea. Conservatorii nu au îndrăznit să forțeze mina domnului și au fost nevoiți să plece de la guvern. La 23 iunie 1862, dr. Nicolae Crețulescu era însărcinat cu formarea unui nou guvern, înlocuindu-l pe Apostol Arsache, care deținea interimatul între 8 și 22 iunie.

Cine a fost autorul asasinatului? Cum a reușit el să dispară nevăzut de la locul crimei?

În această privință nu se pot face decât presupuneri, și iată de ce: cercetările, începute în 1862 de organele în drept, pentru descoperirea autorului sau autorilor acestui asasinat au fost întrerupte la scurtă vreme din ordin. Între 1872 și 1876, cînd la cîrma țării se afla guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu, cercetările au fost re-luate, dar nu cu destulă vigoare. Astfel că atunci cînd dosarul anchetei — ce fusese ținut mult timp în secret la Arhivele statului — a fost dat la iveală, s-a constatat că el cuprindea foarte puține piese și acestea neconcludente. De aceea, misterul a continuat să planeze asupra acestei afaceri, chiar și după studierea documentelor respective.

Din dosar reiese totuși că au fost bănuite de asasinarea primului ministru mai multe persoane: Gh. Bogati (Bogathy), un anume Dimitrie (după alții, Iosif) Dunca împreună cu prietenul său poetul Grozescu, precum și însuși prefectul poliției, N. Bibescu. Cine erau aceștia și de ce bănuiala a căzut asupra lor?

Un aventurier...

Gheorghe Bogati, ardelean de origine, fost ofițer de carieră, avea un trecut dubios, fiind temut ca un om căruia nu-i era frică de nimeni. Documentele vremii îl prezintă ca fiind un spion dublu, îndeplinind importante misiuni secrete atît pentru conducătorii partidelor revoluționare din țările supuse dominației imperiilor habsburgice și otoman, cit și pentru guvernele celor două imperii absolutiste. În 1862 se găsea în București într-un mediu mizer și imoral, care îl putea determina și la crimă. Multă lume îl considera ucigașul primului ministru. Spre sfîrșitul vieții, obișnuia ei însuși să se dea drept ucigașul lui Barbu Catargiu, căutînd să stoarcă avantaje din aceasta. În 1862 a fost investigat destul de superficial. Pentru vinovăția lui pleda faptul că, imediat după atentat, starea lui materială s-a îmbunătățit — devenise un om bogat —, precum și faptul că a părăsit mai tirziu țara, nesimțîndu-se probabil în siguranță.

Cînd în 1872 s-a reluat ancheta, se afla la Alba Iulia. Autoritățile austro-ungare, solicitate de cele românești, l-au arestat, supunîndu-l unui interogatoriu și cerce-tîndu-i hîrțile. La acest interogatoriu, Bogati a căutat să se disculpe, numînd pe un anume Dunca ca agent al opoziției liberale și făptuitor al crimei. Lipsind probele concludente, nu a fost intermitat, dar spre sfîrșitul vieții se afla la Orșova într-un fel de exil pe viață.

Între hîrțile confiscate lui Bogati era și un raport al acestuia către prefectul de

poliție din București din acel timp, Hiotu, în care, la fel ca la interogatoriul, indica tot pe Dunca și pe tovarășul său Grozescu ca făptași ai asasinării, dînd și amănuntul că cel care a descărcat arma ar fi fost ultimul. În însemnările sale zilnice, Titu Maiorescu notează, la data de 28 martie 1880, că în călătoria pe care o făcea spre Pesta a văzut în restaurantul gării Orșova pe malorul Bogati, care i-a povestit că uciderea lui Barbu Catargiu ar fi fost săvîrșită de doi tineri exaltați din redacția ziarului „Românul”, anume Dunca, care murise între timp, și poetul Grozescu, încă în viață la acea dată.

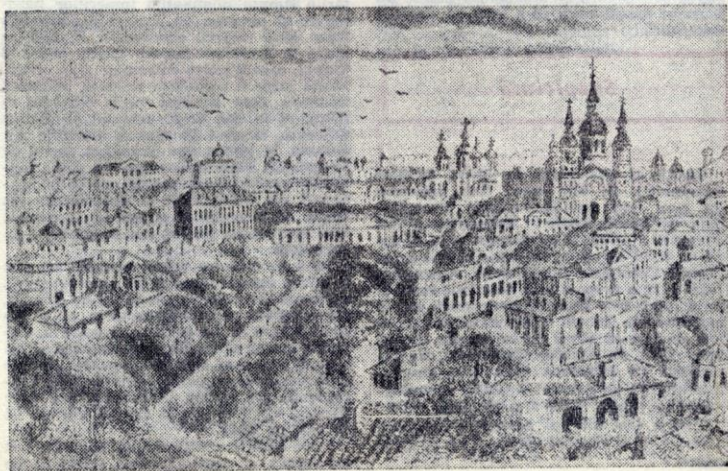
...doi tineri exaltați...

Cine sînt însă acești tineri pe care Bogati (atunci cînd nu se dădea el însuși drept ucigaș) și alte mărturii îi indică drept adevărații autori ai asasinatului? Cînd în seara zilei de 8 iunie 1862 s-a dat în toată țara o circulară pentru urmărirea presupusului asasin, pe care depozitiile unor martori oculari — un negustor ambulant care se afla lingă poarta Mitropoliei și doi

școlari care jucau mingea pe deal — îl descriu ca pe „un individ blond, cu cioc, ciupit de vărsat, îmbrăcat nemțește, cu pălărie de paie cu borduri negre”, printre persoanele denunțate, corespunzînd semnelor mentelor de mai sus, este și Dimitrie Dunca — supus austriac —, caracterizat ca „om peste măsură de exaltat în ideile sale politice”.

În memoriile sale, scrise 34 de ani după acest eveniment, I. G. Valentineanu, publicist al epocii, îi indică și el pe cei doi — Dunca și Grozescu — ca fiind adevărații asasini. Valentineanu declară chiar că Dunca i-ar fi mărturisit că-l va împușca pe Barbu Catargiu, arătîndu-i și pistolul cu cremene cu care voia să-l ucidă. Afirmația sa este însă îndoielnică, pentru că la întrebarea logică: de ce nu l-a denunțat imediat pe Dunca? Valentineanu a răspuns că nu a voit să-l divulge, crezîndu-l nebun și spre a nu trece „drept delator, căci m-aș fi expus eu însumi gloanțelor unui fanatic desperat”. Nefondată este și afirmația sa că printre primii arestați au fost și Dunca și Grozescu și că la confruntarea lor — făcută de procurorul Iancu Deșliu — cu meșterul și calfa care reparaseră pistolul cu cîteva zile înainte de atentat, aceștia nu au recunoscut în Dunca persoana care îl adusese la reparat. Din alte mărturii rezultă, dimpotrivă, că Dunca nu a putut fi găsit și interogat nici atunci, nici mai tîrziu. În chiar ziua atentatului, el a dispărut din București, trecînd frontiera în Transilvania, unde a intrat în slujba unui anume Măciucă, crescător de vite. În 1872, cînd s-a redeschis afacerea, nu s-a procedat la arestarea și interogarea

Așa se înfățișa Bucureștiul anilor Unirii dacă îl priveai din dealul Mitropoliei (Gravură în lemn, reproducută în „Le Monde illustré”, 1859)

lui de către autoritățile austro-ungare, fie pentru că murise între timp (aşa cum declară Bogati în raportul său către Hiotu), fie pentru că nu existau motive serioase pentru aceasta. Interpreţind aceste informaţii, potrivit adagiului latin „qui prodest?”, adică cui folosea dispariţia lui Barbu Catargiu, istoricul A. D. Xenopol a opinat pentru plasarea criminalului în rândurile opoziţiei liberale — între elementele mai nereţinute, extremiste — potrivnice conservatorilor. Se pune însă întrebarea: servea într-adevăr opoziţiei liberale acest act terorist? Existau precedente care să pledeze pentru o asemenea cale de rezolvare a problemelor politice de către ei? **Faptele contrazic o asemenea ipoteză.**

...sau însuşi prefectul poliţiei?

O altă persoană suspectată a fost, cum arătam, Nicolae Bibescu, care în momentele de agonie ale morţii sale (1888) se spune că a avut viziunea obsedantă a crimei. I s-a zis de aceea Bibescu-Pistol. Despre amestecul lui în asasinarea lui Barbu Catargiu există o serie de mărturii ale contemporanilor, de natură să-l pună direct în culpă. Astfel de relaţii dezvăluie că cei ce se găseau imediat în urma trăsurii în care se aflau Barbu Catargiu şi Nicolae Bibescu îl văzuseră pe cel din urmă ţinându-şi braţul drept peste umerii primului-ministru şi că după ce s-a oprit trăsură el ar fi spus celor ce l-au înconjurat că asasinul s-a suit pe scara trăsurii, a tras şi apoi a fugit la vale prin vile Mitropoliei. Or — spun mărturiile — aceştia nu văzuseră pe nimeni, nici urcându-se pe scara trăsurii, nici fugind. Mai târziu, el ar fi declarat că asasinul a tras de sus, din clopotniţă. Ceea ce l-a făcut însă şi mai suspect pe Bibescu a fost faptul că, datorită lui, cercetările începute în 1862 au fost întrerupte. Chemarea lui N. Bibescu la Parchet pentru interogatoriu a avut ca

urmare destituirea procurorului general Deşliu şi înlocuirea lui cu I. Şoimescu, care nu a mai continuat cercetările.

Din aceste mărturii se poate deduce că Bibescu ştia poate lucruri care nu puteau fi date la iveală, fără însă să se poată conchide că el a fost autorul asasinatului. În acest caz poate fi lansată şi ipoteza unei provocări puse la cale chiar de partidul conservatoare cu scopul de a compromite şi intimida opoziţia liberală, de a forţa pe domn să admită luarea unor măsuri excepţionale şi, mai ales, de a impune legile reacţionare dorite. Oricine ar fi însă asasinul, se poate presupune cu o mare doză de probabilitate că asasinarea lui Barbu Catargiu nu a fost opera unui individ izolat ci urmarea unui complot bine organizat. O serie de indicii pledează pentru această ipoteză. Cîţiva deputaţi care ieşeau de la şedinţa Camerei observaseră cu o persoană fluturătoare o batistă în chip neobişnuit, iar altcineva blocase intenţionat drumul cu o trăsură, pentru a sili calii perfectului să treacă prin gangul clopotniţei la pas. În acelaşi timp, un individ ar fi strigat deputatul Dimitrie Ghica, în momentul cînd acesta alerga spre locul crimei: „Păzeşte, în clopotniţă!”, iar un călugăr, slujitor al bisericii, a depus mărturie că în chiar ziua atentatului un anume Nicolae Iorgu Dan din Ploieşti, trecînd prin curtea Mitropoliei, i-ar fi spus: „Să dea d-zeu noroc la cele ce se vor întîmpla azi”.

* * *

Contemporanii au avut ferma convingere că este vorba de o crimă politică. Cert este că dispariţia lui Barbu Catargiu a însemnat pe lângă încetarea după scurt timp a guvernării conservatoare şi „înmormîntarea” legii rurale reacţionare prin care ţărănimia ar fi fost deposedată de pămînt. De aceea se poate spune că Barbu Catargiu a fost victima propriei sale poziţii conservatoare şi reacţionare.

Asasinarea lui continuă însă să rămînă o enigmă.

FIŞIER BIBLIOGRAFIC: Al. Lapedatu, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu* (iunie 1862), Bucureşti, 1933 (Academia Română, *Memoriile Secţiunii istorice*, seria III, tomul XIV, memoriul 7); Al. Lapedatu, *Mărturii şi precizări nouă cu privire la sfîrşitul lui Barbu Catargiu* (8 iunie 1862), Bucureşti, 1939 (Academia Română, *Memoriile Secţiunii istorice*, seria III, tomul XXI, memoriul 6); Al. Lapedatu, *Un aventurier, ungar în Principatele române în epoca unirii lor* (Gh. Bogathy), Bucureşti, 1939 (Academia Română, *Memoriile Secţiunii isto-*

rice, seria III, tomul XXII, memoriul 4); I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele. Uciderea lui Barbu Catargiu. Istorie politică contemporană. Cine e asasinul lui Barbu Catargiu? Cauza nedescoperirii ucigăşului în timp de 34 de ani.* Ediţiunea a doua cu adăuguri importante, Bucureşti, Tipo-lit. Eduard Wiegand et comp. 1897; A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iaşi: Dacia, 1903, p. 235-246; Tr. Ionescu-Nisocov, *În legătură cu asasinarea lui Barbu Catargiu*, în „*Revista istorică*”, 1940 XXVI, p. 21-30.

Muncitorii s-au aflat în primele rânduri ale apărătorilor Varșoviei (Fotografia ni-i înfățișează în momentul în care solicită arme — septembrie 1939)

Din începuturile rezistenței poloneze

MILICĂ MOLDOVEANU

În septembrie 1939, în urma agresiunii Germaniei hitleriste, statul polonez, refăcut abia în 1918, și-a pierdut din nou independența. Conform decretelor promulgate de Hitler la 8 și 12 octombrie 1939, părțile de nord și de vest ale teritoriilor ocupate — dezvoltate din punct de vedere economic — au fost încorporate Reichului, restul formînd așa-numitul *Guvernământ general* (G.G.), administrat de către națiști. *Guvernământul general* urma să fie

locuit de populație poloneză, inclusiv cea expulzată din teritoriile încorporate la Reich, pînă la plănuita lui colonizare cu germani.

Programul de exterminare

În întreaga perioadă a ocupației, postul de guvernator general al Poloniei a fost deținut de ministrul Justiției al celui de-al

O scenă obișnuită în anii ocupației: razie hitleristă

Unul dintre primele grupuri de partizani (1939)

III-lea Reich, Hans Frank, care și-a stabilit reședința în castelul Wawel din Cracovia. De la început, el a declarat că teritoriile din *Guvernământul general* „vor fi tratate ca o colonie germană, iar polonezii ca sclavi ai marelui Reich german”.

Teroarea a devenit sistemul fundamental de conducere a țării. Obiectivul principal urmărit de hitleriști era distrugerea fizică a populației poloneze, într-o asemenea măsură încât în viitor să nu mai fie capabilă de o existență proprie. „Polonia — arăta Hitler încă la 22 august 1939 — va fi populată și colonizată de germani”.

În virtutea acestor planuri, s-a interzis orice activitate politică, socială și culturală a populației din teritoriile ocupate. Au fost lichidate institute de învățământ mediu și superior, iar în învățământul elementar totul a fost redus la citit și scris. Presa, radioul și filmul polonez au fost înlocuite cu mijloace de informare nazistă. La toate aceste măsuri s-au adăugat expulzările și deportările în masă ale populației din teritoriile anexate, celor puțini rămași acolo interzicându-li-se folosirea limbii polone. Politica de germanizare s-a caracterizat în aceste teritorii prin violență și cruzime, prin folosirea celor mai drastice metode polițienești.

În teritoriile anexate, ocupanții și-au înșușit întreaga avuție națională, iar în *Guvernământul general* averile au fost trecute sub controlul așa-ziselor consilii de administrație, aflate și ele tot sub supravegherea organelor de ocupație.

În sfârșit, între teritoriile încorporate și *Guvernământul general* a fost fixată o graniță păzită cu strânsenie.

O formă de exploatare a resurselor umane din *Guvernământ* și, totodată, unul din mijloacele de distrugere fizică a poporului polonez a constituit-o trimiterea cetățenilor polonezi la munca forțată în Germania.

Pe de altă parte, utilizând mijloace tipice hitleriste, ocupanții au efectuat arestări în masă, urmate de execuții. Pînă în decem-

brie 1939, în *Guvernământul general* au avut loc peste 100 de execuții în masă.

Populația evreiască, numărînd peste trei milioane de oameni, a fost concentrată în gheto-uri, supusă unor represiuni brutale și privată de mijloacele normale de existență. Pentru a obține rezultate cit mai complete, ocupanții au organizat pe teritoriul polonez lagăre de concentrare: primul a fost înființat în 1939, la Stututowo (Stutthof), în Pomerania, iar cel mai mare, în iunie 1940, la Oswiecim (Auschwitz).

Pădurile n-ar fi fost suficiente

Politica ocupanților amenința întregul popor polonez, punîndu-i sub semnul întrebării viitorul ca națiune. Iluziile unor cercuri ale burgheziei și mai ales ale moșierimii poloneze că vor găsi un *modus vivendi* cu Germania hitleristă s-au spulberat curînd. Hitleriștii doreau totul și nu voiau să împartă cu nimeni nimic. În interviul acordat ziarului „Wölkischer Beobachter”, la 6 februarie 1940, H. Frank afirma cu cinism: „La Praga, de exemplu, au fost lipite mari placarde roșii, anunțînd că azi au fost împușcați 7 cehi; atunci mi-am zis: dacă eu aș vrea să așez placarde despre fiecare grup de 7 polonezi împușcați, nu mi-ar fi de ajuns toate pădurile poloneze pentru a obține hîrtia necesară”.

Iată cîteva din motivele pentru care în Polonia nu exista loc pentru compromis cu invadatorii. Conștiința necesității de a lupta și voința de a se împotrivi cîmpioților s-au manifestat ca un fenomen general-național.

Mișcarea de rezistență a trecut printr-un lung proces de organizare și a cerut un greu tribut de sînge pînă la victoria finală.

În prima perioadă a ocupației hitleriste — asupra căreia vom zăbovi în materialul nostru — în Polonia a predominat rezis-

Pe-aici trenul hitlerist nu va mai trece (Partizani polonezi minind o cale ferată)

tență spontană, ca o expresie a simțămintelor poporului subjugat, dar neîngenușcheat. Cele mai importante forme ale acestei mișcări au fost: ascunderea în masă a armelor, munițiilor, materialelor explozive necesare luptei viitoare împotriva ocupanților; sprijinirea ostașilor fostelor unități poloneze pentru a se sustrage urmăririi organelor germane; ascunderea sau distrugerea documentelor și actelor care, ajunse în mina ocupanților, ar fi putut constitui un pericol pentru națiune; ascunderea valurilor naționale, căutate cu insistență de hitleriști; sabotajul sistematic în transporturi, producție, administrație etc.

Paralel cu mișcarea de rezistență spontană — și în strinsă legătură cu ea — au apărut și s-au dezvoltat formele de rezistență organizată. Primele grupări s-au manifestat când încă nu se stinsese ultimul ecou al campaniei militare din septembrie. În principal, era vorba de organizații cu caracter militar, formate din ofițeri și soldați ai armatei poloneze, ale cărei resturi mai luptau încă în diferite părți ale țării.

La sfârșitul anului 1940 au acționat grupe și detașamente de partizani în Silezia, în pădurile din raioanele Rybnik, Pscyzna, Mikiów, în împrejurimile localităților Siedlec, Węgrów, Wyszków și în pădurile din regiunea Lublin. Împotrivirea întinpinată în regiunea Kielce i-a determinat pe hitleriști să introducă stare excepțională, însoțită de așa-zisa „pacificare” a satelor care acordaseră sprijin partizanilor (represalii barbare, în urma cărora câteva localități au fost în întregime incendiate, iar locuitorii uciși). Trebuie precizat însă că în prima perioadă a ocupației, lipsind condițiile interne favorabile și o legătură organizată cu exteriorul, detașamentele nu dispuneau de un program de acțiune bine încheiat.

În cadrul rezistenței politice care s-a dezvoltat și ea treptat, s-au conturat încă

de la început două curente principale — cel de stînga, avînd în frunte pe comuniști, și cel de dreapta, grupînd organizații militare și politice cu caracter foarte diferit.

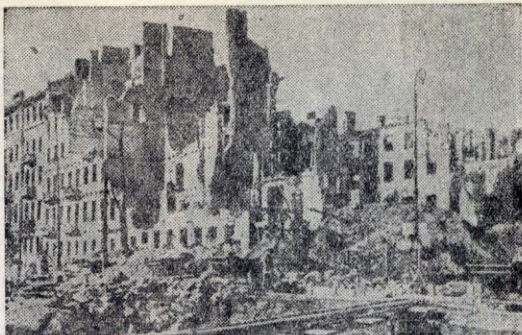
Pe frontul de Vest

După ce s-a refugiat în România, guvernul polonez nu și-a mai putut continua activitatea politică. Pe baza prevederilor Constituției din 1935, președintele avea însă dreptul de a transmite puterea unei persoane, aleasă de el, indiferent unde s-ar fi aflat ea. Folosindu-se de aceste prevederi, Ignacy Mościcki a renunțat, la sfârșitul lunii septembrie 1939, la funcția de președinte, în favoarea lui Władysław Raczkiewicz. La 30 septembrie 1939, funcția de premier al guvernului din emigrație a fost încredințată generalului Władysław Sikorski. Tot lui i s-a încredințat apoi și funcția de comandant suprem al forțelor armate poloneze.

Supraapreciînd forța aliaților occidentali și convins că soarta războiului va fi hotărîtă de frontul de Apus, generalul Sikorski a lăsat inițial pe planul al doilea problema rezistenței în patrie, depunînd eforturi în vederea creării unei armate poloneze care să lupte în Vest. Pînă în mai 1940, el a reușit să organizeze o armată de peste 80 000 de ostași, majoritatea (75 000) fiind concentrată în Franța. Prima unitate care a participat la luptele împotriva Germaniei a fost o brigadă de pușcași, în aprilie 1940; ea și-a adus contribuția la eliberarea orașului norvegian Narvik, ocupat de armatele hitleriste.

Ulterior, unitățile poloneze au luat parte la luptele de apărare a Franței. După capitularea acesteia, circa 23 000 de ostași au fost evacuați în Anglia sau în Africa de Nord, unde au luat parte la luptele pentru Bardia și Tobruk.

Mulți dintre ostașii polonezi sosiseră în Franța sau în Orientul Apropiat venind din România, unde în timpul șederii lor

Varșovia 1940: înspăimântătoarele răni ale războiului

Varșovia 1970: cu rivină și dragoste, poporul polonez și-a recâștigat capitala

s-au bucurat de un tratament prietenesc. La Ambasada polonă din București au fost organizate două comisii militare, care se ocupau cu recrutarea ofițerilor și soldaților pentru noua armată poloneză ce se forma în Franța. Până la 4 octombrie 1939, din cei circa 60 000 de militari polonezi refugiați în țara noastră, reușiseră să plece aproximativ 38 000. Guvernul Reichului s-a alarmat și a făcut serioase presiuni la București, dar organele militare românești au continuat să-i ajute pe ostașii polonezi,

prin diverse mijloace neoficiale, să părăsească țara. Numai între 7 iunie și 30 iulie 1940, 5 067 de ostași polonezi au părăsit România.

Principala forță a rezistenței o constituiau masele de patrioți antifasciști din Polonia, poporul care suporta direct jugul cotropitorilor naziști, forțele democratice, și în primul rând comuniștii care s-au aflat încă din primele zile pe baricadele rezistenței poloneze.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

GOMULKA, WLADYSŁAW: Z kart naszej historii (Pagini din istoria noastră), Warszawa, K.I.W., 1968; CYPRIAN T. și SAWICKI J.: Agresja na Polskę w świetle dokumentów (Agresiunea împotriva Poloniei în lumina documentelor), Warszawa, GKEZH, 1946; MALINOWSKI M. și alții: Polski ruch robotniczy w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej

— wrzesień 1939 — styczeń 1945 (Miscarea muncitorească poloneză în perioada războiului și ocupației hitleriste — septembrie 1939—ianuarie 1945), Warszawa, K.I.W., 1964; RAWSKI T., STAPOR Z., ZAMOJSKI J.: Wajna wyzwolenia narodu polskiego w latach 1939-1945 — względy problemy (Războiul de eliberare a poporului polonez în anii 1939-1945 — probleme fundamentale), Warszawa, M.O.N., 1966.

Piese ale unui joc din secolul al XII-lea, sculptate în dinte de morsă (Insulele Hebride)

Șahul are

GHEORGHE LUPU

Despre originea șahului circulă cele mai diferite versiuni. Printre presupușii lui inventatori se numără legendarul Sem — fiul lui Noe —, regele Solomon, marele filozof al antichității Aristotel, miticul Ulise. În realitate, jocul a apărut mult după dispariția acestora. Cea mai veche referire scrisă la șah se află într-o română persană din secolul al VI-lea al erei noastre. Dar există dovezi potrivit cărora virstă lui este mai mare cu două secole, locul său de baștină fiind în nord-vestul Indiei.

Pasiunea califilor

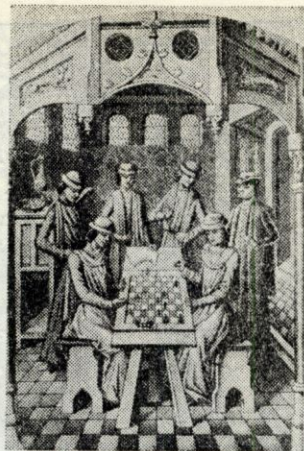
Pe meleagurile sale natale, șahul era cunoscut sub numele de *chaturanga*, cuvânt care înseamnă „armată formată din patru elemente”. Cele patru „elemente” erau: *elefanții* (actualii nebuni), *caii*, *ca-*

rele (turele de astăzi) și *pedestrașii* (pioni). La joc participau fie doi, fie patru parteneri, iar regulile se asemănau destul de mult cu cele de acum: tăblia avea tot 64 de pătrate și fiecare jucător avea în fața lui un rege, un *ministru* (regina), doi elefanți, două care, doi cai și opt pedestrași, iar „oștirile” se înfruntau cu scopul de a-l face prizonier pe regele inamic, ceea ce se întâmpla cînd toate celelalte piese ale adversarului erau pierdute sau cînd regele era amenințat fără scăpare la mișcarea imediat următoare. Cea mai importantă diferență față de jocul actual consta în modul de deplasare al elefantului, căruia indienii nu-i permiteau decît un salt în diagonală, peste unul dintre pătratele adiacente.

Primul continent în care s-a răspîndit jocul de șah a fost Asia. Rînd pe rînd, Persia, China, Coreea, Japonia și Malaezia au fost contaminate de pasiunea tablei cu pătrate albe și negre, prezență în toate aceste țări la mijlocul secolului al XI-lea.

Partidă de unul singur (Anglia, secolul al XV-lea)...

...și joc cu public la Florența (1493)

1400 de ani

În lunga sa odisee, șahul a cunoscut două faze importante: cea persană și cea arabă. Cu puține excepții, în țările continentului nostru însuși numele șahului amintește de Persia, unde însă — lucru curios — i se spunea *chatrang*. Conform tradiției, persanii atribuiau lui Ardașir I (226—241 î.e.n.), întemeietorul dinastiei Sasanizilor, o mare pricepere în practicarea jocului. Dar, după câte se pare, este vorba de o exagerare, întrucât la acea dată, chiar dacă exista, șahul nu depășise hotarele Indiei. La mijlocul secolului al VII-lea, odată cu doborârea dinastiei Sasanizilor de către califul Omar, jocul s-a împămîntenit pretutindeni unde au pătruns arabii. Ostil la început din pricina atitudinii negative a religiei față de pericolul „chipurilor cioplite”, clerul islamic a autorizat totuși cu vremea practicarea șahului, cu condiția ca piesele să nu reprezinte imagini ale divinităților sau ale oamenilor, ca partidele să nu se desfășoare în public și nici pe bani și, în sfârșit, ca jucătorii să nu folo-

sească, în clipele de enervare, un limbaj incompatibil cu etica.

În cursul secolelor VIII—X, numeroși arabi au dobândit faima de campioni de șah. Bagdadul a devenit unul din centrele cele mai active ale jocului, printre ai cărui adepți au fost celebrii calif Harun al-Rașid și cei trei fii ai săi. Se povestește că în timpul unui asediu al Bagdadului, fiul cel mare al califului al-Amin era atît de cufundat într-o partidă, încît a pus în primăjdie orașul, uitînd să controleze schimbarea gărzilor de pază. Unul dintre primele campionate internaționale pe care le menționează analele a avut loc în Sevilla ocupată pe atunci de arabi, în secolul al XII-lea, participanții străini venind din Sicilia, Fez, Tripoli și Murcia. Pe atunci nebunii și tura se deplasau ca și astăzi, dar *Firz* (regina) nu avea voie să se miște decît în diagonală, pe unul dintre pătratele vecine. Lupta se desfășura într-un ritm mult mai lent, începînd adesea cu adevărat abia după 12—14 mișcări.

Ludovic al XI-lea al Franței în fața tablei de șah

Diabolicescul joc

În Europa occidentală, șahul a fost introdus de mauri care cuceriseră Spania în secolul al VIII-lea; studenții creștini care frecventau Universitatea din Sevilla și celelalte centre islamice de învățămînt au contribuit la răspîndirea lui în sudul Franței și în insulele din Mediterana centrală și de apus, inclusiv Sicilia. Încă înainte de anul 1000, latina medievală cuprindea în vocabularul ei cuvîntul *mattus* (mat). În documentele catolice, prima mărturie despre șah o constituie testamentul din 1010 al contelui de Argel, care, înainte

de a pleca la luptă împotriva maurilor din Cordova, a lăsat piesele jocului său ca moștenire unei mănăstiri de la Nîmes, în sudul Franței.

În răsăritul continentului, șahul a fost adus nu pe calea cuceririlor, ci a comerțului. În Rusia a pătruns în secolele al IX-lea și al X-lea, grație neguțătorilor musulmani care făceau naveta între litoralul de nord al Mării Negre și Bagdad. Clerul ortodox a interzis „diabolicescul joc”, punîndu-l în aceeași categorie de păcate cu beția și cîntecele desucheate. Codul civil, promulgat de Ivan cel Groaznic în 1551, l-a scotit „o drăcească născocire a grecilor”, declarîndu-l ilegal. Ceea ce nu l-a

Femelle erau aneori adversare redutabile (după un tablou de Lucas van Leyden, 1520)

implicat însă pe țar să fie un jucător pasionat, care și-a petrecut ultimele clipe de viață în fața tăblii de șah.

Cnejii și negustorii au trecut și ei peste opreliștile legii, practicând șahul cu patimă, dar și cu un remarcabil talent. În 1685, o misiune moscovită la curtea lui Ludovic al XIV-lea a umplut de uimire pe Regele Soare prin „extraordinara dibăcie în minuirea pieselor“. Aproape un secol

Subtilul André Philidor...

În secolele XIII-XV. În romanele și romanele medievale apar numeroase referiri la acest joc: printre campioni cărora li se cînta măiestria erau regele Priam din „Iliada“, Alexandru cel Mare al Macedoniei, legendarul rege Artur și cavalerii săi din jurul mesei rotunde etc., etc. În multe povești de dragoste jocul de șah își avea rolul său; el a constituit pretextul folosit de Tristan pentru a o întîlni pe Isolda,

...și imposibilul Howard Staunton (în stînga)

mai tîrziu, Pavel I, fiul Ecaterinei cea Mare, sosit incognito la Paris, a cîștigat un rămășag la „Café de la Régence“ — pe atunci centrul șahist din capitala Franței — alegînd cea mai bună mișcare într-o partidă întreruptă.

Clerul catolic din Europa occidentală s-a împotrivit și el șahului, fără a reuși însă să-i bareze drumul. Jocul s-a răspîndit mai întîl în Italia, apoi în Germania, Elveția, Franța, Boemia, Ungaria și țările baltice. În Anglia a pătruns în secolul al XI-lea, odată cu normanzii, cîștigîndu-și repede o mare popularitate. Numele tablei cu 64 de pătrate — *saccarium* sau, pe englezește, *exchequer* — desemnează și azi Ministerul Finanțelor din guvernul Marii Britanii. Sfîdînd interdicția bisericească, nobili și burghezi, călugări și actori, corăbieri și oșteni au început să joace șah, de preferință în circumștile pe a căror firmă era adus la cunoștința musteriilor că li se puneau la dispoziție piesele și tăbliile necesare.

De la Priam la Tristan

Cu timpul, șahul a intrat în echipamentul indispensabil al trubadurilor și menestrelilor, care colindau drumurile Europei

de Lancelot pentru a o cunoaște pe Guinevere. Legile cavaleresti cereau ca priceperea la joc a cavalerului să n-o întrecă pe cea a alesei sale; totuși, pentru a cîștiga, domnița cea iubită trebuia să cunoască măcar rudimentele jocului.

Izolarea în care trăia nobilimea medievală și plictiseala care domnea în castele au contribuit considerabil la popularizarea șahului. Evul mediu a fost epoca în care au apărut și primele probleme de șah, oferite spre soluționare celor competenți. Cu timpul, regina și nebunul și-au dobîndit libertatea de mișcare, ajungînd la sfîșitul secolului al XV-lea să se deplaseze conform regulilor pe care le cunoaștem astăzi. Efortul de a anticipa intențiile adversarului a devenit din ce în ce mai mare, iar posibilitatea pe care a căpătat-o pionul ajuns la capătul tablei de a se transforma în regină a conferit o mare importanță celei mai umile dintre piese.

În epoca Renașterii, cînd centrele principale ale șahului s-au mutat la Roma și la Madrid, jucătorii deosebit de talentați au ajuns să fie prețuiți asemenea marilor pictori și sculptori. Călugărul Ruy Lopez de Segura, care a dominat șahul spaniol vreme de două decenii, s-a bucurat de

protecția regelui Filip al II-lea pînă cînd a fost înfrînt de către campionii Italiei, Leonardo da Cutri și Paolo Boi. Despre acesta din urmă se povestește că a fost capturat de pirați algerieni și că nu și-a redobîndit libertatea decît în urma unei partide pe care a cîștigat-o cu beul local.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cafenelele Londrei și ale Parisului au devenit sedile jucătorilor de șah, Monarhii și familiile lor au continuat să practice jocul cu mult zel. În Franța, de exemplu, Caterina de Medici, Henric al IV-lea și Ludovic al XIII-lea au fost șahiști înzestrați, ca și Elisabeta I a Angliei, care a susținut lungi partide cu secretarul ei, Roger Ascham.

Invenția lui Kempel

În 1737, Philip Stamma, un sirian care ocupa postul de tîlmaci în limbile orientale pe lîngă guvernul britanic, a publicat la Paris prima culegere de partide de șah. În următoarea ediție a lucrării, apărută la 1745, au fost adăugate 74 de deschideri. Publicînd această culegere, Stamma a introdus în Occident notația algebrică a tablei de șah — de la *a* la *h* rîndurile verticale și de la 1 la 8 cele orizontale.

Principalul adversar al sirianului a fost francezul André Philidor (1726—1795), muzician talentat, care a debutat ca membru al corului de copii al lui Ludovic al XV-lea și și-a cîștigat aprecierea publicului ca autor a peste douăzeci de opere comice. Deși șahul nu se afla în centrul preocupărilor lui, el a fost cel mai celebru jucător al epocii sale, apreciat de regele Franței, de Frederic al II-lea al Prusiei și de alte capete încoronate. El a tipărit la Paris, în 1749, *Analyse du Jeu des Echecs*, primul tratat despre regulile jocului și despre concepția ce stă la baza mutărilor.

În aceeași perioadă, o mare senzație a stîrnit-o *Invincibilul Turc*, un „automat” creat de inventivul vienez Wolfgang Kempel sau von Kempelen, cum îi plăcea să i se spună. „Automatul” era o păpușă de mărimea unui om, îmbrăcat în veșminte orientale și care mișca piesele cu mîna stîngă. În interiorul păpușii se ascundea un șahist, dar faptul nu a fost cunoscut decît mult mai tîrziu. Între 1770 și 1830, *Invincibilul Turc* a obținut mari succese în turneele sale prin Europa și Statele Unite, Kempel avînd grijă să angajeze pe unii dintre cei mai buni jucători ai vremii pentru a păstra intactă reputația „automatului”.

În secolul al XIX-lea, interesul crescînd față de șah a dus în numeroase țări la apariția unor publicații de specialitate. Cam tot atunci s-au făcut și în țara noas-

tră — unde jocul se pare că a venit nu din apus, ci pe o cale mai directă, din răsărit — primii pași spre dezvoltarea unei activități șahistice organizate.

La începutul acestui secol e menționat pentru înfrîntă dată șahul în România, și anume în „românul original” al lui Nicolae Filimon: *Ciocoi vechi și noi*. În capitolul intitulat „Scene din viața socială” se poate citi: „[...] pe cealaltă [masă] erau table pentru jocul de șatrang și pentru țîntar”. Deci în 1817, în timpul domniei lui Caragea, șahul constituia un divertisment al boierilor români.

Asemănarea terminologică dintre șatrang — denumirea românească a șahului — și arabul caturang nu este întîmplătoare; se pare că turcii au adus în țările române forma arabă a jocului de șah. În 1838 apare la noi prima carte despre șah intitulată *Jocul șatranei*.

Concursurile internaționale de șah devin în Europa tot mai dese; la unul din acestea, ținut la Baden-Baden în 1870, sînt invitați Turgheniev și prințul Sturza.

A. Albin, un talentat jucător de șah, scrie în scopul răspîndirii acestui joc la noi în țară cartea *Amiculu joculu de șahu*, tipărită în 1879. Numărul 51 al revistei *Familia*, apărut în 1881, inaugurează o rubrică de șah, iar în același an apare prima revistă de șah din România — *Șahistul român* —, revistă care nu se mai păstrează, dar care e menționată în mai multe lucrări.

Un prim campionat mondial, cu caracter neoficial însă, disputat de englezul Howard Staunton, un distins cercetător al operei lui Shakespeare, și de germanul Adolf Anderssen a avut loc la Londra în 1851. Cîștigător a fost cel din urmă, care și-a pierdut titlul la primul campionat mondial oficial (1866), unde a învins praghezul Wilhelm Steinitz. Supremația a fost păstrată de Steinitz pînă în 1894, cînd cununa de lauri a revenit germanului Emmanuel Lasker, care nu a cedat-o decît în 1921 cubanezului Capablanca.

În Rusia, șahul a devenit unul dintre jocurile favorite ale intelectualilor mai ales în secolul trecut, cînd printre adepții săi pot fi citați Pușkin, Tolstoi și Turgheniev. Sigorin (1850—1908), un util funcționar de stat din Petersburg, s-a înfrînt de două ori cu Steinitz în finala campionatului mondial, fiind înfrînt de fiecare dată, dar făcînd dovada unor calități cu totul ieșite din comun. În 1914, înaintea primului război mondial, Rusia avea 22 de maeștri, mai mult decît oricare altă țară din lume. Iar din 1948, cînd M. Botvinnik a cucerit campionatul mondial, titlul suprem a rămas pînă în ziua de astăzi în mîinile jucătorilor sovietici, a căror școală de șah ocupă un loc de frunte în lume.

În exclusivitate pentru

**magazin
istoric**

ÎN CULISELE LUVRULUI

PIERRE DEVAMBEZ

conservator-șef la Muzeul Luvru

Îmi face oricînd plăcere să vorbesc despre Muzeul Luvru pe care îl cunosc din copilărie și unde lucrez de mai bine de treizeci de ani. Această plăcere este cu atât mai mare cu cît mă adresez prietenilor noștri români, prin tradiție amatori de artă, sensibili față de valorile civilizației grecești și romane, ale căror vestigii pe teritoriul românesc au știut să le păstreze, înfruntînd vicisitudinile timpului.

Tezaurul artei antice

De fapt, nu mă voi ocupa de Luvru în general, muzeu care, de la un capăt la altul al interminabilelor sale galerii, oferă vizitatorului antichități din Egipt și din Orientul Mijlociu, picturi, sculpturi, mobilier și obiecte de artă europeană de la începutul evului mediu pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Mă voi mărgini să vorbesc — și subiectul nu este de loc ușor — despre departamentul în care am partea mea de răspundere¹, cel al antichităților din arta greacă și romană. Basoreliefuri, statui mari și mici de marmură, bronz sau teracotă, vase pictate sau fără ornamente, argintărie și giuvaeruri, recipiente de sticlă, obiecte de fildeș sau de lemn, fresce și mozaicuri, inscripții de tot felul, toate acestea se numără cu miile. Cu rare excepții operele res-

¹ Autorul conduce acest departament.

Victoria din Samothrace — una dintre comorile Luvrului — văzută dintr-un unghi ce pune în valoare extraordinarul ei dinamism

pective nu provin de pe teritoriul național¹. În majoritate ele au fost aduse în Franța de mult, de la Renaștere încoace, dar mai ales în secolul al XVII-lea, de către cei care cumpărau din Italia producții artistice vechi, spre a-și împodobi cu ele parcurile sau castelele.

Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, contele de Choiseul, ambasadorul Franței la Constantinopol, își însărcina subalternii să achiziționeze pe contul său, în provinciile Imperiului otoman, statui, vase de marmură, detalii de opere arhitectonice, pietre cu inscripții etc. Astfel a fost adusă în Franța una din comorile departamentului de anticități: o placă a frizei Parthenonului. Din colecțiile marilor seniori, ca și din cele ale regelui însuși, Revoluția de la 1789 a făcut bunuri naționale, punându-le la dispoziția publicului și artiștilor.

Totuși, colecțiile particulare, cumpărate la licitații publice sau direct de la proprietarii lor, uneori chiar lăsate în mod generos de aceștia prin testamente — au fost cele care, în cursul secolului al XIX-lea, aveau să facă din Luvru unul din primele muzee ale lumii în domeniul anticității clasice. În 1863, după îndelungate negocieri, au fost achiziționate câteva mii de vase grecești, pe care un italian bogat, marchizul Campana, s-a văzut nevoit să le vîndă ca să-și plătească datoriile; achiziția era cu atât mai prețioasă cu cât, spre deosebire de ceea ce se întâmplă adeseori în comerțul de anticități, proveniența acestor vase era cunoscută.

Astăzi era achizițiilor masive s-a încheiat. Nu mai există, cel puțin în Europa, acele vaste colecții a căror împrăștiere ar putea alimenta muzeele.

Inseamnă oare aceasta că ne mărginim să păstrăm ceea ce predecesorii noștri au acumulat în sălile noastre? Nicidecum. Primii donații și cumpărăm de la anticari — rareori, e drept, și atunci nu alegem orice, ci numai piese excepționale.

Creditele de care dispunem nu sînt nelimitate, deci în loc să le risipim pentru câteva piese de valoare mijlocie care nu aduc nimic nou, e mai bine — credem noi — să le epuizăm dintr-o dată pentru achiziționarea unei opere ce iese cu adevărat din comun.

O problemă: autenticitatea

Bineînțeles că alegerea acestor opere excepționale cere rezolvarea unor probleme. Este grav dacă te înșeli.

Astăzi nimeni nu ignoră activitatea falsificatorilor, ingeniozitatea lor în a da obiectelor pe care le confecționează aparența,

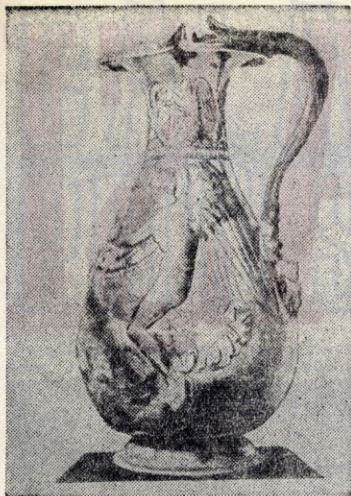
O altă Victorie, de data aceasta plină de grație și feminitate: statueta în argilă, din Grecia (sec. II î.e.n.)

adeseori tulburătoare, a autenticității. Exemple celebre ne arată că pînă și cei mai competenți dintre conservatori nu sînt totdeauna scutiți de erori.

Ca toate marile muzee, Luvrul dispune de mijloace de detectare necunoscute altădată. Laboratorul nostru, aflat într-o continuă dezvoltare, ne procură informații foarte utile. Dar oricît ar fi de precise, ele nu sînt totdeauna concludente. Proba cu carbon 14, de exemplu, una din marile cuceriri ale științei epocii noastre, nu este în ce privește obiectele supuse aprecierii noastre atât de hotărîtoare cum ne-am putea închipui. Falsificatorul poate, de pildă, sculpta dintr-un bloc de marmură antică statuia pe care vrea să ne-o vîndă...

Aprecieria specialistului rămîne, așadar, ca și altădată, esențială în decizia de a accepta sau de a refuza un obiect. În meseria noastră, siguranța și ascuțimea ochiului au o importanță primordială. E un dar

¹ Instituția care conservă anticitățile descoperite în Galiia este Muzeul Saint Germain, de lângă Paris.

Vas de argint găsit lângă Pompei
(sec. I e.n.)

înnăscut, dar aptitudinile naturale nu sînt suficiente. Numai comparînd o operă cu piese de o incontestabilă autenticitate, mai ales cu cele dezgropate prin săpături organizate, se poate recunoaște într-însa stilul unei epoci, trăsăturile particulare ale cutărui atelier sau ale cutărui artist. Iată de ce la Luvru conservatorii anticizităților clasice sînt aleși dintre cei care, după absolvirea universității, au petrecut cîțiva ani în cunoscutele școli de arheologie create încă de la mijlocul secolului trecut de Franța la Atena și la Roma. De asemenea, în cursul carierei noastre trebuie să ne ținem la curent cu descoperirile din ce în ce mai numeroase făcute în diferite țări, să citim articolele și cărțile care apar, în număr tot mai mare, pe teme din specialitatea noastră. Căci — nu e de prisos să o amintim — într-o vreme în care disciplina, cu totul recentă, cunoscută sub numele de muzeografie, tinde să stabilească reguli general-valabile pentru toate muzeele, într-un departament ca al nostru trebuie să fim în orice caz specialiști în arheologie.

Epoca bronzului

Rolul nostru nu se mărginește doar la cumpărarea de noi piese — fapt, am mai spus-o, relativ rar. Sîntem, de asemenea, datori să asigurăm întreținerea operelor înregistrate în inventarele noastre, să le păstrăm în bună stare, să le prezentăm publicului în modul cel mai expresiv și mai atrăgător cu putință, să facem cunoscute bogățiile noastre prin publicarea de articole destinate cercetătorilor, prin cataloage la îndemîna vizitatorilor nespecialiști.

Întreținerea, sau ceea ce se numește mai propriu conservarea, pune probleme diferite, după natura materialelor respective. Cele mai multe dintre sculpturile noastre sînt de marmură și, prin faptul că se găsesc la adăpost de intemperii, sînt oarecum ferite de eroziunea timpului, ca și mozaicurile montate pe pereți. Vasele și figurile de teracotă nu ne fac nici ele prea mari griji. Închise în vitrine, nimeni nu le atinge în afară de noi, care, evident, lucrăm cu toată grija. Singurele care trebuie supravegheate îndeaproape sînt anumite vase — cele cu fond alb —, unele statuete acoperite cu o vopsea delicată sau poleite cu aur; ele nu suportă temperaturi prea ridicate și se fărîmîiează cînd sînt atinse cu mîna. Paharele sînt și mai dificile, nu numai fiindcă se sparg ușor, dar și din cauză că irizarea, care dă frumusețe multora dintre ele, dispare la căldură sau la simpla atingere.

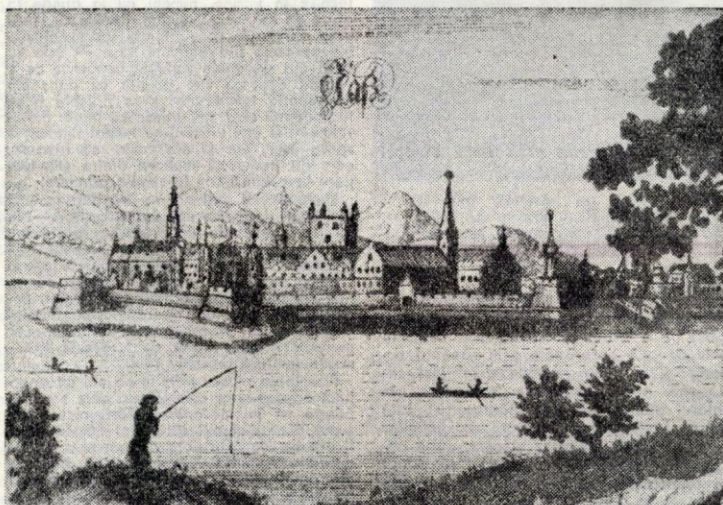
Lucru ciudat, bronzul ne îngrijorează cel mai mult, deoarece este supus bolilor — un fel de lepră care apare la suprafața lui, se răspîndește treptat și poate ajunge să-l nimicească complet. În trecut, părțile atinse erau acoperite cu o unsoră fără să se țină seama că, sub acest acoperămint, microbul își continua opera nocivă. Astăzi dispunem de procedee mai eficace, dar nu putem încă spune dacă aceste tratamente înlătură definitiv răul.

Piese de muzeu primite de noi au aparținut adesea unor colecționari care erau de părere că numai operele fără nici o leziune, fără nici o lacună sînt demne de a fi expuse. Dacă la dezgroparea ei o statuie apărea mutilată — și așa se întimpla aproape întotdeauna — un sculptor era pus să adauge brațele sau picioarele lipsă, să-i lipească nasul, să-i rotunjească bărbia etc. Unele dintre cele mai celebre anticizități de la Luvru, ca și din alte muzee cu vechi tradiții, erau astfel rezultatul unei „colaborări” între doi artiști: cel din anticizitate și cel din timpul Renașterii sau al lui Napoleon.

Vasele au fost și ele nu o dată „reconstituite”: restauratorii nu se sfîșiau să aplice la căușul unei cupe piciorul alteia, să lipească partea ce refuza să se potrivească profilului unei amfore, să ascundă înnădările sau părțile refăcute, pictînd — într-un

(Continuare în pag. 97)

IAȘI

Curtea domnească din Iași în secolul al XVII-lea (stampa de epocă cu o largă circulație)

ALEXANDRU ANDRONIC

Istoricii de pretutindeni au căutat să precizeze — în limita posibilităților oferite de sursele arheologice și istorice — vechimea, originea, evoluția, caracteristicile, și, mai ales, specificul orașelor medievale.

E drept că despre orașul medieval Iași părerile au fost și sînt încă împărțite, din cauză că mai există numeroși scriitori și chiar istorici care mai caută și azi o origine romană orașului Iași. Ei fac apel, fără o analiză critică, la unele izvoare scrise române, în care se menționează un municipium lasorum, identificindu-l cu orașul Iași din Moldova. O res publica lasorum, un

CĂLĂTORIE PRIN SECOLE

civitas lasorum, precum și un municipium lasorum au existat, într-adevăr, pe la mijlocul secolului al II-lea al erei noastre în Lugoslavia, unde în anticul Aquae Balissae, astăzi Daruvar, a locuit un important trib de origine iliră, denumit lași, după cum o dovedesc cele peste 40 de inscripții romane descoperite aici. Nici una dintre inscripțiile romane referitoare la acest trib ilir, bine localizat în fosta provincie romană Pannonia, nu are vreo legătură cu Moldova și cu orașul Iași.

Dincolo de aceste presupuneri ciudate, Iașul are o istorie veche și zbuciumată, pe care cercetările arheologice recente o reconstituie treptat.

VESTIGII ARHEOLOGICE

Prezența omului paleolitic la Iași și în împrejurimi este atestată de descoperirile de la Valea Lupului (o unealtă datînd de circa 200 000 de ani), de la Holboca (resturi de elefant preistoric vinat de omul primitiv) și de pe teritoriul actualului oraș (cartierul Păcurari).

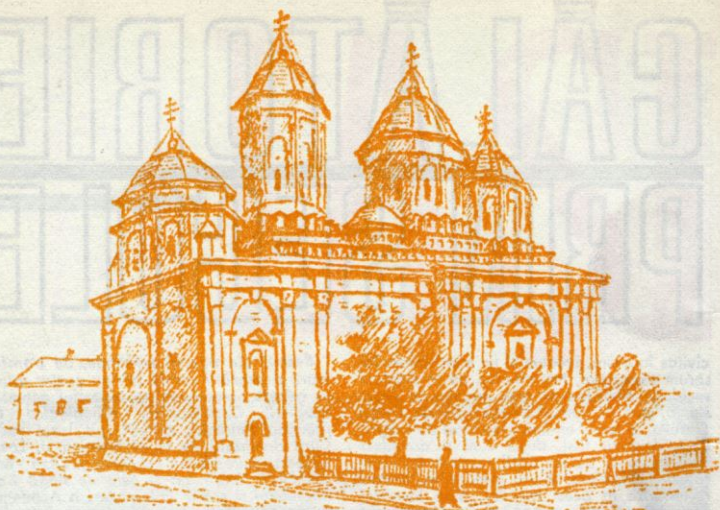
Începînd din neolitic, viețuirea umană se dovedește a fi neîntreruptă pe toate terasele Bahluiului. În epoca prefeudală (secolele IV—X e.n.) ajunge a fi locuită și lunca, unde așezările omenești au continuitate pînă în secolele XIV—XV, după cum o dovedesc descoperirile de la Hîlncea. Vestigiile arheologice din incinta orașului și din satele din jur (Hîlncea, Nicolina, Holboca, Dancu, Abator, Capul Rediului, Munteni, dealurile Copou și Breazu) sînt mărturia existenței unei centuri de așezări rurale datînd din secolele XIII—XIV. Dezvoltarea acestor așezări odată cu cea existentă în vatra tirgului feudal Iași a fost înlesnită de factorii geografici prielnici unei locuiri intense, în regiunea de contact între stepa Jijiei și coasta Iașului.

Resturi ale acestei perioade, de transformare a așezării rurale într-un centru urban, se găsesc numeroase pe teritoriul actual al orașului. Descoperirile arheologice din prașia Palatului culturii (pe locul vechii Curții domnești) de lângă biserica sf. Lazăr, de pe străzile Ștefan cel Mare și Cuza Vodă, din Piața Unirii, că și cele de lângă Casa tineretului și sediul Filialei Iași a Academiei furnizează date bogate despre înflorirea tirgului Iași.

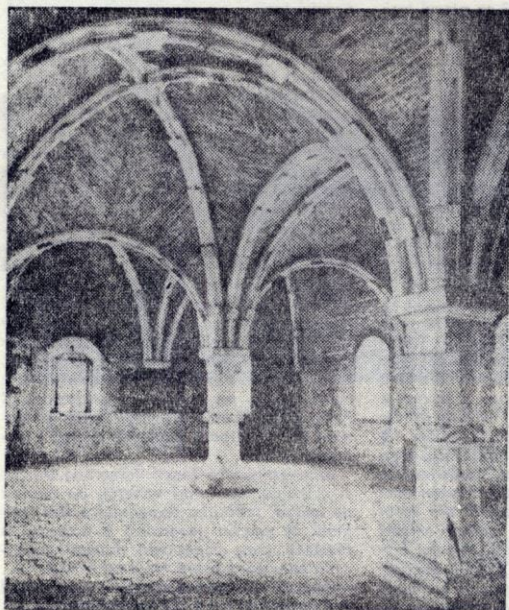
Penuria documentelor scrise din acea perioadă este compensată de bogăția recentelor descoperiri arheologice. Ele atestă o înaintată diviziune socială a muncii, caracteristică așezărilor feudale de tip urban: numeroase resturi de locuințe din birne cu pereții tencuiți sau de clădiri din piatră și cărămidă, resturi ale pavajelor de birne de pe străzi și ale rețelei de apă și canalizare din olane de lut ars, protejate cu piatră sau cărămidă. Pe atunci existau în Iași bresle de lemnari, dulgheri, zidari, cărămizari și vărari. Deosebit de bogate sînt vestigiile de ceramică, care demonstrează că olarii produceau, pe lângă olane pentru conducte de apă și canalizare, țigle smălțuite și nesmălțuite pentru acoperișuri, ceramică de uz casnic, precum și ceramică decorativă de interior și exterior. Prin secolul al XVI-lea, tirgul s-a extins spre nord-vest, cum vădește descoperirea, pe actualul amplasament al Pieței Unirii, a unui adevărat cartier al olarilor, cu numeroase cuptoare de ars ceramică.

Alte vestigii atestă activitatea negustorilor și existența unei mari varietăți de mărfuri de import. Înflorirea comerțului a fost facilitată de poziția geografică a orașului, la răspîntia unor importante drumuri comerciale între nord și sud, între est și vest.

Procesul de urbanizare a fost grăbit și de existența curții domnești din Iași, men-

Biserica mănăstirii Golia
(desen din secolul al
XIX-lea)

Sala gotică. (Mănăstirea
Cetățuia)

Vedere generală a Iași-
lor la 1845. Stampă de
I. Rey. Cabinetul de
stampe al Bibliotecii
Academiei R.S.R. (dreap-
ta sus)

Ulița cea Mare (astăzi
str. Ștefan cel Mare).
Stampă de I. Rey, 1845.
(dintr-un album aflat la
Cabinetul de stampe al
Bibliotecii Academiei
R.S.R.). În fund se vede
Palatul ocărnuirii, pe
dreapta biserica Trei
Ierarhi, mascată parțial
de dughena

flonată pentru prima dată într-un document din 8 octombrie 1434. Lângă Palatul culturii, pe locul vechii Curți domnești, au fost descoperite recent ziduri de piatră, contemporane sau chiar anterioare acestui document.

DE LA ASEZAREA RURALĂ LA CAPITALA MOLDOVEI

Cea mai veche informație scrisă despre unele orașe medievale din Moldova este o listă întocmită pe la 1387—1392. Alături de Baia, Siret, Suceava, Roman, Tîrgul

Neamț, Piatra, apare numele tirgului Iași. În anul 1408 el este menționat ca punct vamal pentru comerțul interior și exterior.

Odată cu instalarea Curții domnești începe o epocă de înflorire, ale cărei mărturii sînt, de pildă, noi și variate tipuri de ceramică, similare cu cele întîlnite la curțile domnești de la Suceava, Piatra Neamț, Cofnari, Hîrlău și Vaslui. Acestei etape noi îi corespunde existența la Iași, a unui centru meșteșugăresc important care a contribuit treptat ca orașul să devină unul din principalele centre meșteșugărești și comerciale din Moldova.

Academia Mihăileană la mijlocul secolului al XIX-lea

Către a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Iașul a luat locul Sucevei ca scaun al țării Moldovei.

ARHITECTURĂ ȘI ISTORIE

Privit de pe oricare din colinele sale, Iașul se înfățișează ca o imensă grădină dominată de monumente care-i dau un profil specific. Aproape toate clădirile reprezentative au perspectivă, își decupează profilul net față de mediul ambiant. Chiar zidurile aride ale unor mănăstiri medievale nu sînt atît de înalte încît să ascundă vederii acoperișurile și turlele bisericilor, concepute pe cele două baze — pătrată și stelară —, una din trăsăturile originale ale stilului arhitectonic moldovenesc.

Cel mai vechi monument istoric din Iași datat cert — biserica SF. NICOLAE DOMNESC —, a fost construită de Ștefan cel Mare, în anii 1485—1492, pentru Curtea domnească din imediata ei vecinătate. Aici se observă elementele care vor căpăta strălucire în veacurile următoare: construcția de piatră sau cărămidă aparentă, ornamentația exterioară bogată, din ceramică deco-

rativă smălțuită sau chiar din materialele structurii; biserici cu o turleă, mai tirziu cu două, consecință a bolșii moldovenești, creație originală a meșterilor constructori de pe aceste meleaguri.

Mănăstirea GALATA, ca și sora ei, CETĂȚUIA, domină orizontul Iașilor dincolo de apa Bahluiului.

Construită la 1583, pe vremea lui Petru Șchiopu, din piatră și cărămidă, ornamentală cu discuri smălțuite, Galata se remarcă prin fațada împărțită, pentru prima dată în Moldova, printr-un briu, după modelul bisericilor muntenești. Suprafața exterioară a bisericii este împodobită cu firide ovale, pe trei rînduri, unul sub briu și două deasupra lui (briu), care a constituit un element caracteristic monumentelor din secolele XVI—XVII, s-a impus definitiv în arhitectura moldovenească după construirea mănăstirii Dragomirna, unde, tot pentru prima oară în Moldova, apare și decorația exterioară din piatră sculptată).

Menționăm că briul în torsadă, apărut la Iași în 1623, la biserica Sf. Sava, ca ancadrament al arcului gotic de la ușa de intrare, s-a generalizat ulterior în întreaga Moldovă, căpătîndu-și însă titlurile de noblețe la biserica TREI IERARHI. Construită în 1639, această bijuterie a arhitecturii românești — și nu numai românești! — ne fascinează și astăzi, cum l-a uimit pe călătorul Paul din Alep, cu trei veacuri în urmă, în primul rînd prin proporțiile sale impecabile. Îmbinînd planul în treflă cu elemente de arhitectură gotică — contraforturi, ancadrame la uși și ferestre — perfect asimilate, folosind briul în torsadă și ocnițele suprapuse, monumentul își dezvă-

Iuie farmecul unic abia cînd este examinat de aproape : întreaga fațadă și peretele estic din pridvor sînt acoperite cu sculptură în piatră, bazată pe motive geometrice și florale frecvente în arta populară. Cele două fișii de marmură neagră care însoțesc briul în tîrsadă sînt decorate cu motive gravate, vrefuri de frunze de acant, împrumutate din barocul occidental.

Construită tot în secolul al XVII-lea, în epoca lui Vasile Lupu (1650—1660), biserica GOLIA reprezintă imbinarea armonioasă a trei stiluri : bizantin (planul navei), renaștere (de la soclu la cornișa principală) și oriental-rusesc (bolțile și turelele). Golia a influențat puternic arhitectura bisericească și laică din secolele XVII și XVIII, în care regăsim elementele ei caracteristice : pilaștri clasici, cu baze și capiteluri corintice, cornișe clasice, console. Prin monumentalitate, masivitate și bogăția turelelor, biserica Golia face trecerea de la renaștere la baroc.

Contemporane cu monumentele de mai sus, numeroase construcții laice, pot fi considerate reprezentative pentru arhitectura epocii lor : Casa Dosoffei și casa cu coloane din curtea bisericii Golia (actualmente muzeul „Ion Creangă”) sînt ambele caracterizate prin arcade și coloane sprijinite pe socluri înalte, prin bolți și acoperișuri plate cu streșini proeminente.

Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea ne-au lăsat numeroase monumente reprezentative, răspîndite pe întregul teritoriu al orașului. Cele mai remarcabile sînt vechea Universi-

tate (astăzi sediu al filialei Iași a Academiei Republicii Socialiste România), sediul fostei Societăți de medici și naturaliști, care găzduiește acum Muzeul de istorie naturală, Casa Balș (Conservatorul de muzică „George Enescu”), palatele Ghica, Mihail Sturdza, Roznovanu, Casa Cantacuzino-Paşcanu și, mai ales, Palatul ocîrmuirii — fosta Curte domnească — azi Palatul culturii.

Aceste monumente, construite în stil de baroc întîrziat, au două sau trei niveluri (uneori al treilea mansardat), coloane corintice sau doric în fațadă, ferestre de proporții clasice cu ancadramente simple, cornișe îmbogățite cu console, balcoane masive cu baluștri ornamentali sau grilaje de fier forjat. Majoritatea au, în fața volumului principal, o intrare acoperită, bogat decorată, pe care se continuă coloanele fațadei. Excepție face impunătorul Palat al culturii, restaurat la începutul secolului nostru de arhitectul Ion D. Berindei (1871—1928) în stil neogotic flamboaiant.

În ciuda acestui eclectism al elementelor de stil, Iașul își păstrează, în ansamblu, o personalitate arhitectonică unitară și originală, care-i conferă un loc privilegiat în tezaurul culturii și artei românești.

1860 : Inaugurarea Universității din Iași.
Carte poștală ilustrată din fototeca Direcției generale a arhivelor statului — București

SEMNAL

UN JUBILEU: SOCIETATEA DE ȘTIINTE ISTORICE LA 20 DE ANI

Cu două decenii în urmă, din inițiativa unui grup format în majoritate din profesori în frunte cu acad. Petre Constantinescu-Iași, lua ființă în țara noastră Societatea de științe istorice, menită să ofere posibilitatea de a organiza, pe baze superioare, activitatea științifică a cadrelor didactice. Societatea a unit în cadrul ei forțele cele mai importante ale frontului istoric, devenind un centru de stimulare, informare și îndrumare științifică și metodică pentru numeroși intelectuali din toate județele țării.

Prin marea varietate a formelor de activitate folosite — sesiuni științifice naționale sau interjudețene, cunoscutele cursuri de vară de la Vălenii de Munte, editarea unor publicații proprii, — printre care 13 volume din **Studii și articole de istorie** și 6 volume din **Studia et acta orientalia** — S.S.I. a contribuit și contribuie la dezvoltarea științei istorice, la îmbunătățirea muncii metodice-didactice, la popularizarea în străinătate a realizărilor în domeniul istoric din țara noastră.

Sesiunea festivă a Societății de științe istorice, care s-a desfășurat între 22 și 23 decembrie 1969, la București, a prilejuit trecerea în revistă a drumului parcurs în ultimele două decenii și analiza perspectivelor pe care istoricii le au în față în anii viitori.

N. N.

CONFERINȚA NAȚIONALĂ DE ARHEOLOGIE

Craiova — important și tradițional centru în cercetarea istoriei patriei noastre — a găzduit, în zilele de 17—21 decembrie 1969, Conferința națională de arheologie, organizată sub egida secției de istorie a Academiei R.S.R. Conferința a reunit cercetători ai istoriei noastre antice și prefeudale din întreaga țară. Manifestarea a constituit un mijloc de evidențiere a rezultatelor obținute în ultimul timp, un prilej de confruntare a opiniilor existente. Referatele prezentate de acad. C. Daicoviciu și lector universitar Hadrian Daicoviciu („Privire generală asupra problemei dacilor”), de I. Nestor, membru corespondent al Academiei („Ce se înțelege prin La Tène dacic?”), intervențiile acad. Emil Condurachi, prof. dr. doc. Radu Vulpe, prof. dr. doc. M. Petrescu-Dimbovița și a numeroși cercetători au constituit o satura teoretică a dezbaterilor.

Comunicările au adus date noi asupra unora dintre cele mai controversate probleme ale studiului istoriei antice și prefeudale românești. O bună parte din ele au suscitat discuții și opinii dintre cele mai diverse. Menționăm câteva dintre acestea: „Mormintele tumulare la daci în secolele I î.e.n. și I e.n.” (dr. Alex. Vulpe), „Riturile funerare geto-dacice în secolele II-I î.e.n.” (dr. Eugen Comșa), „Geții în Dobrogea romană” (Constantin Scorpion), „Asupra unor probleme de numismatică geto-dacică” (Const. Preda), „Un vas din

epoca feudal-timpurie cu inscripție în limba greacă” (Adrian Rădulescu), „Noi date arheologice privitoare la secolele XII-XIV în Moldova” (V. Spinei), „Unde a fost regatul lui Dicomēs?” (dr. D. Protase) etc.

Desfășurată sub semnul confruntării de opinie și al relevării rezultatelor obținute, Conferința națională de arheologie și-a confirmat necesitatea dovedindu-se un excelent mijloc de comunicare și sinteză.

DOUA „DAVE” PE SIRET

Cînd Schliemann a plecat în căutarea Troiei, el și-a condus cercetările urmînd, foarte strict, descrierile din Iliada. Evident, este poate cel mai celebru, dar nu și singurul caz. Cercetătorii antichității și-au făcut de mult obiceiul de a porni la lucru cu textele învățaților din vechime în buzunar. Nu o dată încercările de a identifica locurile și populațiile menționate în aceste scrieri au fost încununete de succes.

În același mod a procedat un grup de arheologi din Bacău și Roman (Vasile Ursachi, Constantin Buzdugan și Viorel Căpitănu), care și-a propus să găsească cele două cetăți dacice — Tamasidava și Zargedava — menționate într-o hartă a lumii antice de către geograful și astronomul egiptean Ptolemeu. Potrivit datelor lui Ptolemeu, cele două „dave” ar fi fost amplasate în punctele unde se află azi localitățile Răcățiu (Tamasidava) și Brad (Zargedava) din județul Bacău.

Lucrările efectuate în campania anului trecut au scos

la lumină urmele materiale ce indică existența a două cetăți dacice din secolele I î.e.n. și I e.n., perioadă de maximă înflorire a statului dac. S-au descoperit fortificații de pământ și lemn, locuințe, ceramică, unelte, podoabe, monede. La Răcătău (Tamasidava) au fost descoperite două tezaură cu monede republicane romane, dovadă a schimburilor existente în epocă. De altfel, însăși amplasarea celor două „dave” pe Siret — care pe atunci constituia un excelent drum de comerț — este încă un indiciu asupra economiei locale de aici.

Cercetarea, deocamdată doar în secțiune, a tumulilor de la Răcătău și Brad pune în evidență existența unei populații dacice. Studiarea amănunțită în viitor a mormintelor va aduce, desigur, și alte date cu privire la locuitorii Tamasidavei și Zargedavei.

Descoperirea, la Zargedava a unei locuințe de mari dimensiuni, cercetată și ea doar în secțiune, întărește și mai mult concluziile arheologilor cu privire la rolul economic și militar al „davelor” de pe Siret. După toate probabilitățile, ar fi vorba de „palatul” conducătorului militar și administrativ al Zargedavei.

SALBA ȘI DIPLOMA

Una din revelațiile arheologice ale verii 1969 este salba de bănuți găsită într-unul din mormintele așezării medievale de la Neguleasa (Radovanu-Ilfov). Des-

coperitorul este Maria Comșa, de la Institutul de arheologie din București, care apreciază că o asemenea piesă ar fi unică la noi pentru această perioadă (secolele XVI—XVII).

Datele oferite de obiectul găsit sînt în curs de prelucrare.

În aceeași vară, tânărul profesor de istorie Constantin Petolescu, de la Școala generală nr. 6 din Călărași (judetul Ialomița), a participat la lucrările arheologice conduse de prof. univ. dr. docent Dumitru Tudor la Sucidava (Celei). În sectorul său s-a descoperit o importantă cantitate de ceramică dacică, lucrată manual și la roată.

Concomitent cu lucrările de pe șantier, C. Petolescu a identificat în muzeul din satul Orlea un fragment de diplomă militară romană, acordată unui veteran. Se știe că, la ieșirea din armată după un îndelungat stagiul, soldaților romani li se dădea o diplomă: pe două tăblițe de bronz se certificau cetățenia romană, dreptul de a se căsători etc.

Deși foarte mic, fragmentul păstrează numele consulului din perioada respectivă: Metelus sau Metilius.

DAR DACĂ ȘI NOI... ?

Un număr de patrusprezece firme se ocupă, în Marea Britanie, cu confecționarea de reproduceri ale relicvelor și documentelor de arhivă, care apoi sînt puse la dispoziția amatorilor. Aceștia capătă astfel posibilitatea de a avea în casă copii fidele ale unor veritabile giuvaeruri istorice.

Printre obiectele reproduse se numără sigiliul lui Ion-fără-de-Tară de pe **Magna Carta Libertatum**, cheia de la foisorul din Turnul Londrei unde a fost închis Sir Thomas Moore, cărțile de joc ale reginei Elisabeta I, diverse scuturi, stindarde, arme, platoșe etc. etc. În total, au apărut pînă acum duplicate a peste o sută de relicve. Dimensiunile mari nu constituie o piedică: una dintre firme a pus pe piață copii în mărime naturală ale unui tun din secolul al XV-lea.

Produsele se bucură de mare căutare atît în Anglia cît și peste hotare: în cursul anului 1969 au fost exportate articole de acest gen în valoare de peste un milion de lire sterline.

Dar dacă și noi am purced pe acest drum? De la Cloșca cu puii de aur pînă la minunatele manuscrise multiseculare, de la podoabele dacice pînă la flintele ghintuite ale oștenilor Moldovei și Țării Românești, de la scenele pictate pe pereții exteriori ai mănăstirilor din nordul Moldovei pînă la machetele cetăților țărănești din Transilvania, cite mărturii de înaltă valoare științifică și artistică nu ar putea fi reproduse?

De copiii astfel realizați ar beneficia nu numai iubitorii de istorie din țara noastră, ci și din ce în ce mai numeroșii oaspeți străini ai României, băi chîr și cei care nu au trecut încă granițele ei. Cui ti va reveni meritul unui început în această direcție? Uniunii artiștilor plastici sau unei cooperative de artizanat?

DIN ANALELE
RĂZBOIULUI
SECRET

Sabotorul

Jurnalul secret al generalului Erwin von Lahousen-Viremont, fostul șef al Secției a II-a a **Abwehr**-ului (secția de „sabotaj” a Serviciului secret al forțelor armate germane), mîna dreaptă a amiralului Wilhelm Canaris a servit drept punct de plecare pentru Charles Wighton și Günter Peis, autorii cărții **They spied on England** („Au spionat Anglia”).

Jurnalul consemnează etapele principale ale celor mai importante operații întreprinse de **Abwehr** „din Asia Centrală pînă în Mexic și în America de Sud, trecînd prin Uniunea Sovietică și Europa Occidentală”, între 1939 și august 1943.

Unele pasaje sînt preluate de Lahousen direct din notările zilnice ale amiralului (arse de șefii **Gestapo**-ului după arestarea lui sub bănuiala de a fi fost implicat în complotul din iulie 1944 împotriva lui Hitler). La rîndul său, Canaris se pare că

Stradă din Capetown

olimpic

și-a încurajat subalternul pentru ca Lahousen să devină „cronicarul operațiilor desfășurate de **Abwehr** în nenumărate părți ale lumii”.

În volumul **Au spionat Anglia**, autorii nu au inclus, după propria lor mărturisire, decît „operațiile puse la cale împotriva țărilor anglo-saxone : Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și, numai într-un singur caz, Uniunea Sud-Africană”.

Lucrarea acordă un credit exagerat celor spuse de Lahousen (și implicit de Canaris), avînd tendința de a supraestima atît eficiența **Abwehr**-ului, cît și antinazismul șefilor săi. Totuși, materialul faptic expus prezintă un interes încontestabil.

În paginile ce urmează, publicăm, în extras, „peripețiile” unuia dintre eroii operației **Weissdorn**, operație de sabotaj al cărei cîmp de desfășurare a fost Africa de Sud.

În cursul verii anului 1936, Jocurile Olimpice au avut loc pe imensul stadion din Berlin, construit din ordinul lui Hitler tocmai în vederea acestui eveniment. Printre mîile de atleți care se adunaseră în capitala germană, venind din toate colturile lumii, se afla și un tînar polist sud-african, Robey Leibbrandt, care făcea parte din echipa de box „Springboks”.

Regimul nazist se afla încă în ameteoarea sa primă copilărie și Berlinul îl impresiona puternic pe acest bur de categorie grea, de douăzeci și ceva de ani, voinic ca un taur. Fanaticele sale convingeri antibritanice, hrănite de o tinerete petrecută în cercurile naționaliste cele mai extremiste, căpătără, în contact cu nazismul, un nou imbold.

Leibbrandt își făcu mulți prieteni printre concurenții germani și mai mulți încă printre tinerii cavaleri blonzi ai cultului hitlerist, însărcinați cu primirea atletilor străini. Cînd părăsi Berlinul, la încheierea Olimpiadei, era ferm decıs să mai revină în acest oraș.

La scurt timp după înapoierea în țară, Leibbrandt devenea boxer profesionist : la începutul anului 1937, cuceria titlul de campion al Africii de Sud la categoria grea, învingîndu-l pe Jim Penty prin k.o. în repriza a șasea. Un boxer american de categoria pană, Phil Zwick, se oferı să-l ia în Anglia, lucru pe care el îl acceptă. Leibbrandt nu avea nici sl, nici metodă, dar își compensa lipsa de tehnică printr-o forță brută de necrezut. Totuși, se scurseseră luni de zile fără ca succesul așteptat să vină : în cele din urmă, se decise să părăsească boxul și se stabilă în patria sa spirituală, al III-lea Reich.

Nu întîrzie să rela legăturile cu vechii săi prieteni germani și, în 1938, intră la Academia de gimnastică a Reich-ului, cu intenția de a deveni profesor de educație fizică. Cînd începu războiul, tocmai terminase școala și în Africa de Sud se crezu că fusese internat, la fel ca și ceilalți supuși britanici sau asimilați care locuiau în momentul acela în Germania. Dar tînarul sud-african devenise un partizan convins al lui Adolf Hitler : vechea sa ură împotriva englezilor trebuia să-și afle împlinirea firească acum, cînd Germania se găsea în război cu Marea Britanie.

UN SPION CU VOCATIE

În vremea aceea, Leibbrandt se afla în legătură cu una dintre secțiile Ministerului Afacerilor Externe al lui Ribbentrop, secția care

avea în sarcină organizarea de acțiuni subversive în teritoriile coloniale britanice. De la bun început, își oferı serviciile acestei secții. După tergiversările obișnuite birocrăției germane, se luă, în cele din urmă, hotărîrea de a fi trimis înapoi în Africa de Sud, ca sabotor. Capetele înfierbîntate ale fanaticilor din coteria lui Ribbentrop merseră chiar pînă la a face din el fîhrerul unei coloane a cincea naziste, menită să ia puterea în Africa de Sud imediat după înfrîngerea Marii Britanii. Dar, oricare ar fi fost visurile, mai mult sau mai puțin ameteoarea ale lui Ribbentrop, nu era mai puțin adevărat că **Abwehr**-ul era răspunzător pentru acțiunile de sabotaj executate de nazisti : Leibbrandt fu deci repartizat la școala de sabotaj de la Quentzsee, în Brandenburg. Aici fu purtat dintr-o secție a școlii în alta cîci mai toate își antrenau elevii în vederea operațiilor pe care Hitler avea intenția să le lanseze în vest. Începu să-l bombardeze pe Ribbentrop cu scrisori. În 1940 Ribbentrop avu răgazul să-și amintească de elevul școlii de sabotaj : într-o bună zi, **Abwehr**-ul primi din partea înaltului comandament ordin să se ocupe puțin de el.

În octombrie, Lahousen nota în jurnalul său că situația lui Leibbrandt, plasat ca sabotor în răspunderea sa, fusese discutată în cursul unei ședințe cu reprezentanți ai lui Ribbentrop ; cu acel prilej fusese trasată în linii mari operația sud-africană, denumită **Weissdorn**. La o lună după aceea, era în măsură să anunțe că faza pregătitoare a operației era încheiată, cel puțin din punctul de vedere al secției sale.

Leibbrandt era pregătît, dar cea mai complicată problemă rămînea nerezolvată : cum să fie transportat burul nazist pînă în Africa de Sud, de-a lungul a șase mii de mile, pe mările controlate de marina britanică ? Ribbentrop sperase că marina germană îl va pune la dispoziție un submarin, dar Doenitz refuză categoric să riște existența uneia dintre navele sale pentru a transporta un singur om (sau doi, cel mult).

Lahousen avu atunci o idee salvatoare. El își aminti de Christian Nissen, alias Hein Mück, yachtmanul german care, în vremea aceea, făcea naveta transportînd spioni peste Canalul Mîneci.

În noiembrie 1940, Nissen fu convocat de **Abwehr**, unde fu întrebât dacă se considera în stare să conducă un vas de tonaj mic pînă în Atlanticul de sud, străpungînd blocada engleză.

Generalul Erwin von Lahousen. La sfârșitul depoziției lui în cadrul procesului de la Nürnberg, Goering remarcă: „Ai văzut Ribbentrop?... Încă unul pe care am uitat să-l spinzurăm!”

Nissen răspunse că trebuia se putea face cu condiția să-și poată procura un vas pe care să-l aleagă el singur și care să fie echipat așa cum credea de cuviință.

La Abwehr, Nissen nu-și formulase pretențiile în amănunt, dar știa foarte precis ce căuta. În timpul „Curselor de la Fastnet”, în 1938, fusese impresionat de calitățile maritime ale yachetului francez „Kyloe”. Împotriva căruia trebuise să lupte. Așadar, începu să-l caute pe „Kyloe”.

Prada rivniță o găsi în micul port Palmpol. „Kyloe” era ancorat acolo, și nu suferise nici o stricăciune de pe urma războiului.

Luna decembrie începuse de mult și Nissen calculă că-i vor trebui cel puțin trei luni pentru a transforma yachtul în vederea unei călătorii atât de lungi. Până la jumătatea lunii martie, dulgheri și mecanici din marină lucrară, fără întrerupere, la echiparea vasului lung de douăzeci și opt de metri, pe care Nissen preferase să-l lase la Palmpol.

În ultimele zile ale lunii martie 1941, Nissen se prezentă din nou la cartierul general din Berlin al Abwehr-ului.

— Sint gata să ies în larg în cel mult opt zile — îi înconștință el pe unul dintre adjuncții lui Lahousen.

— El bine — răspunse ofiterul de la Abwehr — ai auzit poate vorbindu-se despre un boxer, pe nume Robey Leibbrandt, care a fost campionul Africii de Sud la categoria grea.

— Pe legea mea, nu — răspunse Nissen rîzînd. Dar presupun că asta înseamnă o mică plimbare spre Africa de Sud.

— Exact — răspunse celălalt. Leibbrandt este un tînr bur, un tip de afrikaner* fanatic. A

* Afrikaner — persoană de origine olandeză din Africa de Sud.

terminat de curînd cursuri de sabotaj și intenționăm să-l trimitem înapoi în Africa de Sud pentru a provoca dezordini și a sabota tot ce va putea. Se află în camera de alături și am să-ți prezint.

Ușa se deschise și Nissen văzu intrînd un tînr foarte voinic. După ce se făcură prezențările, Nissen întrebă:

— Și acum, domnule Leibbrandt, ai vrea să-mi spunei unde vă propuneți să debarcați?

— Cunoașteți coasta Namaqualandului, la aproximativ două sute de kilometri nord de Capetown? Aproape de vărsarea Fluviului Verde există două stînci mari, care apără tărîmul de valurile Atlanticului. Se numesc Gemenii.

Nissen izbucni în rîs:

— Bineînțeles, cunosc Gemenii — spuse el. Dar nu i-am mai văzut de o bucată bună de timp, mai exact din 1913. Deci, acolo trebuie să vă duc? Perfect, domnule Leibbrandt... Și cînd veți fi gata?

Leibbrandt răspunse că e gata să ridice ancora în momentul în care Nissen o dorea. Se luă hotărîrea să se ducă la Palmpol în ziua de 1 aprilie.

— Presupun că știți — adăugă Leibbrandt rîzînd — că iau cu mine o încălțătură înțregă, exploziv, împachetată foarte frumuse în sticle de termos. Am și detonatori în formă de stilou sau de periuță de dinți... fără să mai vorbesc de stația de radio emisie cu acumulatori și cu tot tacîmul.

— Așa este — interveni ofiterul de stat major al Abwehr-ului. Există chiar și un om care să minuiască stația:

În timpul traversării — urmă el — numele oficial al lui Leibbrandt va fi Waither Kempf; va fi considerat ca marinăr din flota națională; asta în cazul în care veți avea ghinionul de a fi interceptați de vreun crucător britanic.

O BARCĂ PORNEȘTE ÎN CEAȚĂ

Opt zile mai tîrziu, în dimineața de 1 aprilie, Leibbrandt și operatorul radio soseau, pe căi diferite, la Palmpol, pe chel. „Kyloe” fusese oficial echipat ca vas auxiliar și măfusesse oficial echipat ca vas auxiliar al marinei de război germane, sub comanda lui Nissen; toți membrii echipajului, inclusiv Leibbrandt și operatorul, primiră uniforme și livrete militare de marinari germani. În ziua următoare, două remorchere îl scoteau pe „Kyloe” afară din portul Palmpol. Timp de 40 de ore yachtul continuă să fie remorcat; trebuia să ajungă în largul mării, dincolo de zona operațiilor apropiate ale vaselor de patrulă britanice. În zorii zilei de 4 aprilie, „Kyloe”, cu toate pinzele întinse, pătrunse în Atlantic.

Cea dintîi grijă a lui Nissen era să traverseze perpendicular linia itinerarului obișnuit al convoaielor britanice și să iasă cît mai repede cu putință din zona zborurilor de recunoaștere; în ciuda vînturilor puternice și a mării agitate, se îndreptă direct către vest.

Spre mijlocul lunii aprilie, „Kyloe” pătrunse, totuși, foarte adînc în linia oceanului și începu să navigheze în direcția sud. La o lună după ce plecase din Palmpol, vasul ajungea să traverseze Ecuatorul și, cu pinzele umflate de vînturi prielnice, se apropia de extremitatea nord-estică a Braziliei. Nissen era hotărît să se țină cît mai departe cu putință de traseele convoaielor britanice care porneau de la Capetown și de la Freetown; în același timp, alese o direcție care îi permitea să navigheze la o distanță suficientă de coastele braziliene. La 14 mai, pe o vreme splendidă, „Kyloe” trecu la 23 de mîle est de o insulă apropiată de tărîmul Braziliei și își continuă drumul direct

către sud. Cincisprezece zile mai târziu, atingând o latitudine apropiată de cea a Capetown-ului, Nissen descrie cu yachtul său o curbă de o sută de grade și încep să navigheze spre est, direct către Africa.

Către sfârșitul primei săptămâni a lunii iunie, Nissen ar fi putut să parieze că se afla în largul coastei africane. Nu mai navigase în aceste ape de aproape treizeci de ani, dar nu se putea înșela; era miresma uscată și pătrunzătoare a pământului african.

În cursul săptămânii precedente, Leibbrandt își petrecuse cea mai mare parte a timpului ghemuit în pat, cu stomacul întors pe dos.

— Am ajuns, Robey — îi strigă în sfârșit Nissen. Pământul natal ți-e pe aici, pe undeva, ascuns în ceață. Încarcă-ți echipamentul în barca de cauciuc și pregătește-te s-o pornești.

Gemind și înjurând ba pe unul, ba pe altul, boxerul de categorie grea se smulse din cușetă și începu să-și adune calabalicii, ceea ce nu era o treabă ușoară. Îndesă de bine, de rău, în rucsac și în valiză explozivi și detonatori, postul de radio și teancurile de dolari și de lire sud-africane. Apoi așeză totul în barca de cauciuc.

La ora două noaptea, în zău de 9 tunfe, ceata se ridică brusc și la mai puțin de cinci mile Nissen zări linia întunecată a coastei, tivită de valurile scintilind sub lumina lunii. În aceeași clipă, marinarul de cart strigă:

— Înainte! babord! Două stinci mari: Gemenii!

— Barca peste bord! — strigă Nissen către doi membri ai echipajului, care se grăbiră să lase barca, cu încărcătura ei grea pe apa agitată.

— Și acum, Leibbrandt, e rândul tău! Dă drumul!

Boxerul își trecu un picior peste bastingay și-și dădu drumul cu atăta forță în barcă încât fu pe punctul de a o răsturna. Cîteva clipe, mica ambarcațiune se clătina și se zvîrcoli sub greutatea fostului campion de box, apoi Leibbrandt începu să vîlesască cu furie. Două minute mai târziu, dispărea mistuit de ceață.

MICUL HITLER AL AFRICII DE SUD

Leibbrandt se puse fără întîrziere pe treabă pentru a extinde și reorganiza partidul nazist „Rebelii național-socialiști” al cărui fîhrer recunoscut era. În decurs de cîteva săptămîni, își adună în jurul său un grup pestrît de africaneri antibritanici fanatici, haimanele din Johannesburg și coloni germani nostalgici, care tinneau să creeze un al III-lea Reich în Africa de Sud. Apoi Leibbrandt plecă în capitala țării, Pretoria, pe care o cunoștea foarte bine, pentru că își făcuse studiile acolo și avea mulți prieteni printre naționalii extremiști ai coloniilor germane. Cîrînd recrută noi adepți, între alții pe frații Van der Walt. Și cum nu putea să țină tîntos pe străzile Pretoriei, în vîzul tuturor Leibbrandt se retrase împreună cu „statul său major” la ferma familiei Van der Walt, în apropierea lanțului muntilor Waterberg, la nord-vest de Pretoria. De la această bază, cei mai fervenți partizani ai „Rebelilor național-socialiști” dădura prima lovitură.

Printre noii membri ai mișcării naziste sud-africane se găsea un anumit număr de africaneri care lucrau la Iscor, imensa uzină a Companiei sud-africane a fierului și otelului, situată la cîteva kilometri de Pretoria. Acești oameni depuseseră și pecetuiseră cu toții jurămîntul de singe. Cu ajutorul unora dintre ei, fu organizat un raid asupra uzinei. În noaptea de 16 iulie, o bandă de africaneri fanatici, comandați de Karel Theron, se întroduse în uzină; după ce rămiră pe cei doi paznici, sparseră ușa magaziei de explozivi și sustrasera cinci lăzi mari cu dinamită, o mie șase sute de detonatori electrici și sute de de-

tonatori de alte tipuri. Retrăgîndu-se cu prada, spărgătorii luară și pușca, baioneta și cartușele unuia dintre paznici.

Acum „Rebelii național-socialiști” erau bine echipați în vederea campaniei lor de sabotaj.

Vestea însoțită de Leibbrandt în Africa de Sud se răspîndise în toată țara, de la Capetown pînă la Limpopo, și poliția primi ordin să-l găsească și să-l aresteze. Acesta însă continua să călătorească în toate direcțiile — Pretoria fiind păstrată ca bază — tipărind manifeste, organizînd noi operații, într-un cuvînt comportîndu-se adînc alinau alui fîhrer în anii premergători lui 1933.

În acest timp Leibbrandt nu reușise să intre în contact cu patronii săi berlinezi, și se preocupa strîmilor de găsirea unui operator radio convenabil. De nenumărate ori, cei doi operatori pe care îi convinsese să se alăture mișcării încercară, de pe virful muntelui Waterberg și Zoutpansberg, să intre în contact cu Berlinul, dar legătura radio n-a fost nicodată stabilită. Începînd din anul 1941, Abwehr-ul îl considera pe Leibbrandt definitiv pierdut, iar Lahoussen notea în jurnalul său de război că avusese o convorbire cu Ribbentrop în vederea trimiterii altor organizatori de sabotaje în Africa de Sud.

A doua dificultate întîmpinată de Leibbrandt era o problemă bănească. Rezerva sa de lire sud-africane se epuizase, astfel încît fu obligat să recurgă la cei douăzeci de mii de dolari pe care-i adusese cu el. Dar, ca și multe alte teritorii din zona lirei sterline, Africa de Sud exercita un control sever asupra circulației dolarelor.

TREI POLITIȘTI ÎNGĂDUTORI

Către sfîrșitul lunii august, poliția sud-africană ajunsese la certitudinea că Leibbrandt avea o ascunzătoare în munte, la nord de Pretoria și începu pregătirile pentru urmărirea lui. Dar Leibbrandt avea numeroși simpatizanti în rîndurile poliției: într-o bună zi, în coliba îndîmărit de pe domeniul familiei Van der Walt, unde locuia, primi o carte poștală anonimă avertîndu-l asupra iminenței unei operații polițienești. Fără să stea pe gînduri, Leibbrandt, Theron și unul din frații Van der Walt se retraseră într-o altă colibă, cocotată pe povîrnisul muntelui Zoutpansberg. La 11 septembrie, unul dintre membrii familiei Van der Walt veni în ascunzătoare pentru a-l avertiza pe Leibbrandt că trei oameni — fără îndoială polițiști, deși erau îmbrăcați în haine civile — tocmai sosiseră la postul local de poliție. Cei trei însă, veniți cu o mașină purtînd numărul de înmatriculare dintr-un alt stat, erau înarmați cu puști și purtau încălțămînte de munte. Nu încăpea nici o îndoială că se aflau în căutarea proscrisului.

— Tînet-vă armele la îndemînă, băieți — îi sfătui Leibbrandt.

Toată noaptea, ei și oamenii lui făcuseră de gardă cu schimb. Dimineața, cînd soarele se ridică desupra povîrnisurilor răsăritene ale muntelui Zoutpansberg, putură, în sfîrșit, să-l vadă pe cei trei oameni cum încep urcucul. Cîrînd, aceștia ajunseră la vreo patruzeci de metri de „fîhrerul” sud-african.

Seful patrului de polițiști se prefăcu că-l descoperă pe Leibbrandt din întîmplare:

— Ce faceți aici? — strigă el.

Cei trei polițiști își ascuseră puștile prin mărîchîni, pentru ca Leibbrandt să nu observe că erau înarmați.

— Vedeți bine ce facem! — răcnî Leibbrandt. Ne-am petrecut noaptea aici și acum tocmai vom să luăm micul dejun.

Mă-s mira! strigă seful patrului, în timp ce cei trei polițiști își îndreptau armele asupra fugărilor. Ai să faci bine să ne urmezi, frumuse! Robey. Trebuie să te arestăm.

Exact în clipa în care polițiștii își ridicaseră puștile, Leibbrandt își scoase fulgerător Mauserul din buzunar, în timp ce Theron și Van

Aeroport britanic. (Fotografie executată de unul dintre agenții Abwehr-ului)

der Walt îi amenințau cu carabinele. Situația era fără ieșire. Politistii erau prea puțin dornici ca, deschizând focul, să atragă riposta adversarilor. Cele două grupuri rămăseră nemiscate, față în față, iar Leibbrandt se apucă să-i copleșească pe politisti cu ironii:

— Hai, dați-i drumul! — urlă el. Vă e frică să trageți? Poate că Smuts v-a cerut să mă aduceți viu? Dacă trageți un singur foc, nici unul dintre voi n-o să rămână în viață ca să poată povesti ce s-a întâmplat.

Leibbrandt înțelese că cei trei erau afrikaneri, ca și el. Situația devenea din ce în ce mai absurdă și de aceea se făcu ceva mai înăbușit:

— Nu faceți pe nebulii, băieți! — mai strigă el. Eu n-am nimic cu voi. Duceți-vă acasă și spuneti-i din partea mea lui Jan Smuts că n-o să mă prindă niciodată viu.

— Poți să vorbești cum vrei, Robey — răspunde șeful patrului. Dar pentru noi nu e simplu de loc. Trebuie neapărat să ne prefacem că ne-am bătut. Uite, dă-ne o pușcă de a ta: o să putem spune că ăți reușit să spălați putina în timpul încăierării; vă promit să vă lăsam în pace.

— O. K. răspunde Leibbrandt, izbucnind în râs. Ce nu facem noi ca să vă fim pe plac! Hai, Karel, aruncă-le pușca ta.

Șeful postului înaintă, ridică pușca lui Theron și făcând semne de rămas bun, cei trei oameni coborâră muntele... pentru a duce vestea că Leibbrandt scăpase.

Dar această primă „tentativă serioasă” a poliției din Transvaal de a-l captura pe Leibbrandt se încheie cu o farsă. Manșetele ziarelor erau tot mai senzationale: Leibbrandt, micul Hitler al Africii de Sud, continuă să fie liber; Robey înfruntă întreaga poliție a țării; Cea mai mare urmărire din istoria țării s-a încheiat cu praful de pe tobă; Încă nici o urmă a lui Robey.

Forțele oficiale ale legii și ordinii erau sfidate pe față și la „Libertas” (villa albă a primului ministru, situată pe un deal care domină Pretoria) avură loc scene furtivoase între Smuts și șefii poliției din Africa de Sud.

La Berlin, unde pozele lui Leibbrandt fuseseră, în sfârșit, raportate în amănunt de agenții săi, Lahousen nota în jurnalul său: „Agentul Kempf (Leibbrandt) a ajuns să desfășoare o activitate cu totul excepțională”. El adăuga că Leibbrandt părea să-și fi format, din teroriști și extremiști notorii, o adevărată bandă înzestrată pentru sabotaje care se săvârșeau ziua în amiaza mare.

Dacă Lahousen era surprins, Ribbentrop nu era cufusit de puțin mulțumit. La 20 septembrie, Lahousen scria că în cursul unei sedințe de la Ministerul Afacerilor Externe, experții lui Ribbentrop în problemele sud-africane se plinseră cu amărăciune de faptul că Leibbrandt îi deținea profund.

În timp ce constituia subiectul unor convorbiri pline de sarcasm, „la cel mai înalt nivel”, atât la Pretoria cât și la Berlin, Leibbrandt continua să se plimbe liber între Zoutpansberg și capitala Africii de Sud.

PRIMUL MINISTRU ÎNTRĂ ÎN ACȚIUNE

La începutul lunii octombrie, împreună cu doi oameni din bandă, execută un raid împotriva a două ferme din Zoutpansberg, în cursul căruii îl ciomăgi sălbatic pe un fermier, aplicând astfel o metodă care amintea teroarea brună din 1933, din Germania, înainte de preluarea puterii de către Hitler. Cu același preț, mutilă și un soldat care încercase să-l aresteze.

În seara zilei de 8 octombrie Smuts luă o hotărâre cu totul neobișnuită: dacă poliția nu voia să acționeze, va acționa el însuși. Ajutat de consilierul său cel mai apropiat, Louis Esselen, primul ministru întocmi un plan de luptă. Două zile mai târziu, într-o fermă izolată din apropierea locuinței personale a lui Smuts, la Irene, Esselen se întâlnea cu unul dintre cei mai cunoscuți oameni ai Africii de Sud. El se numea Jan Taillard. Fiu de învățător, după ce lucrase șaisprezece ani în poliția sud-africană, ajungând până la gradul de căpitan, Taillard își dăduse demisia. Acceptase totuși să lucreze ca agent secret și de aceea privilegiul lui Smuts și Esselen se îndreptaseră în chipul cel mai firesc spre el.

Făcând pe polițistul renegat și servindu-se de camarazii lui, fără ca aceștia să-și dea seama, Taillard începu să tatoneze terenul, pentru a afla unde se refugiase Leibbrandt. Toate urmele duceau la ferma d-nei Alan Heinrich Eggert, de naționalitate germană, cunoscută de mult ca o adeptă devotată a lui Adolf Hitler.

Bazindu-se pe reputația sa de extremist, Taillard o vizită pe d-na Eggert și lăsa să se înțeleagă că ar dori să intre în contact cu Leibbrandt. După mai multe întrevederi, ea sfârși prin a-i mărturisii că după o descindere a poliției la Brits, acesta se refugiase într-adevăr o vreme la ferma ei dar între timp plecase de acolo la Pretoria, unde fusese găzduit tot de o familie germană. Ulterior ajunse pe ascuns la o nemtoaică văduvă, în suburbia de nord a Johannesburgului. În ciuda izolării sale forțate, Leibbrandt nu rămăsese inactiv. În ziua de 14 decembrie, săreau în aer linii de cale ferată și macazuri în gara de triaj de la Denneboom, în apropiere de Pretoria, iar patruzeci și opt de ore mai târziu erau găsite, nu departe de gară, cadavrele lui Karel Theron, primul locotenent al lui Leibbrandt, și al altui individ din bandă, ambii uciși de explozie.

Taillard își continuă liniștit negocierile, în vederea unei întîlniri cu Leibbrandt.

Într-una din zile, puțin înainte de miezul nopții, cineva bătu la geamul camerei lui Taillard, care se afla la ferma lui, din apropiere de Pretoria.

La ușa din față îi găsi pe Leibbrandt și pe d-na Eggert, escortați de patru oameni înarmați; alți patru vegheau în grădina Leibbrandt îi strînse cordial mîna lui Taillard și, timp de o oră, făcură planuri de viitor. Boxerul îi mărturisii lui Taillard că „se înapoiase în țară pentru a face puțină ordine”.

— Sînt pe cale să pun pe picioroase o campanie de sabotaj pe scară mare — urmă el. La

20 ianuarie se vor produce acțiuni de sabotaj pe întreg cuprinsul țării. Dacă totul are să se petreacă așa cum s-a prevăzut, vom ajunge să dezorganizăm căile de comunicație ale Africii de Sud și să aruncăm țara în haos. Într-o asemenea situație, un om tare, susținut de combatanți bine antrenati, are o șanșă foarte mare de a pune mina pe putere.

Taillard răspunde că nu poate să-și asume riscul de a se încadra, în mod deschis, în rîndul „Rebelilor național-socialiști”. El adăugă însă că dispunea de „relații înalte la Pretoria”, de persoane care voiau să se întâlnească cu Leibbrandt și făgădui să-l țină la curent cu această chestiune. Leibbrandt dorea în mod deosebit să afle ce știa guvernul sud-african despre sosirea sa în țară; Taillard îi promise că va încerca să se informeze. Nu se hotărî nimic precis, dar, revenind la atac, Taillard îi mărturisî că se afla în legătură permanentă cu „un ștab”, care aproba în тайнă telurile lui Leibbrandt și ținea să aibă o întrevvedere cu el. Spionul răspunde că se va gîndi. Trei zile mai tîrziu d-na Eggert îi spuse lui Taillard că Leibbrandt era de acord să se întâlnească cu „ștabul” și le lăsa, ei și lui Taillard, grija de a lua măsurile necesare.

Taillard îi anunță discret pe Esselen și, după cîteva ore, se prezentă la ferma fiului acestuia. Acolo îi găsi pe colonelul Baston, șeful poliției sud-africane, și pe colonelul Coetzee, directorul poliției judiciare pe întreaga țară. Amîndoi erau în civil.

În ziua următoare, Taillard se duse la d-na Eggert și o anunță că prietenul său era gata să se întâlnească cu Leibbrandt în ajunul Crăciunului.

Propunerea fu transmisă agentului care-și dădu consimțămîntul. Îndată după aceea, Taillard avu o nouă întrevvedere secretă cu cei doi șefi ai poliției. Se stabilî ca, în ziua Z, un observator al poliției să fie postat într-un ga-

raj de pe Calea Louis-Botha, la Johannesburg, avînd misiunea de a semnală trecerea mașinii lui Taillard spre Pretoria. Pentru ca Leibbrandt să se simtă în deplină siguranță, Taillard avea să-și pună numere de circulație false. Dacă totul mergea bine, Taillard urma să aține la mașină baloane și serpentine, într-un anumit fel, dinainte stabilit: observatorul poliției va ști atunci că s-a dat semnalul de intrare în acțiune și, urcîndu-se într-o mașină, avea să-l depășească pe Taillard și să gonească înainte, pentru a anunța să se organizeze un baraj. O primă încercare de a opri mașina lui Taillard va fi făcută în dreptul unui pod, aproximativ la jumătatea drumului între Johannesburg și Pretoria. Dacă aceasta eșua, Taillard și Leibbrandt aveau să fie opriți la un al doilea pod, la ieșirea din Pretoria.

În dimineața zilei de 24 decembrie, Taillard se duse, conform înțelegerii, la ferma d-nei Eggert, pentru a o lua cu el; profitînd de această oprire, își schimbă numerele de circulație. Plecă apoi la Pretoria, de unde sotiia unuia dintre oamenii lui Leibbrandt telefonă la Johannesburg, pentru a anunța că mașina era în drum. Întîlnirea era fixată într-un hotel de pe Market Street. Acolo, d-na Eggert și Taillard se amestecară cu un grup format mai cu seamă din germani care începuseră deja să sărbătorească Crăciunul. După cîtva timp, grupul, foarte vesel de altminteri, hotărî să se ducă în casa în care se ascundea Leibbrandt. Acolo găsiră alți germani și cîtiva afrikaneri, care îi așteptau cu nerăbdare pe „führer”.

Trope sud-africane, australiene, neo-zeelandeze și indiene sosesc pe frontul din Africa de Nord (1943)

După douăzeci de minute, Leibbrandt, îmbrăcat într-o uniformă inspirată de cea a lui Hitler, își făcea intrarea cu un pas marșial, adresând celor de față salutul biterist.

Toți, inclusiv Taillard, îl răspunseră în același fel. Oamenii păreau terorizați de boxer, de altfel, un german îl măturăsi lui Taillard că Leibbrandt avea obiceiul să se năpustească cu pumnii asupra celor care aveau păreri diferite de ale lui.

Leibbrandt sporovăi amical cu Taillard și-i măturăsi că tocmai terminase, în dimineața aceea, cel de-al doilea pamflet al său. Apoi începu să-l citească cu voce tare, pentru edificarea onoratei audiențe.

Doăzeci de minute mai târziu, Leibbrandt anunță că e gata și iese însoțit de Taillard și de d-na Eggert. Primul locotenent al lui Leibbrandt, împreună cu soția sa, demarară înainte, cu mașina lor, în timp ce Taillard deschise portiera mașinii sale. Avu loc o scurtă discuție, căci Leibbrandt voia să se așeze în spate, pentru cazul în care ar fi fost urmărit. Taillard îl liniști. Îl demonstră că s-ar face mult mai puțin remarcant dacă s-ar așeza pe bancheta din față a mării mașini americane. Între d-na Eggert și el Taillard ținea, înainte de toate, să-l plaseze pe Leibbrandt într-o poziție în care să-i fie greu să-și scoată revolverul din buzunar. În cele din urmă, totuși boxer de categorie grea se lăsă împins pe bancheta din față. Înainte de a porni, Taillard scoase din portbagaj un braț de balaș și serpentine și spuse rîzînd că trebuie sărbătorit Crăciunul așa cum se cuvine („la urma urmelor, era primul Crăciun pe care Leibbrandt îl petrecuse, după mulți ani, în țara lui”). Se apucă deci să împodobească din belșug mașina, în felul convenit cu poliția.

LA PÎNDĂ

Trecînd prin fața garajului de pe Calea Louis-Botha, Taillard văzu că observatorul poliției era la postul său. Trecuseră zece ore de cînd aștepta. Puțin după aceea, Taillard repără mașina poliției în oglinda retrovizoare. Automobile se ținea însă prea aproape de el, ceea ce trezi bănuiele lui Leibbrandt.

— Mașina asta ne urmărește — spuse el, înclinîndu-se.

Taillard se execută și, cu mîna, făcu semn soferului celeilalte mașini să-l depășească; acesta se conformă de îndată și își liniși inima pentru a anunța pe poliștii care așteptau la baraj. Datorită circulației intense din ajunul Crăciunului, mașina poliției nu putea să înalțeze prea repede. Taillard văzu că rămăsese blocată la o mică depărtare, în față, și înclină și mai mult. Nervii îi erau acum foarte încordați și nu mai răspundea decît prin mormăieli la trîncănela lui Leibbrandt. Mașina poliției continuă să se afle la oarecare distanță înaintea lui; era cert că poliștii nu va reuși să ajungă la primul baraj la timp pentru a-și vesti camarazii pentru ca aceștia să blocheze drumul. Apropindu-se de primul pod, obșervă o mare concentrare de oameni în civil și de mașini, rînduite de-a lungul soselei; accelerară în speranța că Leibbrandt nu va remarcă nimic suspect. Dar acesta observase harababura:

— Ce se petrece, Taillard?

Taillard se mulțumi să accelereze pentru a trece de sirul de mașini, mormăind o explicație vagă.

— Trebuie să fi fost un accident. De Crăciun, pe drumuri sînt întotdeauna o grămadă de bețivi.

— Al o mutră! — spuse Leibbrandt izbucnind în rîs. E Crăciun, băiete. Trebuie să fii vesel, ce dracu!

— Nu mă simt chiar așa de bine, Robey. Te-ar deranja să treci la volan?

— Nici nu mă gîndesc! Nu mi-a plăcut niciodată să conduc mașinile altora. Sosează tu mai departe.

Taillard înclinase din nou, pentru a îngădui mașinii poliției, care acum nu se mai vedea, să-l anunțe, de astă dată la timp, pe oamenii

de la al doilea baraj. Dar, cu cît se apropiau de Pretoria, cu atît devenea mai nervos, leșind, cu viteză redusă, dintr-un viraj, exact înainte de podul de la Wierda, la zece kilometri depărtare de Pretoria, lui Taillard îi căzură ochii pe ceva ce i se păru a fi un camion militar culcat pe o parte. Vehiculul închidea drumul pe jumătate. Răscul volanul pentru a-l ocoli și văzu, la cincizeci de metri mai încolo o mașină neagră, oprită de-a curmezisul drumului, blocînd complet calea.

— Atenție! — urlă Leibbrandt. Un accident. Pentru Dumnezeu, oprește, băiete!

Dar Taillard era deja cu piciorul apăsat pe pedala frinei. În urietul cauciucurilor, automobilul se imobiliză, la cîțiva metri de mașina neagră. Încă înainte de a se opri, cîțiva oameni înarmați sărise de pe scări și deschisese portierele, din zbor. Unul dintre ei îl înșucă pe Taillard și-l smulse de la volan. În partea cealaltă, un alt poliștit o scoase din mașină pe d-na Eggert și îl dădu drumul jos, fără a-l lăsa timp să-și dea seama ce se întimpla. În aceeași clipă, doi vîlșani, dintre care unul fusese mijlocos la rugă, îl imobilizară pe Leibbrandt, apucîndu-l de gît. Leibbrandt se zbatu cu furie, încercînd să-și scoată revolverul, dar volanul îl jena și, în ciuda urletelor și injuriilor sale, se văzu într-o clipă, cu cătușele la mîini.

UN DEZNODĂMÎNT NEAȘTEPTAT

Leibbrandt, d-na Eggert și Taillard, împreună cu o escortă de oameni înarmați pînă în dinți fură îndesați într-o dubă, care porni în goană spre închisoarea din Pretoria. Cea mai mare parte a drumului, Leibbrandt se zbatu și răcnî. El le descrie pe larg poliștiiilor ce avea să le facă după ce Germania va câștiga războiul, cînd ei va deveni fîhrerul Africii de Sud. Dar, puțin cîte puțin, ajunse să-și dea seama că situația lui era disperată și îi spuse poliștiiilor, cu lacrimi în ochi:

— Ce va spune Hitler cînd va afla că m-am lăsat arestat fără să trag mîcar un singur foc?

La 19 noiembrie 1942, Leibbrandt și ceilalți inculpați cumpărară la Palatul Justiției din Pretoria în fața tribunalului extraordinar.

Leibbrandt fu judecat de trei magistrați de la Inalta Curte și, după un proces care avea să dureze patru luni, fu găsit vinovat de înaltă trădare și condamnat la moarte. Făcu apel, dar la 19 decembrie 1943, Curtea de Apel anunță respingerea cererii sale. După patru zile, la aproape doi ani de la arestare sa pe soseaua dintre Johannesburg și Pretoria, pedeapsa îl fu, totuși, comutată de guvernatorul general, în închisoare pe viață.

În mod normal, Leibbrandt ar fi rămas pentru totdeauna după gratii; dar, la începutul primăverii anului 1948, avură loc primele alegeri legislative de după război în Africa de Sud; guvernul Smuts fu învins și administrația trecu în mîinile partidului naționalist. În cursul campaniei electorale, excepțional de înversunate, conducătorii naționaliști și, în special, dl. Strijdom, care avea să devină primul ministru, făgăduiră că dacă naționaliștii vor ieși învingători în alegeri, Leibbrandt va fi eliberat. La cincisprezece zile după vot, noul guvern își onoră făgăduiala. Într-unul dintre primele decrete promulgate de noul guvern, ministrul Justiției, M.C.R. Swart, un extremist din Transvaal, anunță că Leibbrandt și alți patru deținuți politici, condamnați în timpul războiului, aveau să fie puși în libertate.

Veste a anulării sentinței dată de Inalta Curte fu întîmpinată cu un val de proteste, care se rostogoli în toată țara, de la un ocean la altul. Pretutindeni, de la Rand 's și pînă la Capetown, avură loc mitinguri, cu participarea a mii de persoane, dar noul guvern nu se lăsă impresionat.

Leibbrandt fu, asadar, eliberat și se instală, într-o fermă, nu departe de Johannesburg.

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

Reamintim că vom respecta pe cât posibil ortografia și punctuația vremii.

Invităm pe cititori să ne comunice părerile și sugestiile lor în legătură cu această rubrică.

NU MAI ESTE PERMIS NICI UNEI NAȚIUNI SĂ STEA CU MÎINILE INCRUCIATE

Agronom și economist de prestigiu, Petre S. Aurelian (1833-1909) a militat pentru dezvoltarea economică a României, pentru apărarea independenței ei economice și politice, pentru industrializarea țării și pentru folosirea, în acest scop, a unei politici protecționiste. La 2 februarie 1870, el rostește un discurs în care își expune principiile sale economice și din care prezentăm câteva fragmente:

Concentrându-ne toate puterile pentru a dezvolta agricultura, nu trebuie să pierdem din vedere industria. Industria are pentru noi o importanță considerabilă nu numai din punct de vedere economic, ci și al celui politic. România are nevoie, ca, cit se va putea mai curînd, să poată fi înzestrată cu principalele ramuri de fabricațiune, ca Românii din orase să devie furnizorii cultivatorilor pentru toate articolele de care au nevoie, alții pentru întreținerea lor, cit și pentru exercitarea profesiei lor — ca pe cit se va putea să prefacem aici în obiecte utile materiile brute, ca lînă, inul, cîmpea, mătasea, peltă etc., iar să nu le mai exportăm ca să ne revie fărăi înăpoi (sub formă finită — n.n.) — ca cu o oră mai curînd să începem exploatarea avuțiilor noastre minerale, astfel ca să scăpăm odată de nevoia de a aduce din afară pînă și cea mai mică bucată de fier. Știm că, pentru a ajunge la asemenea rezultate, trebuie să sacrificăm; să le facem cu toată anima, (...) căci le facem pentru prosperitatea și consolidarea politică și economică a patriei noastre.

Comerțul, care înlesnește desfacerea produselor agricole și industriale, trebuie încourajat pe cit ne va sta în putînță. Căile pe apă și pe uscat trebuie sporite cit de mult; porturile țării trebuie să devie adevărate porturi; navigațiunea națională trebuie creată și susținută din toate puterile, căci, să notăm bine, oricare ar fi avantajele căilor de uscat, căile de apă le vor fi întotdeauna superioare în unele privințe.

Nevoile noastre economice sînt mari, (...) și fie-mi permis să declar că n-am cam dat probe că ne îngrîm de din-tele. Noi trebuie să înțelegem că în timpuri în care am ajuns, nu mai este permis nici unei

națiuni să stea cu mîinile încrucișate. Progresul merge repede și trece peste acela care nu știu să-l urmeze în providențialul său avînt [...]

ROMÂNUL, 8 februarie 1870

POATE NU ȘTII, CINSTITA PRIMĂRIE!

Din fragmentele de mai jos se poate încheia o imagine — nu tocmai idilică — a modului cum era gospodărit Bucureștiul în urmă cu un veac.

Ce fac d-nii membri ai acestei comune, care se dau preste cap la alegeri prin mahalalele noastre, făgăduindu-ne marea cu sarea și cerul cu stelele, ca să se aleagă la această bofetă și nenorocită municipalitate? Sînt sept-sepre-zece la număr; nu umbria și ei prin această nenorocită comună? Nu vîd și ei, nu aud și ei despre cele ce se petrec în această capitală a României? Ce face acest primar, părintele comunei, care merge la palat escortat în careta domnească, ca cel mai mare personagi al țării? În fine, ce face acest întreg consiliu comunal al Capitalei, care adună milioane de lei din taxele ce pune pînă la apa ce o bem; ce face acești membri cu zecimile de milioane care le mai imprimă pre fiecare an? Nu vîdese să vorbesc numai de podul Mogoșanei, pentru care se plîng unii că nu pot umbria cu trăsura și că poate s-ar întimpla ca vre-un ciocoi să-și rumpă capul, în vreme ce ar putea să fie feriti de asemenea întimplări de ar umbra pre jos, precum facem noi; vorbesc de mahalalele unde apa înecă oamenii, unde casa săracului este încongiurată de apă, unde apa a intrat în casă și în care casa văduva bolnavă pe pat și copilul desculț mor [...]

Poate nu știți cinstită primărie, care ai cinci sute de impolați, pre unde se petrec toate acestea? Îți arăt numai un loc dintre toate. Aceasta începe de lîngă Tirul național la dreapta pînă în strada ce merge în sf. Constantin și spre Podul de pămînt, trecînd acea stradă începe altă apă de la colț și tine pînă în dosul Săpunarului. Pre stînga, toată strada Berzei, începe un cleset, din valea spitalului ostirii și trece pe la Karatoni și se oprește în Hotelul Babic și de unde începe un maldan cu tot ce este mai murdar în

București. (E vorba de un perimetru mîlăstos cuprins între actualele străzi Părvan, Cobălcescu, Calea Pievel, Stirbei Vodă, Berzei și Năruilor — n.n.) Nici un municipal, nici un inginer, nici un rîlnitor, nici un măturotor, ca să dea un plan, ca să facă un sant și să destupe undeva spre a se putea scurge această apă. Nimic; nici o inițiativă de ni-căire, ca într-o pustietate. Aceasta nu este o calomnie, cum s-au deprins toți a zice cînd le spui un adevăr ce nu le place! Aceasta poate să vadă oricînd va voi.

Acum să venim la calamitatea cea mare.

Vedem că apele se umflă rău, precum Otul care a trecut de mal și s-a vîrșat pre o întindere de două poste; precum Galati sînt amenințati prin umflarea Dunării.

Ce măsuri s-a luat de către cîrmuitorii acestei țări și ai acestei capitale?

Care sînt măsurile luate spre a împiedica această calamitate? Și care sînt măsurile în cazul, care este foarte probabil, de a se mai întimpla o inundare și estimp. Să ni se spună, cînd va iesi apa în mahalaua Ivorului, cînd apa va veni ca un ocean pînă la marginea Bucureștilor; să ne spună cînd a venit apă și să fugim? Să bată toba ca să ne pîrșim casele lăsînd toate în prada potopului, și să scăpăm numai cu sufletul? Și apoi să implorăm ajutorul celor care ne-au guvernat și ne-au lăsat să ajungem în această stare, celor care au lăsat să se mai rumpă aceasta și acia să-și facă o glorie a ne svîrli cîte o pine ca la cîini? Luați măsuri ca nu cumva din inundații în inundații să vă înecați și voi. Luați măsuri de îngrijire mai înainte de a veni noi, poporul, să le luăm, căci atunci va fi prea tîrziu, va fi vai de voi.

Un Mahalașu
TROMPETA CARPAȚILOR.

19 februarie 1870

INSULTAT PIAȚA GIURGIU

O telegramă din Giurgiu ca și scrisoarea din București care urmează dau impresia că sînt scrise de pana neîntrecutul Caragiale. Dar documentele sînt autentice și, în ciuda formei care stîrșește zîmbetele zugrăvite un dramatic tablou al violenței și arbitrarului.

Procurorile Scurtu m-a insultat în piața Giurgiu la 21 Ianuarie și m-a amenințat cu scoaterea fiilor, sub pretext că mă ocup de politica și cîtesc gazetele opozitiunii. V-am reclamat și v-am arătat detaliurile prin postă și pînă astăzi nu vîd nici un rezultat;

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

rog ordonați a se face anchetă, căci — trecind lucrul sub vălul uitării — nu știu unde se va popri temeritatea acestui magistrat.

Nae Negreanu

ROMÂNUL, 2, 3, 4 februarie 1870

SUBCOMISAR ȘI SUPRA-BATAUS

Scrisoarea care urmează în-
tregeste tabloul violentei cu
care opozițiștii se „maltra-
tau“...

Ca măcelar în suburbia Popa-
Chitu, am dat carne pe datorie
d-lui Costache Vasilescu, supt
comisarul despărțirei V din co-
loarea Galbenă, ieri, la orele 2,
cerindu-l datoria de lei vechi
5, d-sea a răspuns că l-am în-
sultat cu această cerere, și
totodată a ordonat unul băiat
aflat acolo ca să cheme epistă-
tați de la despărțire; doi au
și venit și, ordonându-le a mă
ridica, unul m-a luat de o
mână și altul de alta, m-au bă-
gat în despărțire, au închis
usa cu zăvorul și supt-comisa-
rul a început a-mi trage
palme; ostenind, a ordonat
epistatului care de îndată, trin-
dindu-mă jos, a început a-mi
trage pumni și a mă lovi cu
bastonul pînă cînd m-au lăsat
mai mort [...]

Domnule redactor, pînă ieri
ne băteau mielușii sau bîtele,
pe ulițe, iar astăzi ne bat
avem să pătîm asemenea
crunte bătaii! Nu vede nici
n-aude nimeni?

Acest supt-comisar este pre-
venit pînă acum de 6 sau 7 ori
în diferite procese de bătaii, cu
aceasta fac opt, și tot stă în
funcțiunea sa.

El spune necontentin că pe cît
va fi d. Voiculescu comisar de
Albastru și Chișescu comisar
de Galben poate omori pe ori-
cine și habar n-are!

Primiți etc.

Christache Costache
Măcelar de carne de vacă

ROMÂNUL, 5 februarie 1870

O NEOBOSITA ACTIVITATE

În 1865 s-a înființat la Bu-
curești ATENEUL ROMÂN, so-
cietate menită să populari-
zeze științele prin conferințe
publice și publicații. Printre
animatorii acestei societăți se
numără Constantin Esarcu,
Nicolaie Kretulescu, Carol Da-
vila s.a. EFDICIUL ATENEU-
LUI a fost construit mai tîrziu
(1880—1888) prin subscripție
publică.

Presă vremii privea cu multă
simpatie acțiunile întreprinse
de ATENEUL ROMÂN, așa
cum rezultă și din articolul
ce urmează.

Ateneul român, după o
pauză de cîțva timp, rearepe
iarăși, tot cu același splen-
doare, sub auspicii tot așa de
favorabile ca la nasterea sa.
Mare ne fu bucuria cînd
aflăram de re deschiderea sa,
de începerea conferințelor
sale.

Mare, ca și în ziua aceia,
cînd programele de conferințe,
lipite pe strade, anunțau,
sînt acum cinci ani, că Bucu-
rești, capitala României, s-a
dotat cu o societate [...]

Puține zile, în urmă, după
inaugurarea conferințelor, care
se făcu cu solemnitate obis-
nuită, conferințele începură.
Prima fu a d-lui Constantin
Esarcu. Print-o întimplare
norocită și de bun augur de
astă dată, ca și acum cinci
ani, tot d-sea făcu începutul,
vorbind despre clasificățiunea
cunoștințelor omenestii, subiect
din cele mai bine nimerite,
căci el servă de introduciune
seriei conferințelor următoare,
care sînt din domeniul tuturor
cunoștințelor [...].

O frumoasă, utilă și instruc-
tivă conferință însă se ținu
Duminică seara de un nou
membru al Ateneului, ce face
onoare societății ce l-a primit
în sinul său, prin cunoștințele,
capacitatea și neobosita ac-
tivilitate, voim să zicem d.
Carol Davila.

N-avem necesitate să facem
biografia acestui nou membru,
n-avem a spune Românilor
cine este, — cei ce au asistat
la conferința d-sale au constatat
cu plăcere că, afară de
cercul ocupațiilor politice
ce tin încatenate în cătușate

— n.n.j mai toate spirituale con-
cetătenilor noștri, se află unii
cari, retrași din curentul neac-
tivilității, luptă, luptă cu stă-
ruință a destelina un cîmp

arid, ingrat dar util, util mai
cu seamă națiunii noastre:
cîmpul științei.

D. Davila este unul din
membrii lor. Afară de nume-
roasele sale ocupațiuni, d-sea
găsește momente libere, și știe
profita de dinsele, consacrin-
du-le științei și vine a ne pro-
cura plăcerea de a asculta
unele din părțile cele mai fru-
moase ale chimiei!

I. M.

ROMÂNUL, 11 februarie 1870

ZĂPADĂ CONTRA COMERCIULUI

De trei zile circularea pe
principala stradă a Lipscanilor
este cu totul anevoioasă și
aproape imposibilă. De trei
zile zăpada, strînsă în grămezi
mari (grație băieților de pe la
prăvălii, care au strîns-o, iar
nici decum celor datori a o
stringe, adică măturătorii) stă,
fără ca voi, membri ai comu-
nei, să luați măsuri riguroase
pentru a se arde, prin trâmî-
terea de vre-o cîteva căruțe.

Nu vă gîndiți oare cît rău
se aduce comerțului, căci e
baricadat?

Se zice că aceasta este răs-
plata unuia din membrii asu-
pra comercianților din strada
Lipscani, care nu au vrut să
participe la vot alături de
banda es-puscăriilor [foștilor
puscăriși — n.n.j. Înainte dar,
înainte membri ai comunei,
lovii în toate, căci ce lucruri
bune poate aștepta cineva de
la voi, aleșii bandelor de es-
puscăriși și timosiți de Popa
Tache?!

W. N.

ROMÂNUL, 12—13 februarie 1870

ANUL II

No. 8.

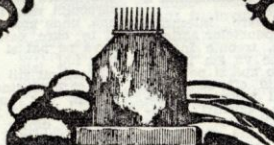
14 MARCH 22 FEBRUARY 1870.

UN ESEMPLAR

ABONAMENTUL DE 126

Se publică săptămînal la București, în
strada principală, la numărul 10, în
oprește la toate cele de vînzare și
prețurile.

Se poate cu un datu pînă la sfîrșit, BUCUREȘTI

ABONAMENTELE NU SE PRIMESC DE CAT NUMAI PE TREI LUNI

Pentru abonamente și prețuri se vor adresa în administrație, la Punctul Român, No. 10, 11.

50 BANI

Pe Tot ABONAMENTUL

Prețurile se dau în lei și în franci
[Franca] [Franca] [Franca]

Nouă creștături pe un os de pasăre

Pe urmele dramurilor și ocalelor

GH. IVANOVICI și
MAX SOLOMON

I s-a spus omului „homo sapiens” pentru a se sublinia inteligența, ca diferență specifică dintre el și celelalte viețuitoare. I s-a spus „zoon politikon”, „homo faber”, „homo ludens” pentru a-i defini instinctul socialului, a-l înfățișa făuritor de unelte, o specie care cunoaște bucuria creației, precum copilul bucuria jucăriei. Ar trebui să-i spunem și „zoon metron” — *ființă care măsoară*. Capacitatea de a măsura este, într-adevăr, un atribut al omului și numai al omului, generator de armonii tehnice.

Dacă am putea reconstitui un tablou al măsurilor și sistemelor de măsuri valabile pe teritoriul patriei noastre, în fiecare epocă istorică, acest tablou ar fi o expresie a evoluției relațiilor sociale, a tehnicii și civilizației. Dar o astfel de reconstituire este practic imposibilă, deoarece vechile și străvechile măsuri și unelte de măsurat s-au pierdut în cea mai mare parte. Adesea, când se introduce un nou sistem de măsuri, cel vechi este distrus. Totuși, rivna unor cercetători a adus la suprafață, de peste secole și milenii trecute, urme prețioase, obiecte, inscripții și documente, vestigii care reprezintă amprente lăsate de vechile măsuri și sisteme de măsurare folosite pe meleagurile noastre.

Aceste urme ne vorbesc despre felurite îndeletniciri și meșteșuguri, despre schimburi și piețe, despre raporturile cu alte popoare, despre evoluția civilizației noastre.

PALMA ȘI DEGETUL

Nu putem ști dacă oamenii care au populat în protoneolitic actualul teritoriu al patriei aveau obiecte anume destinate măsurării. Cuțitașele, răzuitoare și dălțițele de cremene care s-au găsit în peștera Haților (la Băile Herculane) sau sulilele, arcurile și săgețile de lemn găsite în Poiana „La Scaune” din masivul Ceahlăului presupun măsurări, care însă puteau fi efectuate cu piciorul, cu brațul, căușul pumnului, palma sau degetul, măsuri naturale pe care omul le-a descoperit în propriul său corp și care-i îngăduiau să aleagă dimensiunile obiectelor fabricate astfel încât să fie cât mai bine adaptate la forța și dimensiunile membrilor sale. Este foarte probabil că o dată construită săgeata sau sulita, cuțitul sau dălțița, ele însele serveau ca măsuri pentru construcția obiectelor de același fel.

Nu s-au găsit nici un fel de obiecte despre care să se poată spune cu siguranță că erau strict destinate măsurării, nici în urmele de viață lăsate de oamenii neoliticului timpuriu, ai neoliticului mijlociu (3500—3000 î.e.n.) și ai neoliticului târziu (3000—2200 î.e.n.), deși topoarele găurite și topoarele cu două brațe, obiectele podoabă din cupru și cele din aur, locuințele și cuptoarele pentru arderea ceramicii, oalele cu ornamentații geometrice, precum și meșteșugul țesutului ar presupune utilizarea

Greutăți de ceramică geto-dace (Turdaș-Geoagiu)

unor măsurii, fie ele oase de animale, boabe de cereale sau nuiele.

Primul obiect căruia savantul arheolog Radu Vulpe i-a putut atribui funcția exclusivă de măsurare a fost găsit pe un pînten de deal la marginea de nord-vest a satului Calu de lângă Piatra Neamț și datează din epoca getică, și anume din secolele II—I î.e.n. Este un fragment de os de pasăre, avînd pe una din părțile sale longitudinale nouă creștături transversale și două cruciulițe gravate, care ocupă locul unei a zecea creștături.

Argumentele aduse în sprijinul ideii că acest unicat reprezintă o măsură sînt foarte convingătoare, iar determinările metrologice efectuate asupra osului de la Calu, de către inginerul N. Nioiu, indică legătura dintre această măsură și unitatea de măsură cea mai larg utilizată în antichitate: palma. Este vorba nu de palma mîinii, ci de un etalon cu acest nume. Subdiviziunile palmei poartă și ele un nume legat de originea lor antropomorfă: degetul, iar subdiviziunile osului de la Calu se apropie ca valoare de degetul sumerian,

CERAMICA ȘI BRONZUL MĂSOARA TÎMPUL

Un popor care a ajuns să aibă regi ca Dromichete, Burebista și Decebal, preoți filozofi ca Deceneu; care a venit în contact cu geniul comercial al cetăților grecești și a cunoscut pe cuceritorii și arhitecții lumii antice; care a înălțat temple vaste și strănii nu putea să nu aibă în tezaurul realizărilor sale tehnice măsurii și unelte destinate măsurării.

Greutățile din ceramică găsite la Turdaș aproape de Geoagiu, identificate ca fiind măsurii de cîntărit folosite de băștinașii geto-daci înainte de venirea romanilor, au

valori, forme și dimensiuni deosebite de cele ale cetăților grecești de pe malul Mării Negre: Histria, Callatis și Tomis.

Aceste măsurii, precum și obiectele din bronz în formă de spirală, de diferite valori (de la 51 g pînă la 99 g), descoperite într-un depozit din epoca neolitică, la Caldău-Cluj, sau cele 22 toporașe de bronz de diferite greutăți (de la 500 g la 1 200 g) de la Vilcele-Turda, povestesc în graiul lor despre măsurile create de geto-daci, în cadrul pieței lor interne.

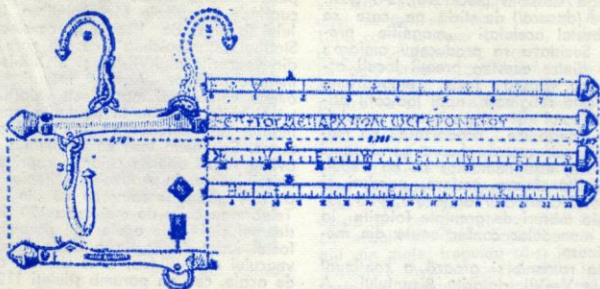
La fel glăsuiesc și vasele descoperite la Florești și în alte părți, care trebuie să fi fost „măsurii” de capacitate pentru miere, vin și alte lichide, produse dacice cu mare renume în lumea antică.

La Brașov s-a găsit o măsură tracă din plumb — deosebită ca formă și valoare de cele ale cetăților grecești.

Măsura tracă de la Brașov, greutateile din ceramică de la Geoagiu și cele de bronz de la Caldău-Cluj și Vilcele-Turda, sînt informații materializate despre viața economică de pe teritoriul geto-dacic, precedînd contactul viu cu purtătorii comerțului și culturii grecești din orașele pontice, întemeiate în secolele VII—V î.e.n.

Comerțul cu cetățile grecești face să pulseze puternic viața economică în teritoriul geto-dacic. Măsurii grecești, de cele mai diferite forme și valori, găsite la Constanța, Mangalia și în alte puncte din apropierea Mării Negre, povestesc în limbajul lor tăcut despre schimburile dintre produsele geto-dace (miere, grîne, piei, lînă, vin) și cele aduse pe mare (untdelemn, stofe, podoabe de metal, sticlă, platoșe și arme etc.) de către neguțătorii greci.

Dintre toate măsurile vechi întrebuițate în orașele pontice, cele mai studiate pînă acum au fost pondurile, întrucît ele serveau cel mai mult în relațiile de comerț.

Balanța de bronz cu inscripție grecească, de la Dinogeția-Garvăn

S-a stabilit că pînă la cucerirea cetăților grecești de către romani (70 î.e.n.) pondurile din Histria aveau formă pătrată, cele din Callatis formă rotundă, iar cele din Tomis triunghiulare. Cele pătrate și rotunde aveau mici minere găurite, pentru a putea fi atîrnate, iar cele triunghiulare aveau, pentru același scop, o gaură la unul din vîrfuri.

La ocuparea Daciei, romanii au distrus toate cetățile și templele dacice și printr-ele sanctuarul rotund de la Sarmizegetusa. Acest templu, fără acoperiș, alcătuit din trei rînduri concentrice de stîlpi, dintre care primul și al doilea din anezit, iar al treilea din lemn, a fost destinat — după cum arată cercetările conduse de acad. C. Daicoviciu și H. Daicoviciu — nu numai cultului lui Zamolxe sau al lui Gebeleizis, ci și drept calendar. S-a presupus că anul dacic era de 360 de zile, ceea ce nu are nimic surprinzător, întrucît, la toate popoarele antice, inițial anul a fost considerat ca avînd 360 de zile. Desigur, dacii și-au dat seama de inexactitatea anului de 360 zile față de anul solar real și au corectat calendarul. Acest lucru este cu atât mai verosimil, cu cît Deceneu, vrednic astronom al acelor vremuri, era vicerege în timpul lui Burebista, fiind mai marele preoților.

Indiferent de tainele ce se vor mai dezlega în legătură cu sanctuarele dacice, templul-calendar de la Sarmizegetusa reprezenta un interesant instrument pentru materializarea și conservarea unității de măsură a timpului.

„CÎND E BRÎNZĂ NU-I BERBINȚĂ”

Romanii au cucerit lumea nu numai prin geniu și tehnica lor militară. Ei au ridicat administrarea provinciilor cucerite la rangul de metodă. Metodic, fără brutalități inutile, ei implantau acolo unde ajungeau castrerele și însemnele lor, o structură organizatorică pe care o perfecționau continuu

și o adaptau temeinic la specificul populațiilor, peste care trebuia să domnească „pax romana”. O dată cu structura lor organizatorică, romanii au introdus în Dacia sistemul roman de măsuri și greutate. De pe „ponduri” dispar chipurile mitologice gravate sau imprimate și apar simboluri ale atributelor divinităților, ca: arcul cu teacă, stema Dioscurului etc. Pe fețele pondurilor, alături de valoarea măsurii, apar inscripții sau desene reprezentînd o corabie sau o balanță, un topor, o amforă etc. Măsurile oficiale ale cetăților grecești, după ocuparea lor de către romani, poartă și inscripția ΙΚ ΣΑΙΟΝ, care înseamnă „drept” sau „exact”.

Secole de-a rîndul au fost folosite pe teritoriul dacic, devenit daco-roman, măsuri romane de lungime: *digitus* (deget) = lungimea a patru boabe de orez; *palmus* (palma) = patru degete; *gradus* (pasul mic) = 2,5 picioare și *passus* = pasul mare; *pertica* sau *pertina* = prăjina; *cutibitus* = cotul etc.; măsuri de arie: *iugerum*, *heredium* etc.; măsuri de capacitate: *amphora*, *cupa*, *lingura*, *modius* (banita) etc.; măsuri de greutate: *pindus*, *uncia*, *assus* sau *libra*, *scrupulum*, *drum* etc.

Dacii intrați în rîndurile armatei romane primeau la terminarea serviciului în oaste un lot de pămînt numit „heredium”, care era egal cu două jugere. Această denumire, *heredium*, a dăinuit pînă în ultimul timp în Transilvania, iar termenul românesc modern ereditate își are originea în acel cuvînt.

Măsuri romane au fost folosite la construirea, în timpul lui Constantin cel Mare, împăratul Bizanțului, a uriașului val de pămînt, lung de circa 750 km, cunoscut astăzi sub numele de „Brada lui Novac”.

În săpăturile de la Garvăn, pe malul Dunării, s-a găsit o balanță din secolul al VI-lea e.n. Pe brațul acestei balanțe este scris, în grecește, numele „magnificului

prefect al oraşului Constantinopol", iar la Celei, lângă Corabia (Sucidava), s-a găsit o greutate (*deneral*) de sticlă, pe care se distinge bustul aceluiaşi „magnific prefec-
fect”. La Sucidava se produceau amfore; pe unele dintre acestea preoţii locali aşterneau, cu vopsea roşie, monograme creştine, texte religioase, apoi indicaţii privind conţinutul şi capacitatea vasului. În târguri periodice, organizate pe malul Dunării, sub supravegherea garnizoanei din Sucidava, este neîndoios că au trebuit să fie folosite cîntare, amfore, ponduri şi coţi. Cu ocazia săpăturilor făcute, s-au găsit şi unele măsuri de greutate folosite la controlul monedelor confecţionate din metale preţioase.

Influenţa romană şi greacă a continuat în secolele V—VII, datorită Bizanţului. A urmat apoi asimilarea lentă a slavilor, care a avut ca efect şi preluarea unor nume slave pentru unele măsuri. Din toate aceste surse şi din influenţele lăsate de popoarele migratoare s-a plămădit sistemul de măsuri româneşti, purtînd în terminologia sa, greutăţi pe terminologia romană, unele denumiri greceşti, bizantine şi slave, diversificate din punct de vedere al valorilor pe care le aveau, în funcţie de condiţiile specifice româneşti, de necesităţi determinate de condiţiile economice şi sociale ale poporului român.

S-a constituit, de-a lungul secolelor, prin cutumă, tradiţie orală şi materializare în obiecte, sistemul românesc de măsuri, bazat pe legăturile cu trecutul „cum au fost obiceiul din veac”. Din referirile la acest „obicei din veac” (*Îndreptarea legii*, 1652) rezultă că-l respectau, prin de la sine înţeleasă convenţie, toţi locuitorii, de la vîlădică pînă la opincă.

Cu vremea, pe măsură ce se dezvoltau relaţiile comerciale şi creştea împilarea dinăuntru şi dinafară, măsurile şi măsurările au devenit un mijloc de exploatare suplimentară. Se înregistrau abuzuri la măsurarea pămîntului, la preluarea dreptului de dijmă, în relaţiile comerciale cu turcii etc.

Stăpînirea turcească a adus cu sine noi elemente de terminologie şi valori de măsuri.

Diversitatea şi neuniformitatea măsurilor, caracteristice, în general, orînduirii feudale, au fost accentuate la noi datorită vremelniceilor stăpîniri străine, diferite şi ele în Ţara Românească şi Moldova, pe de o parte, şi în Transilvania, pe de alta.

Numele măsurilor a pătruns în folclor, în proverbe şi zicale, iar plîngerile împotriva măsurilor şi măsurărilor nedrepte, pentru care există documente, pot umple volume. Zicala „are minte cu carul” şi, la fel, „dă-i doamne românului un dram de minte” se referă la măsura folosită pentru măsurarea finului, „carul de fin” şi respectiv la unitatea de masă „dram”. Tot astfel şi zicala „cînd e brînză nu-i berbinţă”; berbinţa

sau berbinţa fiind o măsură de capacitate pentru miere, brînză şi vin. „Stanboala” cuprinde în numele său amintirea Istanbulului (baniţa de Istanbul), ca şi chila de Stanbul „stambolchila”, despre care actele din veacurile al XVII-lea şi al XIX-lea pomenesc adesea. Aceste măsuri turceşti aveau valori mai mari decît valorile baniţei şi chilei folosite în finiturile româneşti înainte de exercitarea influenţelor otomane. Subliniem însă că baniţele şi chilele aveau valori diferite chiar în cuprinsul acelorasi judeţe. În *Arhivele Olteniei* (1935, p. 127) găsim însemnarea că „în judeţul Teleorman chila de mei avea 120 de ocale de mei şi 144 de ocale de porumb”; în fostul judeţ Argeş, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, chila de mei avea 96 de ocale, cea de porumb ştiuleţi 112 ocale, iar chila de porumb boabe 120 de ocale. Chiar în Imperiul otoman existau chile de mîrimi diferite.

La 11 noiembrie 1779, ţăranii din Ocniţa (fostul judeţ Dimboviţa) s-au plîns domniei că egumenul mănăstirii Dealul le lua dijma din porumb cu baniţa de 50 şi 52 de ocale (*Documente : Relaţii agrare*, p. 657 şi 662). Plîngeră similară au făcut şi în anul 1780. Egumenul mănăstirii Radu Vodă lua vinăriciul cu o vadră mai mare decît cea „din veac”, iar domnul căruia i s-au plîns cei înşelaţi porunceşte „să nu ieie vinăriciul cu vadra mare făcută de călugări, ci cu vadra de aramă domnească, de 10 ocale”.

Abuzurile şi nesiguranţa au impus în multe rînduri intervenţia domnitorilor şi documentele vremii conţin numeroase exemple. În *Îndreptarea legii* găsim expusă necesitatea de stabilire a înşelării „prin nedreaptă măsură”, pentru stăvilirea abuzurilor şi pedepsirea celor ce vor folosi măsuri înşelătoare.

INTRE CĂMARAŞI ŞI CANTARAGI-BAŞA

Date certe în legătură cu organizarea şi stabilirea unor măsuri unice pe tot cuprinsul ţării nu apar decît prin veacul al XVII-lea, în timpul domniilor lui Matei Basarab (1632—1654), Şerban Cantacuzino (1678—1688) şi Constantin Brîncoveanu (1688—1714).

Modul cum se încerca unificarea măsurilor a fost însă cu totul iluzoriu. Astfel, deşi în *Îndreptarea legii* se spune că „cei care vor folosi măsuri hicleani, mai mici decît cum au fost obiceiul de veac, vor fi pedepsiti”, nu se spune însă „cit” trebuie să fie. În 1780, prin *Pravilniceasca Cădică* şi apoi în 1819, prin *Legiuirea lui Caragea*, s-a stabilit capacitatea baniţei la 22 de ocale. În 1832 s-a stabilit însă baniţa de 20 ocale. Cu toate acestea, se foloseau şi alte baniţe, de diferite valori.

În Moldova, încercări de unificare a măsurilor s-au făcut începînd de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Astfel, capacitatea

Pond din Callatis

vedrei a fost stabilită de domnie în mai multe rânduri, care a hotărât ca „vedrele să fie drepte, vadra de zăce ocă, iară mai mare măcar o litră să nu fie” (1763 și 1764), ca „vadra să se facă în toate ținuturile de 10 ocă” (1776) sau ca „vadra de vin să se facă pe la toate ținuturile și pe la toate podgoriile de 10 ocă” (1815 și 1819).

Desigur, constructorii de măsuri din acea vreme, o dată cu meșteșugul, învățau, prin tradiție orală, și unitățile de măsură, cu valorile pe care le aveau. Pentru măsurile în hotărânicii și pentru a se evita confuziile în ce privește mărimea stinjenului cu care se măsura, de obicei la fiecare document de hotărânicie se însemna și mărimea palmei folosită la stabilirea stinjenului, pentru ca la o nouă hotărânicie să se utilizeze aceeași valoare.

Ait în Muntenia cît și în Moldova, controlul mijloacelor de măsurare se făcea de către reprezentanții domniei. În secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale celui următor existau la vistierie „etaloane” pentru verificarea exactității măsurilor folosite în țară. În condica vistieriei moldovene pe 1765 se găsește informația că „cotul este zidit în perețele bisericii Sf. Nicolae domnesc din Iași”, iar alte 11 asemenea cuturi fuseseră trimise în ținuturi, pentru slujba vădrăritului. Așa cum arată Dimitrie Cantemir, marele cămăraș era dregătorul însărcinat de domnie să împartă la negustorii compenele și măsurile (*pondera et mensuras*), cu care trebuiau să-și vîndă mărfurile și tot el avea grijă să nu se folosească măsuri și cuturi false, pedepsind pe cei care făceau aceasta.

O dovadă că însușirea valorilor măsurilor se făcea prin tradiție orală o constituie și un document citat de N. Iorga în *Documentele familiei Calimachi*, care reprezintă cererea unui boier moldovean din 1870, ca domnul să audieze niște bătrîni „care știu cum umblă pogoanele la locul acela” (este vorba de satul Epezești).

În ce privește cîntăritul în piețe, ca și cîntitul caselor, acestea constituiau surse de venituri fie ale orașului respectiv, fie al unei instituții religioase locale. Astfel, în 1814, cîntitul vaselor cu cotul, la Roman era al bisericii domnești, care trebuia „să aibă în toată vremea cîot drept, cu bour domnesc, întocmai după cotul carvasaralii [...]”, pentru ca să nu se facă măsurătoare nedreaptă sau greșită”. De asemenea, în 1816, la Huși, vîmăritul era al Episcopiei de Huși, iar la Birlad, al orașului. Cei care țineau cîntarele erau obligați ca anual „să facă aiar cîntarelor, adecă să le îndrepteze”. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, exista un cantaragi-bașa, mai mare peste cantaragiile din Iași. Cotarii, ca și cantaragiile din piețe, trebuiau să-și însușească cunoștințele învățînd de la alții. În ce privește pe cantaragi, aceștia reprezentînd pe comisionarul sau arendașul cîntăritului, este de presupus că erau instruiți de acesta sau de prepușii lui.

106 ANI DE SISTEM METRIC

Unificarea măsurilor și măsurărilor pe tot cuprinsul țării avea să se realizeze efectiv însă mult mai tîrziu, o dată cu adoptarea și impunerea generalizării folosirii metrelui și sistemului metric.

Istoria sistemului metric se bazează pe mai bine de 100 de ani de măsurări efectuate de cercetători pasionați pe virfurile înghețate ale munților ecuatoriali sau în apropierea Polului Nord, între Dunkerque și Pirenei, în Africa și în alte părți ale lumii.

Pe medalia comemorativă din 20 mai 1875 dedicată „Convenției metrelui” se pot citi cuvintele: „Unitatea măsurilor” și „Tuturor vremurilor, tuturor popoarelor”.

Printre precursorii introducerii sistemului metric în țara noastră trebuie să-l amintim pe Ion Ghica: „Un om cu minte matură, cu inima caldă pentru studiile sale, cu privirea ațintită asupra omenirii”, cum îl caracterizează N. Iorga. Proiectul de lege pentru adoptarea sistemului metric elaborat de I. Ghica, chiar în primii ani ai unirii Principatelor (1859—1861), nu este acceptat.

La 15/27 septembrie 1864, domnitorul Alexandru Ioan Cuza semnează legea prin care se introduce sistemul metric în țara noastră și care prevedea intrarea în vigoare pe data de 1 ianuarie 1866. Regulamentul de punere în aplicare a legii apare însă la 12 iunie 1866. Așadar, cu 11 ani înainte de semnarea Convenției metrelui, domnitorul român încearcă legalizarea unui sistem care corespundea nu numai cerințelor pieței interne unice, ci și intrării României pe orbita Europei.

La 8 ani după înființarea Convenției metrelui, în anul 1883, România aderă la această înțelegere internațională, iar în 1884 generalizarea utilizării sistemului metric în țara noastră era fapt împlinit.

Raymond Barbet

Delegat al muncitorilor francezi la procesul de la Craiova

ASSEMBLÉE NATIONALE

PARIS, 18

*Je suis heureux d'acquiescer
à vos chaleureux souhaits et
souhaits de succès de Craiova
où j'ai offert mon message
de solidarité des cheminots français*

*Raymond Barbet
Cheminot français Retraité
Député U.R. de Nanterre
France*

Orașul Nanterre. Primarul, Raymond Barbet, un vechi comunist, cu bogată activitate în Rezistența franceză, nutrește o trăinică afecțiune pentru poporul român.

Sînt primit în biroul său, unde găsesc teren prielnic pentru o întoarcere în timp cu nu mai puțin de 35 de ani. De la primele cuvinte, Raymond Barbet își amintește în sufletește care cuprinsese personalul căilor ferate franceze, în ianuarie-februarie 1933, cînd cefeștiștii și petroliștii însciau pagini glorioase în istoria luptelor revendicative și revoluționare ale muncitorimii române, dînd în același timp o primă și puternică ripostă fascismului.

— După mai bine de un an de la eroicele lupte de la Grivița, la propunerea Comitetului de apărare a cefeștiștilor, creat la începutul anului 1934, și care desfășura o vie activitate la Paris, o delegație franceză a fost

„Sînt fericit să adresez feroviarilor români călduroasele mele simțăminte de prietenie în amintirea procesului de la Craiova, unde am adus un mesaj de solidaritate al feroviarilor francezi”

Cazarma în care a funcționat Tribunalul militar din Craiova în iunie-iulie 1934

— În oraș seseau mereu alți martori. Eram la curent cu manifestațiile de solidaritate care se țineau lanț în centrele muncitorești. Fusesse vorba să participăm și noi la o adunare „ilegală” la București, dar n-a fost posibil.

Nu pot uita o mică „atenție”. Am fost convocați la siguranța din localitate și întrebați, cu o politețe fățarnică, ce treburi ne-au adus la Craiova și cînd avem de gînd să părăsim orașul. Păreau că află abia acum rostul venirii noastre. În orice caz, erau nerăbdători să ne știe cit mai repede plecați.

La întoarcere am fost însoțiți de patru poliști, care nu s-au „dezlipit” de noi pînă la granița ungară.

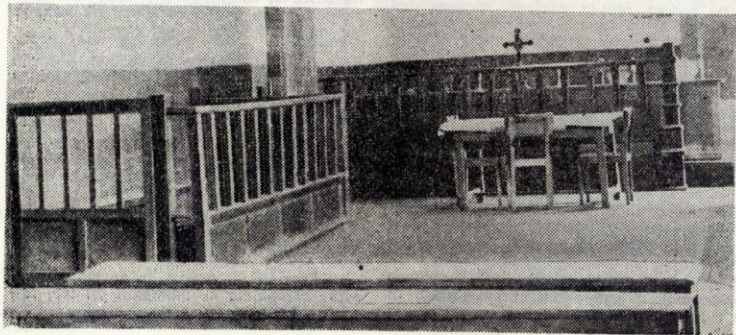
— Ați mai fost de atunci în țara noastră?

— De mai multe ori, după eliberare.

De fiecare dată m-am simțit în România ca acasă. Sint, sincer, legat de țara dumneavoastră.

Sala în care au avut loc dezbaterile procesului

PAUL TEODORESCU

Tîlcul unor spații albe

După cum se știe, prin actul Obșteștei Adunări din 5 august 1746, s-a desființat **rumânia** în Țara Românească. Domnitor era Constantin Mavrocordat, care a realizat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o serie de alte reforme cu caracter economic și social.

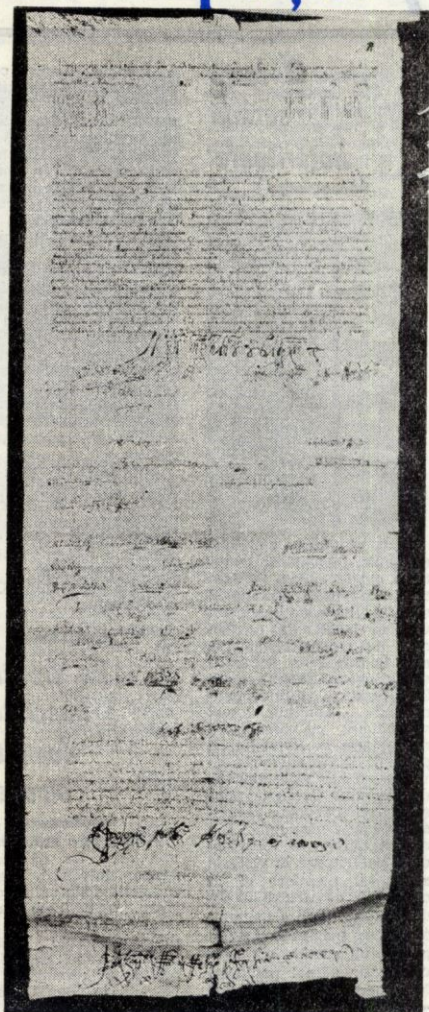
Cîteva cuvinte despre istoricul actului respectiv, care se păstrează în colecția „Suluri” din Arhivele Statului din București. Comisia alcătuită pentru cercetarea acestei probleme a prezentat domnului **anaforaua**, actul în care se concretiza opinia celor din comisie. Domnul a aprobat-o punîndu-și semnătura și sigiliul inelar pe documentul în formă de sul.

Atunci cînd însă acest act reformativ a fost prezentat boierilor, o parte dintre marii boieri și-au manifestat dezaprobarea, considerîndu-se lezați în interesele lor de clasă. Această opoziție s-a materializat prin refuzul lor de a semna actul: pe document descoperim lesne spațiile albe, vizibile printre semnături. Comparînd actul cu alte documente contemporane, putem chiar stabili care din marii boieri au refuzat să-și înscrie numele sub **anafora**. Boierii mici, în schimb, au semnat. „Boierii — se arată în tratatul de istorie a României — au admis eliberarea rumânilor și vecinilor și au renunțat la vechea lor putere asupra acestora, pentru că era necesar atunci să se facă față fugii masive a țăranilor și mișcărilor populare, dar mai tîrziu ei au încercat să revină la situația dinainte, prin mărirea numărului de zile de clacă impuse țăranilor și chiar au făcut tentativa de a anula reforma lui C. Mavrocordat” *.

VIRGILIU TEODORESCU

Muzeul Arhivelor Statului
București

* Istoria Românelor, vol. III, București, 1964, p. 445.

Anaforaua lui Constantin Mavrocordat din 1746 pentru desființarea rumâniei

O forță socială hotărâtoare*

Rod al unei activități susținute, întreprinse în ultimii ani în cadrul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., în colaborare cu cercetători de la alte instituții de cercetări și cu cadre didactice din învățământul superior, monografia *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România* își propune să înfățișeze activitatea și lupta desfășurată de Partidul Comunist Român pentru făurirea și consolidarea în țara noastră a acestei alianțe — forța socială hotărâtoare în victoria revoluției populare și în opera de construire a socialismului, care a asigurat și asigură mersul înainte al poporului român pe drumul unor adânci prefaceri înnoitoare.

* *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România*. Ed. politică, București, 1969.

Lucrarea începe prin a prezenta, în condițiile ei istorice concrete, poziția mișcării muncitorești față de problema agrară și de lupta țăranimii înaintea de crearea P.C.R. În partea a II-a, cititorul ia cunoștință de activitatea Partidului Comunist Român în direcția făuririi alianței muncitorești-țăranesti în anii 1921—1944. După ce se ocupă pe larg de înfăptuirea și consolidarea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în prima etapă a revoluției populare, lucrarea abordează tema ei cea mai actuală, politica P.C.R. de dezvoltare a alianței muncitorești-țăranesti în anii construcției socialiste.

Adresându-se unei largi mase de cititori, monografia de față se înscrie pe linia tratării unor probleme fundamentale ale istoriei patriei, a căror importanță a fost subliniată în documentele Partidului Comunist Român.

A. S.

Pe fronturile libertății și demnității omenești*

A apărut o carte ca nici una alta. Ea dă răspuns multor întrebări, risipește îndoiele, sfășie vâluri ce păreau pietrificate asupra unuia dintre cele mai palpitante capitole ale istoriei contemporane: participarea activă a românilor antifasciști la Rezistența din

* *Români în Rezistența franceză în anul celui de-al doilea război mondial*. Amintiri. Ed. politică, București, 1969.

Franta. Cartea, care poartă titlul *Români în Rezistența franceză*, nu este un studiu sau o culegere de studii elaborate în stilul propriu lucrărilor științifice. Culegere poate, dar una de mărturie ale unor fapte care depășesc limitele modestiei autorilor și care ilustrează prezența românilor antifasciști, democrați, în primul rînd comuniști, pe toate fronturile libertății și demnității omenești. Peste douăzeci de nume semnează capitolele lucrării — unii cu măiestria celor obișnuți cu mînuirea condeiului, alții cu arta involuntară a sincerității. Faptele se rostogolesc uluitoare de diverse, întrecînd de multe ori cele mai fecunde imaginații.

Prezentările lui Gheorghe Vasilechi sau Victor Ionescu se dovedesc a fi ample introduceri la răscolitoarea suită de evenimente petrecute în dramaticii ani ai celui de-al doilea război mondial.

Nu ne putem stăpîni sentimentul de mîndrie cînd palpitantele evocări întîlnim numele unor înflăcărați patrioți români, care aproape că nu lipsesc de la nici o lovitură dată fiarei

hitleriste. Ceferistul Nicolae Cristea, mecanicul Ion Călin, alți muncitori, intelectuali, ingineri, studenți, ca Francisc Boczor, Iancu Zilberman, Andrei Sas Dragoș, Iosif Ciisci, Olga Băncic, Alex. Lazăr și toți cei amintiți în prea sumarele prezentări ale volumului, se înscriu în primele rinduri ale acestora.

Este semnificativă prezența în paginile lucrării a unor nume românești de rezonanță europeană, savantul Traian Vuia, Elena Văcărescu, Maria Ventura, Constantin Brâncuși, Stan Golestan, Tristan Tzara, Ilarie Voronca, Benjamin Fundoianu (Fondane), sprijinitori activi ai luptei poporului francez împotriva cotropitorilor fasciști.

Lucrarea dovedește o dată mai mult că internaționalismul comuniștilor și antifasciștilor români, strâns legat de dragostea profundă față de propriul lor popor, s-a manifestat nu prin declarații, ci prin singele roșu și cald dăruit cu generozitate nu numai sub albasturul cer al Franței, ci pe multe alte fronturi unde popoarele s-au ridicat împotriva cotropitorilor națiști.

R. L.

Năzuințele unui pașoptist*

Istoricul I. D. Suciu ne oferă un volum reprezentativ de *Scrieri*, Eftimie Murgu, reunind într-o singură carte, pentru prima

* Eftimie Murgu, *Scrieri*. Ed. pentru literatură, București, 1999.

dată în istoria culturii românești, opera unuiia dintre cei mai de seamă democrați revoluționari pașoptiști.

Înmănunchind texte românești, precum și altele scrise în limbile maghiară și germană (acestea din urmă redată în original și în traducerea românească, împreună cu note, comentarii și ilustrații rare) culегerea ne permite să conchidem, odată cu autorul ei, că „prin scrierile lui, Murgu îmbogățește literatura social-politică română cu caracter democratic”.

G. P.

250 de articole*

Semnalam, într-unul din numerele trecute ale revistei noastre, apariția, la Praga, a volumului al II-lea și ultimul (primul a apărut în 1966) al unei enciclopedii privind preistoria și

* *Manuel Encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire Européennes*. Editions de l'Académie Tchécoslovaque des sciences, Prague, 1969.

protoistoria europeană, lucrare elaborată sub conducerea academicianului Jan Filip, profesor la Universitatea din Praga și directorul Institutului de arheologie al Academiei Cehoslovace de Științe.

Lucrarea este interesantă atât prin bogăția de informații, cât și prin maniera de prezentare. Pornind de la faptul că cercetările arheologice s-au dezvoltat în ritm rapid, mai ales în anii de după cel de-al doilea război mondial, enciclopedia consemnează aceste cuceriri prin articole aparținând specialiștilor din țările respective, de preferință chiar descoperitorilor.

Temele, însoțite de material ilustrativ — desene sau fotografii — și cite o scurtă notă bibliografică, asigură cititorului o informare rapidă și competentă. Lucrarea cuprinde și prețioase informații privind istoricul, organizarea, activitatea și personalul unor importante instituții culturale — de la cele universitare până la muzee; publicațiile periodice și revistele de specialitate din diverse țări, cu indicarea anilor de apariție; perso-

Manuel Encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire Européennes 2. [1-2]

JAN FILIP

avec illustrations de nombreux pays et de nombreux auteurs

panoramic

nalități din domeniul arheologiei, cu data și locul nașterii, studiile, titlurile științifice, instituția unde lucrează, funcția, specialitatea și principalele lucrări.

Pentru specialiștii români, lucrarea prezintă un deosebit interes și prin faptul că ea cuprinde 250 de articole despre descoperirile arheologice din țara noastră. Sint valorificate și puse astfel în circulație mondială, alături de culturi materiale ce au pătruns și au rămas în nomenclatura europeană de specialitate (Boian, Vădăștra, Cucuteni, Gumelnița, Gâlna, Tei etc.), cit și rezultatele însemnate obținute de arheologia românească în ultimul sfert de secol. Între acestea se înscriu descoperirile făcute la Valea Lupului, la Baia de Fier și Valea Drâjovului — pentru paleolitic, la Hamangia, Criș, Cernica, Petrești, Hăbășești — pentru neolitic, la Monteoru, Verbișoara, Gârta Mare, Costișa — pentru bronz, la Stoicani, Bîrsești și Ferigile — pentru prima epocă a fierului etc.

Cultura materială și spirituală a geto-dacilor este prezentată, pe baza noilor date obținute, în articolul „Dacia”.

Un amplu articol intitulat „România” înfățișează geografia țării, ca și principalele culturi materiale descoperite pe teritoriul ei. Pentru amănunte în legătură cu fiecare din aceste culturi se face trimiterea la termenii respectivi, unde se găsește și materialul ilustrativ. Articolul cuprinde și un scurt istoric al cercetărilor arheologice, al lucrărilor de sinteză, al periodicelor de specialitate, se menționează principalele muzee arheologice din țară.

La întocmirea articolelor referitoare la România și-au adus contribuția cercetătorii noștri din centrele universitare și institutele de specialitate, ca și dintr-o serie de muzee centrale și locale, munca de depistare, coordonare și revizie revenind-u-i prof. univ. D. Berciu.

B. M.

Franta lui Ludovic al XIV-lea

Printre aparițiile din ultima vreme în peisajul editorial francez, semnalăm lucrarea lui Pierre Gaxotte: „Franta lui Ludovic al XIV-lea”, apărută în editura „Hachette”.

Scrisă în cursul ultimului război mondial, în Franța ocupată, cartea lui P. Gaxotte este acum reeditată într-o formă revizuită și completată. Ea este un tablou al domniei Regelui-Soare, al operei pe care a durat-o împreună cu o pleiadă de bărbați de stat, al monarhiei pe care a consolidat-o, al literelor și artelor cărora le-a dat strălucire.

Franta lui Ludovic al XIV-lea confirmă marile calități de istoric ale lui Pierre Gaxotte, dar și marcata lui tendință de a privi evenimentele de pe poziții de dreapta.

A. C.

IN EDITURA POLITICA

Sub egida INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LINGA C.C. AL P.C.R., în cadrul colecției „Mica bibliotecă de istorie” vor apărea următoarele lucrări:

Un veac de istorie a minerilor de pe Jiu de N. G. Munteanu și Gh. I. Ioniță.

Frontul unic muncitoresc în România de Gh. Tuțul și A. Petric.

Căzuți victimă fascismului de Stelian Neagoe.

Am supraviețuit lagărului hitlerist (memorii despre Buchenwald) de I. Micu.

Dictatul de la Viena (august 1940) de Tr. Bunesco.

1 Mai de E. Georgescu și O. Matichescu.

Frontul plugarilor de Gh. I. Ioniță și Gh. Tuțul.

Un intelectual militant — George Călinescu de Gh. Matei și Gh. Tuțul.

În colecția „Evocări” vor vedea lumina tiparului biografiile:

Alexandru Ionescu de Vasile Ionescu.

Eugen Rozvan de M. Popa și I. Szikszay.

Al. Dobrogeanu-Gherea de Mihail Cruceanu și Fl. Tănăsescu.

Ilie Pintilie de Nicolae Popescu.

Dr. Otto Călin de N. G. Munteanu.

Elena Filipovici de N. Goldberger.

Dumitru Grofu de N. Mihăileanu.

Ștefan Stăncă de I. Felea.

C. Olcescu de V. Rață.

Iosza Bela de N. Goldberger și V. Vaida.

Th. Diamant de N. Deleanu.

C. Popovici de N. Moscățeanu.

ÎN T Î R T O C H E A T U L D R U M A L S T E A G U L U I N E G R U

NADIA RĂUTU

Înainte ca anarhismul să devină o doctrină, steagul negru era simbolul luptei anarhice și disperate a celor oprimați

Steagul negru — „cel mai primejdios și totodată cel mai trist”, cum spunea Jules Vallès — a fluturat pentru prima dată în 1831 deasupra unei manifestații organizate la Reims. Cincizeci și doi de ani mai târziu, Louise Michel, eroina Comunei, ținând în mână o coadă de mătură de care legase o fustă neagră și veche, mergea cu obișnuitul ei aer demn și trist, în fruntea unei manifestații muncitorești. Dar în 1831, zețarul din Besançon, Pierre-Joseph Proudhon, încă nu publicase nici o carte, Mihail Bakunin, elev la școala de artilerie din Moscova, era un necunoscut, iar Piotr Kropotkin nici nu se născuse.

PRIBEAGUL RĂSCOALELOR

În esență, anarhismul, al cărui simbol avea să fie steagul negru, a fost și a rămas un curent politic mic-burghez, expresie ideologică a intereselor păturilor mici burgheze, ruinate, a stării de spirit a păturilor înapoiate ale proletariatului și mai ales a lumpenproletariatului.

Se pare că teoria preluată de mișcarea politică anarhistă s-a născut de ambele părți ale Canalului Minecii, de ambele părți ale hotarului dintre secolele XVIII și XIX. În anul 1793, pe masa de lucru a primului ministru al Angliei, William Pitt, au fost așezate două volume groase intitulate: „Cercetare despre dreptatea politică și despre influențele ei asupra virtuții și fericirii obștești”. Autorul — William Godwin — își imaginea o societate de oameni nesupuși nici unei constrîngerii, conducându-se exclusiv după propria lor rațiune, o societate ideală, dată fiind înclinația firească a omului spre dreptate, virtute și bunăvoință. „Numai datorită existenței unui rău imens — proprietatea privată — precum și existenței statului, care o apără — arăta autorul —, această firească înclinație este mutilată și oprită”. Pitt, socotind că o carte care costa trei guinee „nu poate face prea mult rău în rîndurile celor care nu au nici trei șilingi”, l-a lăsat pe Godwin în libertate, deși după părerea multora el ar fi trebuit arestat.

Dar nu lucrarea lui, ci cartea lui Pierre-Joseph Proudhon „Ce este proprietatea?”, apărută în 1840, contradictorie și inconsecventă, dar scilicet demonstrativă și stil, a constituit de fapt manifestul unei noi mișcări.

Apropie concomitent cu apariția cărții lui Proudhon, un tânăr, Mihail Bakunin,

părăsește Rusia îndreptându-se spre Berlin, unde voia să studieze filozofia. Aici se lasă cucerit de o idee nouă, pusă în circulație sub formula negativistă și absurdă: „pasiunea pentru distrugere este totodată o pasiune creatoare”. Apropierea de mișcarea muncitorească germană îl atrage însă atenția asupra unui mare adevăr: necesitatea distrugerii orânduirii exploatare existente, în vederea pregătirii terenului pentru o lume nouă și liberă. Mai târziu, se împrietenește cu Proudhon și Marx. În această perioadă, relațiile dintre cei trei sînt amicale, iar simpatiile — reciproce.

Și iată că — aparent — în 1848 îl aduce pe Bakunin atît de aproape de țel! Plin de entuziasm el pleacă dintr-o țară în alta să lupte pe baricade. La Paris îi exasperează pe unii dintre fruntașii insurecției prin nerăbdarea și zelul lui: „Ce om — exclamă Causidiere —, în prima zi a revoluției este o comoră, iar în a doua zi ar trebui împușcat”. Îl găsim apoi printre luptătorii răscoalei populare din Praga, iar în 1849 conduce revolta din Dresda. După înfringerea răscoalelor, adoarme extenuat, la primul han, dar este recunoscut și arestat.

Condamnat la moarte, Bakunin este extrădat Austriei (care-l căuta în urma răscoalei de la Praga); e din nou condamnat la moarte, dar extrădat în Rusia, unde este întemnițat la Petersburg, în fortăreața Petru și Pavel. După o detențiune de șase ani, este trimis în Siberia, dar reușește să evadeze și să se imbarce pe o navă spre Japonia, de unde, prin Statele Unite, ajunge în Europa occidentală. Între timp, situația mișcării revoluționare din Europa s-a schimbat. Lupta clasei muncitoare nu mai este doar un șir de greve, manifestații și răzvrătiri, fiind acum organizată și condusă de Internaționala I creată de Marx și Engels, în statutul căreia sînt fixate țelurile generale ale mișcării proletare: răsturnarea puterii capitalului și instaurarea puterii clasei muncitoare prin luptă politică. Totuși, mișcarea anarhistă este încă foarte puternică, și Bakunin, din ce în ce mai cunoscut și autoritar, devine unul dintre fruntașii ei. În 1868 el creează „Alianța democrației socialiste”, primită la început în Internaționala I. Ulterior, în 1872, „Alianța” este însă exclusă din Internațională. Explicația este simplă. Anarhismul considera drept primul și ultimul act al revoluției desființarea statului. Negînd rolul istoric al proletariatului, anarhiștii subordonau de fapt clasa muncitoare politicii burgheziei. Tocmai de aceea Marx și Engels au demască într-o serie de lucrări conținutul dăunător al anarhismului. Pentru ei era limpede că proletariatul are nevoie de propriul său stat de dictatură în vederea

lichidării claselor exploatare și a construirii societății socialiste.

Viața lui Bakunin se apropie de sfîrșit. Dar cu puțin înaintea morții lui sosește la Londra un compatriot de-al său — cunoscut datorită explorărilor și lucrărilor lui geografice, dar încă puțin cunoscut ca revoluționar și anarhist: prințul Piotr Kropotkin.

AL DOILEA „APOSTOL”

În Rusia, după răscoala decembriștilor, intelectualii neconformiști, gata să renunțe la toate privilegiile și să lupte pentru libertatea spiritului și progresul țării, erau recrutați din rîndurile tineretului aristocratic, singurul care avea posibilitatea de a se instrui. „La începutul deceniului 1860—1870 — scrie Kropotkin —, aproape în fiecare familie înstărită se desfășura o luptă înverșunată între părinți, care doreau să sprijine orînduirea veche, și copii, care își apărau dreptul să dispună de ei înșiși în conformitate cu idealurile lor”.

În 1861, iobăgia a fost desființată în Rusia printr-un ucaz al țarului Alexandru al II-lea. Ceea ce îl atrage pe Kropotkin (absolvent al școlii de pași, apoi ofiter, geograf și absolvent al Facultății de matematică) este — după o expresie curentă a epocii — „să meargă în popor”. Pleacă alături de alți tineri la țară, pentru a-i învăța pe iobagii de ieri să scrie, să citească și să înțeleagă legile societății în care trăiesc și în scopul acesta, cele mai dificile lucrări (chiar și „Capitalul” lui Marx) sînt „traduse” în povești populare. În concepția lui Kropotkin, masa țărănească conștientă urma să se răscolească, după îndepărtarea opresorilor, să formeze o societate liberă, anarhică, respectiv lipsită de autoritatea de stat, după modelul vechii obști sătești. Individualismul și subiectivismul apar astfel ca trăsături de bază ale ideilor sale, ca și ale mișcării anarhiste în general.

O călătorie în Elveția și contactul cu organizația anarhistă elvețiană „Confederația Jurasică” adîncesc concepțiile anarhiste ale lui Kropotkin. Reîntors în Rusia, Kropotkin își continuă activitatea ilegală, dovedindu-se însă un adversar al terorii practicate de narodnici și susținînd în continuare calea răscoalelor țărănești și a propagandei în toate păturile societății.

ÎN SUNETELE UNEI MAZURCI

În 1874, Kropotkin este arestat. Doi ani mai târziu, prin închisorile rusești circulă legenda că prințul Kropotkin, închis în fortăreața Petru și Pavel, a fost răpit și dus peste graniță de însuși marele duce Nicolai, fratele țarului. Legenda e falsă, dar pornește de la un simbolism de

„Proprietatea este o hoție”.
Unul dintre primii care, strigând aceste vorbe, s-a făcut
auzit a fost Pierre Joseph
Proudhon

Piotr Alekseevici Kropotkin —
prințul care în numele cerșe-
torilor îndemna luptătorii la
fapte de teroare

Colecționar de condamnări, Mihail
Bakunin străbate Europa răvășită de
revoluțiile anilor 1848, propovăduind
pretutindeni anarhismul

adevăr. În timpul celor doi ani petrecuți
în fortăreața Petru și Pavel, Kropotkin a
asternut însemnările despre o călătorie în
Finlanda (la cererea Societății de geo-
grafie din Rusia) și a refuzat să dea
orice informații în legătură cu activitatea
societăților secrete. Într-o zi îl vizitează
marele duce Nicolai, sperând să afle de
la el ceea ce nu reușise anchetatorul. Re-
fuzul e categoric. „Am făcut depoziii în
fața anchetatorului; n-am nimic de adă-
ugat”. Ulterior, îmbolnăvindu-se de
scorbut, Kropotkin e mutat la infirmeria
unei închisori de la marginea Petersbur-
gului, unde, împreună cu prietenii din
libertate, cu care nu pierduse nici un
moment legătura, își pune la cale eva-
darea.

Urma să iasă la obișnuita lui plimbare
în curtea închisorii, ale cărei porți erau
deschise din pricina căruțelor care adu-
ceau lemne. Deținuții bolnavi treceau pe
cărarea dintre cele două gherete ale sen-
tinelor, făceau câțiva pași unul spre
celălalt, apoi se întorceau. Kropotkin tre-

buia să aleagă momentul oportun și să fugă spre poartă, unde avea să-l aștepte o trăsură.

În ziua fixată, el se plimbă prin curtea închisorii, cu pălăria în mână, ceea ce înseamnă: „Sint gata”. Dar semnalul din afară — un balon colorat — nu se vede. S-a întâmplat un lucru banal: o întîrziere. După un timp, o rudă îndepărtată a lui Kropotkin îi aduce, cu permisiunea procurorului, un ceas. Sub capacul lui sînt ascunse indicațiile pentru o nouă tentativă.

În ziua următoare, deținutul se plimbă din nou, cu obișnuita lui încetineală: dași refăcut, el simulează o mare slăbiciune, pentru a păstra privilegiul plimbării. La un moment dat, din vila de peste drum se aud sunetele unei mazuici. Din două mișcări, Kropotkin își aruncă halatul de deținut și fuge spre poartă. Dincolo de poartă, trăsura așteaptă. Un prieten ține loc de vizitiu, un altul îl ajută să urce. Cel de-al doilea prieten are favoriți blonzi, ceea ce-l face să semene cu marele duce Nicolai — de unde și legenda. Trăsura gîonește și se oprește lîngă dughiana unui frizer, unde Kropotkin este nevoit să-și radă superba lui barbă. Seara o petrecere în separeul celui mai luxos restaurant din Petersburg, unde nici unui polițist nu-i trece prin cap să-l caute. Peste câteva zile, străbătînd Finlanda și Suedia, ajunge la Londra.

Abia patruzeci de ani mai tîrziu își va revedeia patria. Între timp a încercat să dea mișcării anarhiste ceea ce i-a lipsit întotdeauna: o filozofie unitară. Dar n-a

Bomba lui Vaillant explodează la 9 decembrie 1893 la Palais Bourbon în timpul unei ședințe a parlamentului francez, în semn de protest împotriva politicii de ignorare a nevoilor clasei muncitoare

reușit, după cum n-a reușit nici să ofere vreo perspectivă concretă, vreo soluție reală celor care s-au lăsat convinși de el.

DE LA LUPȚA LA TEROARE

La Congresul din 1876 al anarhiștilor se lansase lozincă: „Propagandă prin acțiune”. „Faptele” urmau să atragă și să mobilizeze masele. Puțin mai tîrziu, ziarul „Le Revolté”, redactat de Kropotkin, preciza: „Revolta permanentă înfăptuită prin cuvînt, prin scris, prin pumnal, armă, dinamită — tot ce nu ține de legalitate este bun pentru noi”.

Amintirea reprimării Comunei stăruia sinistru: douăzeci de mii de morți, treisprezece mii de condamnați. În aceste condiții, „fapta” mobilizatoare o constituia orice manifestație muncitorească, înălțarea unui steag roșu și chiar întinarea Marselezei. Dar anarhiștii preferau formele violente, și îndeosebi asasinatelor politice.

Semnalul a fost dat în Rusia prin uciderea țarului Alexandru al II-lea. După câteva luni, un muncitor, Goedal, și un medic, Nobiling, au atentat la viața împăratului german Wilhelm al II-lea, iar

ETAPELE UNEI MIGRAȚII

AURELIAN POENARU — comuna Solont, județul Bacău. Relievel istorice românești despre care vorbim, aflându-se deja expuse în diferite muzee (în străinătate), au devenit valori culturale bine cunoscute și își îndepărtase cu prisosință rolul lor.

Țigani sunt un grup etnic originar din nord-vestul Indiei, a cărui limbă face parte din familia indo-europeană. Începând cu secolul al V-lea, ei au migrat în Iran și în Asia mediteraneană, de unde în secolul al IX-lea au pătruns în Imperiul bizantin. În secolele al X-lea și al XIV-lea au fost semnalati în sud-estul și centrul Europei, precum și în nordul Africii. În secolul al XV-lea au apărut în Peninsula Iberică, iar în secolul al XIX-lea în cele două Americi. Pe teritoriul României sînt menționați pentru prima dată în secolul al XIV-lea. Mulți dintre ei au devenit robi (ai domnilor, boierilor, mănăstirilor), fiind neîntrecuți meșteri căldărari, aurari, fierari, rudari, spoitori, muzicanti, etc. În 1544 (Moldova) și 1547 (Țara Românească), Țigani domnești și mănăstirești au fost dezrobiți; cei bolerești au fost eliberați în 1853 (Moldova) și în 1856 (Țara Românească).

PETRU MIHALACHE — Baia Mare. Materialul publicat sub semnătura lui C. Reza-chievici prezintă, pe baza unor documente de arhivă, cele ce s-au întimplat cu capul lui Mihai Viteazul. În ce privește soarta pe care o va fi avut trupul marelui voievod,

istoricii care s-au ocupat pînă acum de problema (printre care Nicolae Iorga și Silviu Dragomir) au ajuns la concluzia că nu se pot stabili cu certitudine modalitatea și locul unde a fost îngropat.

Discuția nu este însă închisă și noutățile nu sînt excluse.

ANDREI CIUREA — Zărnești: Interesante amănuntele pe care ni le dați în legătură cu egumenii Snagoveanu și Ghenadie. Vă rugăm să ne indicați sursele din care ați adunat aceste date, pentru a le putea reproduce și noi.

NE SCRIB DESCENDENȚII

ROUÉ BOGDAN — București: „Vă trimit aceste amănunte ca să nu dispară odată cu mine (am 85 de ani) — așa își încheie corespondentul nostru scrisoarea. Amănunte furnizate se referă la notița publicată de noi în numărul 11 (32)/1969 privitoare la portretul lui Ștefan Ludwig Roth. Iată, în esență, datele:

„Fîind nepot de fiică a lui Răducanu Rosetti II, vă istorisesc cele spuse de bunica mea. Marele prieten al românilor, Roth, a fost, în jurul anului 1830, timp de trei ani, profesorul fiilor hatmanului și marelui boier Răducanu Rosetti I, preparîndu-i pentru studiile ce le-au făcut mai apoi la Heidelberg”.

Aurari și lăutari țigani, figurind în cartea lui Johann Barth tipărită la Sibiu în 1807

cartea lui Johann Barth tipărită la Sibiu

V. CAZAN COEBASCA — București: Am citit cu multă mulțumire suflătoasă articolul scris de tov. I. Felea. Ca strănepot al Sofiei și al lui Ioan Nădejde, doresc să fac următoarea completare:

Cred că alături de Octav Băncilă, printre cei care au fost în apropierea familiei Nădejde, trebuie amintite și cele două fiice al lui Ioan, Sonia (căsătorită Stevghel) și Victoria (soția poetului N. N. Beldiceanu), ambele artiste de talent. Victoria a fost o maeștră a broderiilor artistice (a avut patru expoziții — 1906, 1916, 1936 și 1955), iar cealaltă a fost pictoriță, cu studii de specialitate în Germania, ambele dezvoltându-și însușirile artistice sub directa supraveghere a lui Octav Băncilă.

PRIVIND ÎNAPOI CU MÎNTE

AUREL PENTELEANU — Sibiu, exsoprat pe ceea ce d-a să consideră o gresăle de plasare geografică a Cartaginei. Intr-adevăr, Cartagina, întemeiată de coloniști fenicieni proveniți din Tyr, a strîns sub autoritatea ei, în secolele VI-V i.e.n., toate coloniile feniciene din bazinul apusean al Mediteranei, întemeind astfel un puternic stat selavagist, care avea să intre mai tîrziu în conflict cu Roma. Această Cartagina se afla în Africa de nord. Cealaltă, Cartagina Nouă, era un puternic punct strategic și militar al celei dinții pe coasta sudică a Spaniei. De acolo a pornit temerara expediție transalpină a lui Hanibal. Cartagina Nouă a fost ocupată de către romani în timpul celui de-al doilea război punic (218—201 i.e.n.).

E. B. și C. L. — comuna Brazi-Piolești, ue invitat, pe un ton drastic, să ne menținem în limitele profilului din vreme istorice (!) Nouă ni se părea că așa și facem. Cît despre Napoleon, ne îndoiim că ar fi un subiect vînturat sub diferite imaginații (!?), cum afirmă E. B. și C. L. Probabil însă că autorii minioasele epistole nu sînt nici ei prea conștienți de temeinicia acestor învinuiri — alții nu ar fi semnat numai cu niște mistereose inițiale.

ELENA MIREA — Alexandria: Materia pentru examenul de admitere la Facultatea de istorie este precizată de Ministerul învățămîntului în programa privind condițiile de admitere în învățămîntul superior.

GHEORGHE GH. ARUXANDEI — comuna Sagna, județul Neamț: Vă mulțumim pentru revista trimisă. În numerele noastre viitoare avem în vedere publicarea multor teme la care v-ați gândit.

PUNCTUL PE I

C. P. — Sighișoara: Da, desenul apărut în numărul 10 (31/1969, la pagina 93, nu prea respectă punctele cardinale ale Craiovei. Vă mulțumim pentru semnalare.

EMIL TIRNĂVEANU — comuna Ibănești, județul Mureș ne scrie: În „Magazin istoric” nr. 10 (31/1969 a apărut articolul „Zile incandescente”, semnat de inginerul Nicolae Celac. În articol se vorbește despre modesta mea persoană („comisarul regal, căpitanul Tîrnăveanu”). Dar, adevărul meu nume este Tîrnăveanu.

Intruic subsemnatul am exercitat într-adevăr acel rol în acele momente, vă rog respectuos să inserați în paginile dv. rectificarea cuvenită.

Ceea ce și facem!

TODOR GHEORGHE — Mangalia: Regretăm, dar nu distribuim fotografii.

ION MUCHE — Constanța: Vă rugăm să ne comunicați adresa completă și dacă dispuneți de lucrările menționate în cea de-a doua scrisoare. (În treacă fie zis, „Zina cea mai lungă”, a lui Cornelius Ryan, a apărut de cîțiva ani în traducere românească).

DORIN MÎNZAT — comuna Aluniș, jud. Cluj; **ION BEBAN**; **ION BLAGA** — București; **GH. STANESCU** — Rimnicu-Sărat: Subiectele propuse de dv. sînt interesante. În limita spațiului și cu condiția păstrării echilibrului tematic al fiecărui număr, vom trata multe dintre ele.

VICTOR I. POPOVICI; **ION S. DĂSCĂLESCU**; **E. SÂNDULEAC**; **H. C. CIUDIN**; **D. COVRIG**; **F. GHEORGHITA**; **N. BAROANA**; **ION ȘOȘEA**; **EUGEN CIORNEI**; **RADU DUȘCEAC**; **N. IAMANDI**; **V. I. POPOVICI**; **D. FELIX RIPA**; **C. I. GEORGESCU**; **T. BALAN**; **V. ZELENCO**; **V. DROJ**; **P. CUCOS**; **T. ȘVINȚIU**; **GH. FAGHIURA**; **N. NISTOR**:

Datorită fie insuficienței realizări pe plan științific și publicistic, fie unor teme ce nu se încadrează în profilul revistei noastre, materialele dv. nu pot fi folosite. Conform unei cunoscute uzanțe de presă, anunțate de noi în repetate rânduri, nu înapoiem manuscrisele nepublicate.

PENTRU COMPLETAREA COLECȚIILOR

Vă solicită:

ION GROS din Hunedoara, str. Munteniei nr. 3 (numerele 1—3/1967; 11 și 12/1968); **GHEORGHE BRATOVEANU** din Deva, str. M. Eminescu nr. 15 (numerele 10 și 12/1968); **GH. VIOREL** din Oradea, str. L. Sălăjan nr. 103 (numărul 1/1967); **ANDREI ZAMORA** din Miercurea Ciuc, Hotel Harghita, județul Harghita (colecția completă); **MARIN FLENCHES** din Piolești, str. Colinel nr. 43 (numărul 1/1967).

Vă oferă:

GH. TEODORESCU din București, str. Momuleanu, nr. 51 A, Sectorul III (tel. 51.98.78), colecția completă a revistei „Magazin istoric”.

SOLUTIA: ABONAMENTUL

ALEXANDRU OCHISOR; **GHEORGHE SIMION** — Drăgășani, jud. Vâlcea; **VICTOR BALINTA** — Buzău; **IOAN I. GEORGESCU**; **VASILE STONESCU** — București; **VALERIU IFTIMIE** — comuna Popricani, jud. Iași; **MARIN TOMA** — Craiova; **STELIAN NICOLESCU** — Piolești; **ION IRODEANU** — Focșani; **IORGU ROȘCA** — comuna Racovițeni, jud. Buzău; **VIRGIL TĂPALAGA** — comuna Varlaș, jud. Timiș; **GHEORGHE OLTEANU** — Sebeș, jud. Alba; **AURELIAN CIOBANU** — Tg. Jiu; **ILARIE LUPAȘCU** — comuna Petrești de Sus, jud. Cluj; **IONICA LAZĂR** — Codlea, jud. Brașov; **IOAN CRIȘAN** — comuna Sovea, jud. Alba; etc., etc.:

Nu vă putem satisface dorința. Redacția nu dispune de numere vechi ale revistei. Mijlocul cel mai sigur pentru a vă asigura, pe viitor, primirea tuturor numerelor este **ABONAMENTUL**.

Contents

GH. ȘTEFAN Dacian and Dacian-Roman Continuity on Our Country's Territory	2
V.D. LIVEANU The Gradual Discovery of the Great Scholar Constantin Cantacuzino	6
N. KRUPSKAYA At the Side of a Man Called Vladimir Ilitch 11	
P. BOJAN Don't Strike! A Communist's Recollections from Prison	16
AL. GH. SAVU How the Rădescu Government Came to Power (December 1944)	21
C. TAMAS In Search of the Photographs of the Arges Monastery (1857)	27
* Discovery of the Planet Terra. Geographical Chronology 28	
* Caesar, the 84th Dictator of Rome	37
V. PALADE The Pottery Kiln of Flintele	45
V. STAN The Enigma of the Attempt upon the Conservative Leader Barbu Catargiu (1862) 46	
M. MOLDOVEANU The Beginning of the Polish Resistance Movement	52
GH. LUPU Chess and Its History	56
P. DEVAMBEZ Behind the Scenes of the Louvre	61
AL. ANDRONIC The Town of Jassy in the Course of Time 64	
* In Brief	70
* An Episode of Nazi Espionage in South Africa during the Second World War	72
* In the Press of One Hundred Years Ago	79
GH. IVANOVICI and M. SOLOMON From the History of Romanian Measure Systems	81
R. BARBET The Representative of French Workers at the Trial of Romanian Railway Workers (Craiova, 1934)	86
V. TEODORESCU Blanks in a Wallachian Document of the XVIIIth Century	89
* Panorama	90
N. RAUTU History and Failure of Anarchism	93
* Letters from the Editor 98	

Sommaire

GH. ȘTEFAN La continuité dace et daco-romaine sur le territoire de notre pays	2
V.D. LIVEANU Les étapes qui ont mené à la découverte du grand savant Constantin Cantacuzino	6
N. KRUPSKAYA Aux côtés d'un homme appelé Vladimir Ilitch 11	
P. BOJAN Ne cognez pas! Souvenirs d'un détenu communiste	16
AL. GH. SAVU Comment on est arrivé au Gouvernement Rădescu (décembre 1944)	21
C. TAMAS On recherche les photographies du Monastère Arges (1857)	27

* La découverte de la planète Terra. Chronologie géographique	28
* Caesar, le 84e dictateur de Rome	37
V. PALADE Le four de potier de Flintele	45
V. STAN L'énigme de l'attentat contre le leader conservateur Barbu Catargiu (1862)	46
M. MOLDOVEANU Débuts du mouvement de résistance polonais	52
GH. LUPU Les échecs et leur histoire	56
P. DEVAMBEZ Dans les coulisses du Louvre	61
AL. ANDRONIC La ville de Jassy au cours des siècles	64
* Notes	70
* Un épisode de l'espionnage nazi en Afrique du Sud pendant la deuxième guerre mondiale 72	
* Dans la presse d'il y a cent ans	79
GH. IVANOVICI et M. SOLOMON Histoire des systèmes de mesures roumains	81
R. BARBET Le représentant des ouvriers français au procès des cheminots roumains jugés à Craiova (1934)	86
V. TEODORESCU Blancs dans un document valaque du XVIIIe siècle	89
* Panorama	90
N. RAUTU Histoire et faillite de l'anarchisme	93
* Courrier de la rédaction 98	

Содержание

Г. ШТЕФАН Датинийская и дако-римская последовательность на территории нашей страны	2
В.Д. ЛИБАНУ Этапы открытия великого ученого Константина Кантакузину	6
Н. КРУПСКАЯ Рядом с человеком имя которого Владимир Ильич	11
П. БОЖАН Не бейте Восточника заключенного коммуниста	16
А.Г. САВУ Как сформировалось правительство Рădescu /декабрь 1944/	21
К. ТАМАС Поиск фотографии монастыря Арджеш (1857) 27	
* Открытие планеты Terra. Географическая хронология 28	
* Caesar, 84-ый диктатор Рима	37
В. ПАЛАДЕ Гончарная печь в Флентеле	45
В. СТАН Тайна покушения на лидера консерваторов Барбу Катаргиу (1862)	46
М. МОЛДОВАНУ Как началось польское движение сопротивления	52
Г. ЛУПУ Шахматы и их история	56
П. ДЕВАНБЕЗ В кулисах Лувра	61
А.А. АНДРОНИК Город Яссы в течение веков	64
* Сигнал	70

* Этниад нацистского шпионажа в Южной Африке в годы второй мировой войны	72
* Из публицистик столетней давности	79
Г. ИВАНОВИЧ и М. СОЛОМОН Из истории румынских единиц измерения	81
Р. БАРЕТ Представитель французских рабочих на процессе румынских железнодорожников в Крайове (1934)	86
В. ТЕОДОРЕСКУ Белые пятна в мунтинском документе XVIII-ого века	89
* Кругозор	90
Н. РАУТУ История и крах анархизма	93
* Редакционная почта	98

Inhalt

GH. ȘTEFAN Die dakische und dakisch-römische Beständigkeit im Gebiet unseres Landes 2	
V.D. LIVEANU Die Etappen, die zur Entdeckung des grossen Gelehrten, Constantin Cantacuzino führten	6
N. KRUPSKAYA An der Seite eines Mannes namens Wladimir Ilitsch	11
P. BOJAN Nicht schlagen! Erinnerungen eines kommunistischen Häftlings	16
AL. GH. SAVU Wie es zur Regierung Rădescu kam (Dezember 1944)	21
C. TAMAS Gesucht: die Photographen des Klosters Arges (1857)	27
* Entdeckung des Planeten Terra. Geographische Chronologie 28	
* Caesar, Roms 84. Diktator 37	
V. PALADE Der Töpferofen in Flintele	45
V. STAN Das Rätsel des Attentats auf den führenden konservativen Politiker Barbu Catargiu (1862)	46
M. MOLDOVEANU Aus den Anfängen der polnischen Widerstandsbewegung	52
GH. LUPU Das Schach und seine Geschichte	56
P. DEVAMBEZ Hinter den Kulissen des Louvre	61
AL. ANDRONIC Die Stadt Jassy im Wandel der Jahrhunderte 64	
* Kurze Beiträge	70
* Eine Episode der Nazispionage in Südafrika während des zweiten Weltkrieges	72
* Vor hundert Jahren in der Presse	79
GH. IVANOVICI und M. SOLOMON Aus der Geschichte rumänischer Messsysteme	81
R. BARBET Der Vertreter der französischen Arbeiter beim Prozess der rumänischen Eisenbahner (Craiova, 1934)	86
V. TEODORESCU Lücken in einem wallachischen Dokument aus dem XVIII. Jahrhundert 89	
* Panorama	90
N. RAUTU Geschichte und Bankrott des Anarchismus	93
* Briefkasten der Redaktion 98	

ABONNEMENTS: CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București str. Onești nr. 5 —
Sectorul 1, Oficialul Postal Nr. 22
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDĂTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pirjol, Vasile Simandan, Marian Ștefan.

SECRETARI DE REDACȚIE:
Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Științei” București

Iulius Caesar, așa cum este reprezentat în „Atlantis majoris sive Cosmographiae Universalis” (Caius Iulius Caesar, al 84-lea dictator al Romei, pag. 37)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vânzare la chioscurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile postale, factorii postali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sațe. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

COPERTILE I-IV

Într-un secol al marilor descoperiri geografice, în care explorarea Pământului era în plină desfășurare, apărea un atlas care a ajuns curînd celebru în lumea învățătilor: **ATLANTIS MAJORIS SIVE COSMOGRAPHIAE UNIVERSALIS** de Joannis Janssonii (1681). Reproducem ilustrațiile după exemplarul păstrat la **Biblioteca documentară Teleki-Bolyai** din Tg. Mureș (**Microcronologia cunoașterii: Descoperirea planetei Terra**, pag. 28)

